

**GELİR DAĞILIMI DENGESİZLİĞİNİ AZALTMADA
PİYASA EKONOMİSİ ÇÖZÜMLERİ**

Emine ATEŞ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. İsa Sağbaşı

Temmuz, 2015

Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

GELİR DAĞILIMI DENGESİZLİĞİNİ AZALTMADA
PİYASA EKONOMİSİ ÇÖZÜMLERİ

Hazırlayan

Emine ATEŞ

Danışman

Prof. Dr. İsa SAĞBAŞ

AFYONKARAHİSAR 2015

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “*Gelir Dağılımı Dengesizliğini Azaltmada Piyasa Ekonomisi Çözümleri*” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

08/07/2015

Emine ATEŞ

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:	Prof. Dr. İsa Sağbaşı	.....
Jüri Üyeleri:	Doç. Dr. Abdülkerim Çalışkan	.....
	Doç. Dr. Ufuk Selen	.....

Maliye Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans öğrencisi Emine ATEŞ'in “**Gelir Dağılımı Dengesizliğini Azaltmada Piyasa Ekonomisi Çözümleri**” başlıklı tezi 09/07/2015 tarihinde, saat 14.00’de Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği’nin ilgili maddeleri uyarınca, yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ahmet YARAMIŞ

MÜDÜR

ÖZET

GELİR DAĞILIMI DENGESİZLİĞİNİ AZALTMADA PİYASA EKONOMİSİ ÇÖZÜMLERİ

Emine ATEŞ

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI

Temmuz 2015

Danışman: Prof. Dr. İsa SAĞBAŞ

Gelir dağılımı tüm ülkelerin önemseydiği konulardan birisidir. Gelir dağılımının dengesiz olmasından dolayı bir ülkede sadece ekonomik değil, aynı zamanda siyasi ve sosyal birçok açıdan problemler ortaya çıkar.

Bu çalışmada gelir dağılımı dengesizliğini azaltmada piyasa ekonomisinin ne derece başarılı olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda Bilecik-Pazaryeri'nde şerbetçiotu yetiştiriciliği ve Konya-Hüyük'te organik çilek yetiştiriciliği olmak üzere iki örnek olay çalışması yapılmıştır. Bölgelerin ekonomik durumlarının şerbetçiotu ve organik çilek üretmeden önce daha geri seviyede oldukları; ancak bu üretimlerle beraber yüksek miktarlarda gelir sağladıkları tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular organik çilek ve şerbetçiotu yetiştiriciliğinin bölge ekonomilerine önemli katkı sağladığı ve gelir dağılımı dengesizliğini azaltmada önemli rol oynadığını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Gelir, Gelir Dağılımı, Piyasa Ekonomisi, Organik Çilek Yetiştiriciliği, Şerbetçi Otu Yetiştiriciliği

ABSTRACT

MARKET ECONOMY SOLUTIONS IN REDUCING THE IMBALANCE OF INCOME DISTRIBUTION

Emine ATEŞ

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF PUBLIC FINANCE**

JULY 2015

Advisor: Prof. Dr. İsa SAĞBAŞ

Income distribution is one of the important issues in all countries. Inequality in income distribution causes economic problems as well as political and social problems.

This study examines the role of private sector to what extent it succeeds in reducing income inequality that in reducing the imbalance of income. Two separate case studies are carried out in Bilecik-Pazaryeri hop cultivation and in Konya-Hüyük organic strawberry cultivation. The findings indicate that the region's of the income level of these regions increased after hop and strawberry cultivation more back level; but strawberry and hop cultivation has provided high amounts revenue. The findings show that organic strawberry and hop cultivation contributes income level of these region's economy and play an important role in reducing income inequality.

Key Words: Revenue, Income Distribution, Market Economy, Organic Strawberry Cultivation, Hop Cultivation.

ÖNSÖZ

Çalışmamın oluşmasında yol göstericiliği ve önerileri ile vermiş olduğu manevi ve akademik desteklerinden dolayı danışmanım Prof. Dr. İsa Sağbaşı hocama ve maddi-manevi her türlü desteği sağlayan ve bu günlere gelmemde büyük payı olan annem ve babama teşekkür ederim. Ayrıca araştırmamın üçüncü bölümünü kapsayan uygulama aşamasında önemli desteklerini gördüğüm Ziraat Mühendisi Mevlüt Sarı (Hüyük), Ziraat Mühendisi Ramazan Akar (Hüyük), Emekli Astsubay Ahmet Kavalcı (Pazaryeri) ve eşi Vildan Kavalcı (Pazaryeri)'ya teşekkürlerimi sunarım.

Emine ATEŞ

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
YEMİN METNİ	ii
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	xiv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xv
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xvi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE TEORİK AÇIDAN GELİR VE GELİR DAĞILIMI

1. GELİR KAVRAMI.....	3
2. GELİR DAĞILIMI TANIMI.....	3
3. GELİR DAĞILIMI TÜRLERİ.....	4
3.1. KİŞİSEL GELİR DAĞILIMI.....	4
3.2. BÖLGESEL GELİR DAĞILIMI	5
3.3. FONKSİYONEL GELİR DAĞILIMI.....	5
3.4. SEKTÖREL GELİR DAĞILIMI	6
3.5. EĞİTİM DURUMUNA GÖRE GELİR DAĞILIMI	6
3.6. MESLEK GRUPLARINA GÖRE GELİR DAĞILIMI.....	6
3.7. CİNSİYETE GÖRE GELİR DAĞILIMI	7
3.8. SOSYAL GRUPLARA GÖRE GELİR DAĞILIMI.....	7
3.8.1. Ücretli ve Maaşlılar.....	7
3.8.2. Küçük Esnaf ve Sanatkârlar.....	7

3.8.3. Kendi Hesabına Çalışanlar	8
3.8.4. İşverenler	8
3.8.5. Emekliler	8
4. GELİR DAĞILIMININ ÖNEMİ	8
5. GELİR DAĞILIMI POLİTİKASININ AMAÇLARI	9
5.1. EŞİTLİK İLKESİ	9
5.2. ASGARİ YAŞAMA SEVİYESİNDE ASGARİ GELİR HAKKI İLKESİ	10
5.3. GELİR FARKLILIKLARININ ÜST SEVİYEDE SINIRLANDIRILMASI İLKESİ	11
5.4. ÇALIŞMA İLKESİ	12
5.5. İHTİYAÇ İLKESİ	13
5.6. HERKESE EŞİT MUAMELE İLKESİ.....	13
6. GELİR DAĞILIMI POLİTİKASININ ARAÇLARI	14
6.1. ÜCRET POLİTİKASI	14
6.2. FİYAT POLİTİKASI	15
6.3. EĞİTİM POLİTİKASI	15
6.4. SERVET POLİTİKASI.....	16
6.5. GELİRLER POLİTİKASI.....	16
6.6. MALİYE POLİTİKASI	17
7. GELİR DAĞILIMI EŞİTSİZLİĞİ VE ÖLÇÜM YÖNTEMLERİ	18
7.1. DEĞİŞİM ARALIĞI-ARALIK ÖLÇÜSÜ.....	19
7.2. GÖRELİ ORTALAMA MUTLAK SAPMA.....	19
7.3. VARYANS VE DEĞİŞİM KATSAYISI.....	20
7.4. STANDART SAPMA VE LOGARİTMİK STANDART SAPMA	21
7.5. LORENZ EĞRİSİ	21

7.6. GİNİ KATSAYISI	24
7.7. PARETO α KATSAYISI VE PARETO EĞRİSİ	25
7.8. THEİL ENDEKSİ	27
7.9. KUZNETS KATSAYISI VE EĞRİSİ	27
7.10. YÜZDE PAYLAR ANALİZİ	28
7.11. DALTON ÖLÇÜTÜ	29
7.12. ATKINSON ENDEKSİ	29
8. GELİR DAĞILIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER	30
8.1. GELİR DAĞILIMINI ETKİLEYEN ASLİ FAKTÖRLER.....	31
8.1.1. Emegın Dağılımı.....	31
8.1.2. Servetin Dağılımı.....	33
8.1.3. Piyasa Yapısı ve Faktör Fiyatları	35
8.2. MAKRO EKONOMİK FAKTÖRLER VE GELİR DAĞILIMI.....	36
8.2.1. Ekonomik Büyüme ve Gelir Dağılımı	36
8.2.2. İşgücü, İşsizlik ve Gelir Dağılımı	39
8.2.3. Faiz ve Gelir Dağılımı	40
8.2.4. Enflasyon ve Gelir Dağılımı	41
8.2.5. Krizler ve Gelir Dağılımı.....	43
8.2.6. Kredi Politikaları ve Gelir Dağılımı	43
8.2.7. Dış Ticaret ve Gelir Dağılımı	44
8.2.8. Yolsuzluk Ve Gelir Dağılımı	44
8.2.9. Kayıt Dışı Ekonomi Ve Gelir Dağılımı.....	45
8.2.10. Küreselleşme Ve Gelir Dağılımı	45
8.2.11. Teknolojik Gelişmeler Ve Gelir Dağılımı	46

8.3. MAKRO EKONOMİK OLMAYAN FAKTÖRLER VE GELİR DAĞILIMI	46
8.3.1. Eğitim ve Gelir Dağılımı.....	46
8.3.2. Sosyo-Kültürel Faktörler ve Gelir Dağılımı	47
8.3.3. Demografik Etkenler ve Gelir Dağılımı	47
9. GELİR DAĞILIMI KURAMLARI	48
9.1. KLASİK GELİR DAĞILIMI KURAMI.....	48
9.1.1. Adam Smith'in Gelir Dağılımı Kuramı	48
9.1.2. Ricardo'nun Gelir Dağılımı Kuramı.....	49
9.1.3. Marx'ın Gelir Dağılımı Kuramı	50
9.1.4. J. S. Mill Gelir Dağılımı Kuramı	52
9.2. KEYNESYEN GELİR DAĞILIMI KURAMI	52
9.3. MONETARİSTLERİN GELİR DAĞILIMI KURAMI.....	53
9.4. FİZYOKRATLARIN GELİR DAĞILIMI KURAMI.....	54

İKİNCİ BÖLÜM

PİYASA EKONOMİSİNİN TANIMI GENEL NİTELİKLERİ VE YAPISI

1. PİYASA VE PİYASA EKONOMİSİNİN TANIMI.....	56
2. PİYASA EKONOMİSİNİN GEREKTİRDİĞİ KOŞULLAR	59
2.1. DEVLET MÜDAHALESİNİN SINIRLILIĞI.....	59
2.2. REKABET.....	60
2.3. FİYAT MEKANİZMASI.....	61
2.4. AÇIK EKONOMİNİN VARLIĞI.....	62
2.5. EKONOMİK VE POLİTİK İSTİKRAR	64
2.6. DEMOKRASİ VE HUKUK DEVLETİNİN VARLIĞI	64
2.7. TEŞKİLATLANMIŞ BİR PARA VE SERMAYE PİYASASI.....	65

2.8. EKONOMİK KARAR VE DAVRANIŞLARDA SERBESTLİK VE ÖZEL MÜLKİYET	65
2.9. KURUMSAL VE FİZİKİ ALTYAPI.....	66
3. PİYASA EKONOMİSİNDE PİYASANIN FONKSİYONLARI	67
3.1. KOORDİNASYON VE EKONOMİYİ YÖNLENDİRME FONKSİYONU	67
3.2. HABERLEŞME FONKSİYONU	68
3.3. ÖZGÜR DAVRANIŞ SAĞLAMA FONKSİYONU.....	68
3.4. BAŞARIYI TEŞVİK VE ÇIKARLARI KONTROL FONKSİYONU	68
3.5. DAĞITIM FONKSİYONU	68
3.6. ALICI VE SATICI ÇIKARLARINI Dengeleme FONKSİYONU	69
4. PİYASA EKONOMİSİNİN TEMEL UNSURLARI	69
4.1. GİRİŞİMCİLİK	69
4.2. REKABETÇİLİK	69
4.3. İKTİSADİ DÜŞÜNCE VE DAVRANIŞLAR.....	70
5. PİYASA EKONOMİSİNİN DOĞURDUĞU SONUÇLAR	71
5.1. KAYNAKLARIN OPTİMUM KULLANIMI VE VERİMLİLİK	71
5.2. FİYATLARIN MALİYETLER DÜZEYİNE YAKLAŞMASI VE NORMAL KAR	71
5.3. KİŞİSEL TERCİH VE KARARLARIN ETKİN KOORDİNASYONU	72
6. PİYASA BAŞARISIZLIĞI	72
6.1. KAMUSAL MALLAR	74
6.2. ASİMETRİK BİLGİ.....	80
6.2.1. Ters Seçim.....	81
6.2.2. Ahlaki Tehlike	82
6.2.3. Çoklu Denge	83

6.3. ÖLÇEĞE GÖRE ARTAN GETİRİLER	83
6.4. DOĞAL TEKELLER.....	84
6.5. DIŞSALLIKLAR	85
6.6. AKSAK REKABET	86

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
GELİR DAĞILIMI VE PİYASA EKONOMİSİ ÇÖZÜMLERİNE
İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA

1. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	89
2. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI.....	90
3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	90
4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	91
5. BETİMSSEL ANALİZ	91
6. ARAŞTIRMA KONULARI İLE İLGİLİ GENEL AÇIKLAMALAR.....	92
6.1. PAZARYERİ VE ŞERBETÇİOTU YETİŞTİRİCİLİĞİ	92
6.1.1. Araştırma Alanının Genel Olarak Tanıtımı.....	92
6.1.2. Şerbetçi Otu Ve Önemi.....	95
6.1.3. Şerbetçiotunun Tarihi Gelişimi ve Yayılışı.....	96
6.1.4. Şerbetçiotunun Ekolojik İstekleri	97
6.1.5. Türkiye’de Şerbetçiotu.....	98
6.1.6. Türkiye’de Şerbetçiotu Üretiminde Çiftçiye Sağlanan İmkânlar	102
6.1.7. Türkiye’de Şerbetçiotu Tarımının Sorunları.....	104
6.2. HÜYÜK VE ORGANİK ÇİLEK YETİŞTİRİCİLİĞİ.....	107
6.2.1. Araştırma Alanının Genel Olarak Tanıtımı.....	107
6.2.2. Organik Tarımın Tanımı ve Amaçları.....	109
6.2.3. Hüyük’te Organik Çilek Yetiştiriciliği.....	111

7. ARAŞTIRMA SONUCUNDA ELDE EDİLEN BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	120
7.1. KATILIMCILARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ.....	120
7.2. YAPILAN MÜLAKAT NETİCESİNDE	
KATILIMCILARIN GÖRÜŞLERİNİN ANALİZİ	120
7.2.1. Üretime Geçiş Kararı	121
7.2.2. Maliyet	122
7.2.3. Teşvik	123
7.2.4. Fiyat ve Pazarlama.....	125
7.2.5. Gelir	127
GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	131
KAYNAKÇA	140

TABLolar LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1. 2015 Takvim Yılında Gelir Vergisine Tabi Gelirlerin Vergilendirilmesinde Esas Alınan Tarife.....	12
Tablo 2. Malların Tüketim ve Dışlanabilirlik Özellikleri	76
Tablo 3. Pazaryeri ilçesi Alan Kullanım Dağılımı	93
Tablo 4. Pazaryeri Merkez Ve Köylerinde Şerbetçiotu Ekim Alanları.....	94
Tablo 5. Pazaryeri İlçesi Şerbetçiotu Dikim Alanı Ve Üretim Miktarları	101
Tablo 6. TARBES AŞ'ye Ait Tescilli Şerbetçiotu Çeşitleri	102
Tablo 7. Pazaryeri Ürün Maliyetleri.....	104
Tablo 8. Şerbetçiotunun Gelir Bakımından Diğer Ürünlerle Karşılaştırılması.....	105
Tablo 9. 2005-2012 Yılları Arasında Üretilen Kuru Şerbetçiotu Ve İthal Edilen Şerbetçiotu Miktarları.....	107
Tablo 10. Hüyük Alan Kullanım Dağılımı.....	108
Tablo 11. Hüyük'te Bulunan Nüfusun Yaş Aralıklarına Göre Dağılımı.....	109
Tablo 12. Konya İl Özel İdaresi Tarafından Dağıtılan Çilek Fidesi Sayısı	112
Tablo 13. 2008-2014 Organik Çilek Ekim Alanları Ve Üretim Miktarları.....	114
Tablo 14. Hüyük Merkez ve Köy ve Beldelerinde Üretilen Çilek Çeşitleri	116
Tablo 15. Hüyük Merkez Köy ve Beldelerinde Organik Çilek Yetiştiriciliği	118
Tablo 16. Katılımcıların Yıllık Ortalama Gelir Miktarları.....	129

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 1. 45°'lik Bir Doğru Biçiminde Lorenz Eğrisi.....	22
Şekil 2. 45°'lik Doğrudan Oldukça Uzak Bir Mesafede Lorenz Eğrisi	23
Şekil 3. 45°'lik Doğruya Oldukça Yakın Mesafede Lorenz Eğrisi.....	24
Şekil 4. Gini Katsayısı	25
Şekil 5. Pareto Grafiği.....	26
Şekil 6. Kuznets Eğrisi.....	28
Şekil 7. Quesnay'ın Gelir Dağılımına İlişkin Dolaşım Süreci.....	54
Şekil 8. Bir Piyasa Ekonomisinde Gelir ve Harcamaların Akışı	58

KISALTMALAR DİZİNİ

ADNKS:	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
Akt:	Aktaran
AÜ:	Ankara Üniversitesi
Çev:	Çeviren
DPT:	Devlet Planlama Teşkilatı
IMF:	Uluslararası Para Fonu [International Monetary Fund]
Inc:	Anonim Şirketi [Incorporated]
İİBF:	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
KAMU-SEN:	Kamu Çalışanları Sendikaları Konfederasyonu
KOP:	Konya Ovası Projesi
Nu:	Numara
PTT:	Posta ve Telgraf Teşkilatı
SBF:	Siyasal Bilgiler Fakültesi
TARBES AŞ:	Tarım Ürünleri ve Besicilik Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi
TEDAŞ:	Türkiye Elektrik Dağıtım Anonim Şirketi
TİSK:	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TÜİK:	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD:	Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
Vol:	Cilt [Volume]

GİRİŞ

Gelir, en genel anlamıyla üretim faktörlerinin üretim süreci boyunca elde ettikleri para ile ifade edilebilir nitelikteki değerler olarak tanımlanabilir. Gelir dağılımı ise bir ülkede belirli bir dönemde elde edilen toplam gelirin bu geliri oluşturan birimler arasında ne şekilde paylaşıldığını göstermektedir. Buna göre gelir dağılımı; bireyler arasında gelir dağılımı, sektörler arasında gelir dağılımı, üretim faktörleri arasında gelir dağılımı, bölgeler arasında gelir dağılımı gibi sınıflara ayrılarak gelir paylaşımının ne şekilde gerçekleştiği çeşitli açılardan değerlendirilebilmektedir.

Gelir dağılımı konusu, zamanla ekonominin genişlemesi ile beraber ortaya çıkmıştır ve günümüzde gelir dağılımı bütün ülkelerin üzerinde durdukları önemli konulardan birini oluşturmaktadır. Bunun nedeni gelir dağılımının dengesiz olması bir ülkede ekonomik, sosyal, siyasi birçok açıdan sorunlar yaratmaktadır. Gelir dağılımının büyük ölçüde eşitsiz olduğu bir toplumda bireyler arasındaki gelir farklılıklarının çok yüksek olması neticesinde belirli bir kesim sefa sürerken diğer kesim sefalet içinde yaşar. Bu da toplumda sosyal barışın sağlanmasına engel oluşturarak hırsızlık soygun gibi olayların artmasına neden olur. Bununla birlikte tüketim ve tasarruf hacminin gelir dağılımından önemli ölçüde etkilenmesi nedeniyle bir ülkenin gelişmesi ve büyümesi aşamasında da gelir dağılımı oldukça önem arz etmektedir. Politik açıdan değerlendirdiğimizde ise bir demokrasinin iyi işleyebilmesinin temel koşulu gelir eşitliğinin varlığıdır. Ancak burada gelir eşitliğinden kasıt gelirin mutlak eşitliği değil, adil bir şekilde paylaşılmış olmasıdır.

Her ülke gelir dağılımı sorununu, içerisinde bulunduğu ekonomik ve sosyal durumlarına göre farklı boyutlarda yaşamaktadır. Dolayısıyla ülkelerin gelir dağılımı için uyguladıkları çözüm yolları da farklı olmaktadır. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik ve sosyal sorunların temel kaynağını gelir dağılımı dengesizliği oluşturmaktadır. Devlet, gelir dağılımı dengesizliğinin azaltılması için gerek ekonomiye doğrudan müdahalelerde bulunur gerekse yaptığı desteklemelerle ekonomiye yön verir. Bazen de piyasa, var olan imkânlarla devlet müdahalesine gerek duymadan gelir dağılımı dengesizliğine çözüm üretebilmektedir. Bu çalışmada kamu- özel sektör işbirliği kapsamında Konya-Hüyük'te organik çilek

yetiştiriciliği ve Bilecik-Pazaryeri’nde ise sadece piyasanın hâkim olduğu şerbetçiotu yetiştiriciliği iki örnek olay olarak ele alınmıştır. Burada mülakat yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular analiz edilerek pür piyasa ekonomisinin hâkim olduğu üretim sürecinin mi yoksa üretim sürecinin pür piyasaya bırakılmadan kamu-özel sektör işbirliği odaklı gerçekleştirilmesinin mi gelir dağılımı dengesizliğinin azaltılmasında daha etkili çözüm yarattığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Buna göre devlet müdahalesi olmadan piyasa ekonomisinin gelir dağılımı dengesizliğinin azaltılması konusunda başarı göstermesi kamu yükünü hafifletecektir. Dolayısıyla hem kamunun yükünün hafiflemesi hem de bu aşamada piyasa ekonomisinin başarılı bir şekilde işleyişi neticesinde daha etkili bir ekonomik süreç söz konusu olacaktır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde gelir ve gelir dağılımı konuları kavramsal ve teorik açıdan incelenmiştir. Bu bağlamda ilk olarak gelir ve gelir dağılımı tanımları yapılmıştır. Sonra sırasıyla; gelir dağılımı, türlerine göre açıklanmıştır; gelir dağılımının önemine dikkat çekilmiştir; gelir dağılımının amaçları ve araçları açıklanmıştır; gelir dağılımı eşitsizliği ve ölçüm yöntemleri hakkında kısaca bilgiler verilmiştir; gelir dağılımını etkileyen faktörlere kısaca değinilmiştir. Son olarak da gelir dağılımı kuramları literatür çerçevesinde açıklanmıştır.

İkinci bölümde piyasa ekonomisinin tanımı, genel nitelikleri ve yapısı hakkında bilgiler verilmiştir. Buna göre piyasa ve piyasa ekonomisinin tanımları yapılmıştır. Piyasa ekonomisinin gerektirdiği koşullara, piyasa ekonomisinin temel unsurlarına, piyasa ekonomisinin doğurduğu sonuçlara, piyasa ekonomisinde piyasanın fonksiyonlarına genel olarak değinilmiştir. Son olarak piyasa başarısızlığı kapsamında devletin müdahale etmesini gerekli kılan sebepler açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde ise konunun uygulama aşamasına yer verilmiştir. Bu doğrultuda araştırmanın amacı, kapsamı, yöntemi, sınırlılıkları açıklanmıştır. Daha sonra araştırma konusunu oluşturan Pazaryeri ve şerbetçiotu yetiştiriciliği ile Hüyük ve organik çilek yetiştiriciliği hakkında genel açıklamalar yapılmıştır. Son olarak uygulama aşamasında yapılan mülakat neticesinde elde edilen bulgular analiz edilerek sonuç kısmı oluşturulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE TEORİK AÇIDAN GELİR VE GELİR DAĞILIMI

Literatürde gelir ve gelir dağılımı konuları kavramsal ve teorik açıdan çeşitli şekillerde ele alınmıştır. Bu bölümde konunun daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla öncelikle gelir ve gelir dağılımı tanımları yapılacaktır. Daha sonra sırasıyla gelir dağılımı türleri üzerinde durulacak; gelir dağılımının önemine değinilecek; gelir dağılımının amaçları ve araçları kısaca açıklanacak; gelir dağılımı eşitsizliği ve ölçüm yöntemleri hakkında kısaca bilgiler verilecek; literatürde en sık yer alan gelir dağılımını etkileyen faktörlere değinilecektir. Son olarak da gelir dağılımı kuramları literatür çerçevesinde kısaca açıklanacaktır.

1. GELİR KAVRAMI

Üretim faktörlerinin üretime dâhil olmaları sonucunda üretimden elde ettikleri değerler, gelir olarak ifade edilmektedir (Sarılı, 2010: 3).

Bir başka tanıma göre gelir kavramı, gerçek ya da tüzel kişilerin üretim aşamasından tüketime kadar devam eden iktisadi süreçte üretim faktörleri ile ekonomide yer almaları neticesinde sahip oldukları değerler veya üretim faktörleri kullanmadan milli piyango vs. gibi nedenlerle ekonomik güçlerinde ortaya çıkan para ile ifade edilen değerlerdir (Bayraklı, 2000).

Dolayısıyla yukarıdaki tanımları değerlendirdiğimizde geliri elde eden, gerçek kişi veya tüzel kişidir. Gelir ise bu kişilerin üretime katılmaları sonucunda ya da bu kişilerin üretime katılmadan (miras, milli piyango vs.) ekonomik güçlerinde meydana gelen bir artış sonucu oluşmaktadır. Bununla birlikte bu artış para ile ifade edilebilir nitelikte bir artıştır.

2. GELİR DAĞILIMI TANIMI

Literatürde çeşitli gelir dağılımı tanımları mevcuttur. Ancak birbirinden farklı biçimlerde çeşitli tanımlar yapılmış olsa da sonuç itibariyle bütün tanımlar aynı durumu ifade etmektedir. Bu tanımlardan bazıları şöyledir:

Gelir dağılımı çok genel bir anlatımla, herhangi bir ülkede belirli bir zaman diliminde ortaya çıkan ulusal gelirin; kişiler, gruplar veya üretim öğeleri arasında ne şekilde dağıldığını gösterir (Ulusoy, 2013: 305).

Gelir dağılımı, ulusal gelirin bireyler, sosyal gruplar ve üretim öğeleri arasında bölüşülmesidir (Boratav, 1980: 12).

Bir ülkede, belirli bir dönemde elde edilen ulusal hâsılanın; kişiler, bölgeler, toplumsal gruplar veya üretim faktörleri arasındaki bölüşümü, gelir dağılımı olarak ifade edilmektedir (Pehlivan, 2009: 23).

Gelir dağılımı, bir ülkenin belirli bir zamanda sahip olduğu ulusal gelirinin kişiler veya üretim faktörleri arasındaki dağılım biçimi anlamına gelmektedir. Gelir dağılımı analizi, toplumu oluşturan bireyler ve faktör sahipleri arasında ulusal gelirin farklı dağılım biçimlerinin nedenlerini ve sonuçlarını ortaya koymak amacı taşımaktadır (Şahin, 2011: 631).

3. GELİR DAĞILIMI TÜRLERİ

Ekonomik analizde gelir dağılımı temelde iki şekilde yorumlanır; gelirin fonksiyonel dağılımı, yani faktörler arasında gelirin dağılımı ve gelirin büyüklük dağılımı (ya da kişiler arasında gelirin dağılımı) dır (Cowell, 2007: 2).

Genel olarak ekonomilerde gelir dağılımı konusu çeşitli açılardan sınıflara ayrılarak analiz edilmektedir. Bu sayede gelir dağılımı sorunlarının nedenleri daha kolay anlaşılabilir. Dolayısıyla daha verimli çözümler üretilmektedir. Buna göre gelir dağılımı türlerini aşağıda görüldüğü gibi sekiz alt başlıkta değerlendirebiliriz:

3.1. KİŞİSEL GELİR DAĞILIMI

En genel anlamıyla kişisel gelir dağılımı, bir ülkede belirli bir zamanda sahip olunan milli gelirin o toplumdaki kişiler arasındaki dağılımını verir.

Kişisel gelir dağılımı, gelirin kazanıldığı yeri veya kazanılma biçimini göz ardı eder. Bundan ziyade, toplumdaki kişiler tarafından belirli bir zaman diliminde kazanılan gelir miktarını değerlendirir. Kişisel gelir dağılımında, üretim fonksiyonu önemli değildir; önemli olan, kişilerin ulusal hâsıladan ne kadar pay aldıklarıdır. Kısacası; kişisel gelir dağılımında, kişilerin gelir miktarları ve gelir düzeylerindeki farklar, üzerinde durulan konulardır. Dolayısıyla gelir elde eden kişilerin yaptığı işler dikkate alınmamakta, sadece ne kadar gelir elde ettikleri önemsenmektedir (Uysal, 2007: 251).

3.2. BÖLGESEL GELİR DAĞILIMI

Bölgesel gelir dağılımı, bir ülkede belirli bir dönemde oluşan milli hâsılanın bölgelere göre dağılımını göstermektedir. Dolayısıyla bölgesel gelir dağılımı, bir ülkenin bölgeleri arasındaki farklılıkları ortaya koymaktadır.

Bir ülkedeki bölgeler arasındaki coğrafi konum, iklim özellikleri, haberleşme, ulaştırma, sağlık, eğitim gibi farklılıklar bölgesel gelir dağılımı eşitsizliğinin temel sebeplerini oluşturmaktadır (Halaç ve Kuştepe, 2004: 155).

Türkiye’de bölgesel dengesizlik çok ciddi bir ekonomik ve sosyal sorun halindedir. Dolayısıyla bu dengesizlikleri azaltacak politikalar uygulanması zorunluluğu artış eğilimi göstermektedir. Ayrıca gelişmiş görünen illerin az gelişmiş ilçelerini de bu politikalar kapsamında düşünmek gerekir (Sönmez, 1998: 196).

3.3. FONKSİYONEL GELİR DAĞILIMI

Üretim faktörlerini emek, sermaye, doğal kaynaklar ve müteşebbis şeklinde sıralayabiliriz ve ücret emeğin geliri, faiz sermayenin geliri, kar müteşebbisin geliri ve rant da doğal kaynakların geliridir.

Üretim faktörlerinin üretim sürecine katılması neticesinde üretim faaliyeti gerçekleşir. Böylece bir taraftan mal ve hizmet üretilirken diğer taraftan da yukarıda saydığımız faktör gelirleri elde edilir. Bu gelirler üretim faktörlerinin üretim sürecine katılmaları sonucunda elde edilen gelirlerdir ve ekonomide kim daha fazla faktöre sahipse yaratılan bu gelirden o kadar fazla pay sahibi olur. Bu şekilde ortaya çıkan gelir dağılımı **birincil gelir dağılımı** olarak adlandırılmaktadır (Yılmaz, 2009: 76). Ancak bireylerin doğuştan farklı özelliklere ve imkânlarla sahip olması bu şekilde oluşan gelir dağılımının adil gerçekleşmemesine neden olur. Dolayısıyla devlet ikincil gelir dağılımı vasıtasıyla birincil gelir dağılımı sonucunda oluşan gelir dağılımı dengesizliğini azaltmaya çalışır.

Devlet, **ikincil gelir dağılımını** özellikle vergiler ve kamu harcamaları vasıtasıyla sağlamaktadır. Buna göre yüksek gelir elde edenlerin gelirlerini vergilerle (artan oranlı gelir vergisi uygulayarak vs.) azaltır. Bu şekilde elde ettiği fonlarla, düşük gelir elde edenlerin gelirlerini arttırıcı hizmetler (fonları düşük gelirli olanlara fayda sağlayacak mal ya da hizmetlerin üretimine harcayarak vs.) sunar. Bu doğrultuda devlet, gelirin daha adil bölüşümünü sağlayabilir.

Kısaca birincil gelir dağılımı belirli bir dönemde piyasa süreci neticesinde ortaya çıkan gelir dağılımını ifade ederken; ikincil gelir dağılımı devletin çeşitli araçlarıyla ekonomiye müdahale etmesi sonucunda ortaya çıkan gelir dağılımını ifade etmektedir.

3.4. SEKTÖREL GELİR DAĞILIMI

Sektörel gelir dağılımı, üretim sektörlerinin üretim sürecine dâhil olmaları sonucunda milli hâsıladan aldıkları payları ifade etmektedir. Farklı bir ifadeyle sektörel gelir dağılımı; tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin ulusal gelirden ne kadar pay aldıklarını, bunların uzun dönemde ne şekilde gelişim gösterdiklerini, zaman içinde gelişen gelir dağılımının hangi sektörlerde düzeldiğini hangi sektörlerde bozulduğunu ortaya koymaktadır (Aktan ve Vural, 2002a: 2).

3.5. EĞİTİM DURUMUNA GÖRE GELİR DAĞILIMI

Eğitim bir toplumda en önemli konulardan birisini oluşturmaktadır. Eğitim seviyesinin yüksek olması; teknolojinin gelişmesi, ekonomik gelişme ve kalkınmanın sağlanması gibi birçok açıdan ülke için oldukça avantajlı sonuçlar doğurur.

Eğitim durumuna göre gelir dağılımı, bir toplumda yaşayan bireylerin, eğitim düzeylerine (ilkokul, ortaokul, lise, üniversite vs.) göre toplam gelirden elde ettikleri payları göstermektedir.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından yapılan araştırmalar, eğitim düzeyi ile gelir seviyesi arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Buna göre okur-yazar olmayanlar, kişi başına ortalama geliri en düşük olan kesimken; kişi başına ortalama geliri en yüksek olan kesim ise fakülte veya yüksekokul mezunlarından meydana gelmektedir.

3.6. MESLEK GRUPLARINA GÖRE GELİR DAĞILIMI

Meslek gruplarına göre gelir dağılımı, gelir dağılımının toplumu oluşturan bireylerin dâhil oldukları meslek gruplarına göre ne şekilde gerçekleştiğini ortaya koymaktadır.

Daha genel bir açıklamayla ilmi ve teknik elemanlar, serbest meslek sahipleri ve bunlarla ilgili diğer meslekler; girişimci, direktör, üst kademe yönetici; idari personel ve benzeri çalışanlar; ticaret ve satış personeli; hizmet işlerinde çalışanlar; tarım, hayvancılık, orman ve balıkçılık işlerinde çalışanlar; tarım dışı üretim

faaliyetlerinde çalışanlar; ulaştırma makineleri kullananlar; mesleği belirlenemeyenler; ekonomik faaliyette bulunmayıp gelir elde edenler şeklinde sıralanan maddeler farklı meslek gruplarını teşkil etmektedir. Dolayısıyla meslek gruplarına göre gelir dağılımı, ekonomideki toplam gelirin bunlar arasındaki paylaşımını ortaya koymaktadır (Durmaz, 2010: 9).

3.7. CİNSİYETE GÖRE GELİR DAĞILIMI

Cinsiyete göre gelir dağılımı, bir ÷lkedeki toplam gelirin, kadınlar ve erkekler arasındaki paylaşımının nasıl olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca herhangi bir sektörde üretilen gelirin ne kadarının kadınlar, ne kadarının erkekler tarafından elde edildiğini ve elde edilen gelirin kadınlar ve erkekler arasında ne şekilde paylaşıldığını gösterir.

3.8. SOSYAL GRUPLARA GÖRE GELİR DAĞILIMI

Gelir dağılımı sosyal gruplara göre de incelenmektedir. Bu bağlamda; ücretli ve maaşlılar, küçük esnaf ve sanatkârlar, kendi hesabına çalışanlar ve işverenler olmak üzere sosyal gruplar 4 alt başlıkta değerlendirilmektedir. Buna göre; bu sosyal gruplar arasında üretilen gelirin nasıl bölüşüldüğünü göstermek maksadıyla sosyal gruplar, gelir dağılımı açısından incelenmektedir.

3.8.1. Ücretli ve Maaşlılar

Ücretli ve maaşlılar; işçiler, memurlar ve diğer kamu çalışanları olarak üç grupta değerlendirilebilir. Bununla birlikte ücretli ve maaşlıların büyük çoğunluğunu işçi ve memurlar oluşturmaktadır.

Türkiye’de hane halklarının büyük bir çoğunluğu için başlıca gelir kazandırıcı unsuru emek oluşturmaktadır. Ancak 1980’den sonra yürürlüğe konulan ekonomik ve sosyal politikalar, emek gelirlerinin oldukça gerilemesine neden olmuştur (DPT, 2001: 40). Bu doğrultuda ücretlerin gerilemesi neticesinde gelir dağılımı emek geliri elde edenlerin aleyhine bozulmuştur.

3.8.2. Küçük Esnaf ve Sanatkârlar

Esnaf-sanatkâr ve küçük işletmeler, Türkiye’deki işletmelerin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bununla birlikte esnaf-sanatkâr ve küçük işletmeler ÷lke açısından oldukça önemli birçok fonksiyona sahiptir. Bu fonksiyonlardan bazıları; ekonomiye canlılık kazandırmak, istihdamı arttırmak ve yeni iş olanakları doğurmak,

esnek yapıları ile yenilikleri desteklemek ve bölgesel kalkınmayı hızlandırmaktır. Aynı zamanda esnaf, sanatkâr ve küçük işletmeler, demokrasi, serbest piyasa mekanizması ile özgür girişimciliğin vazgeçilemeyecek unsurları olması bakımından önemlidir (DPT, 2001: 48-49).

3.8.3. Kendi Hesabına Çalışanlar

Kendi hesabına çalışanlar gelir dağılımı açısından değerlendirildiğinde; bu bireylerin toplam gelirden ne kadar pay aldıkları ve bunun uzun vadede ne şekilde değişime uğradığı gösterilmektedir.

3.8.4. İşverenler

İşverenlerin gelir dağılımı açısından değerlendirilmesinde ise işverenlerin toplam gelirden ne kadar pay aldıkları ve bunun uzun vadede ne derece değişime uğradığı ortaya konulmaktadır.

3.8.5. Emekliler

Bütün dünyada sosyal güvenliğin temel sorunlarından birisi, emeklilerin korunmasıdır. Dolayısıyla, emeklilerin korunması için birtakım durumların sağlanması gerekmektedir. Örneğin, öncelikle garanti edilmiş bir gelire kavuşturulmalı ve bu gelirin asgari yaşam standardı için yeterli olması gerekmektedir. Bu bağlamda emekli maaşlarının yeterli seviyede tayin edilmesi ve bu seviyenin garanti edilmesi sonucunda sağlanmış olan katkı ile emekliler, ekonomik bakımdan ihtiyaçlarını karşılayacak düzeye kavuşurlar (DPT, 2001: 52).

4. GELİR DAĞILIMININ ÖNEMİ

Gelir dağılımı tüm ülkelerin üzerinde durdukları önemli konulardan birisidir. Çünkü gelir dağılımının dengesiz olması bir ülkede ekonomik, siyasi ve sosyal birçok açıdan sorun yaratmaktadır. Dolayısıyla ülkenin gelişmesinde, büyümesinde, ülkede sosyal barışın sağlanmasında vs. gelir dağılımı önemli bir payı oluşturmaktadır.

Bir toplumda demokrasinin iyi işleyebilmesi, yüksek seviyedeki gelir dağılımı dengesizliğinin ortadan kaldırılmasıyla mümkündür. Bunun yanı sıra bir ülkede gelirin dağılım şeklinin biliniyor olması, sermaye birikimi ve sosyal yapının iyileştirilmesi açısından oldukça önemlidir (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2008: 55-56).

Bireyler arasındaki gelir farklılıklarının çok yüksek olduğu toplumlarda, yani gelir dağılımının eşitsiz olduğu toplumlarda büyük çoğunluk sefalet içindeyken yüksek gelirli gruplar sefa sürer. Böyle bir toplumda sosyal barışı sağlamak çok zordur. Hırsızlık, soygun gibi olaylar artar; asayiş bozulur. Dolayısıyla böyle bir ortamda yani sosyal barışın olmadığı bir ortamda istikrarlı bir ekonomik gelişmenin gerçekleşmesi imkânsızdır.

Bir ülkede gelir dağılımının durumu; o ülkenin gelişmişlik seviyesi, ülkedeki sosyal adaletin sağlanma durumu, eğitim ve sağlık imkânları için önemli bir belirtidir. Bununla birlikte gelir dağılımı, tasarruf ve tüketim hacmini önemli ölçüde etkiler. Gelirden tasarruf yapılabilmesi ve bu tasarrufların yatırıma yönlendirilmesi bir ülkenin büyümesi açısından önemlidir ve bu sebeptir ki gelir dağılımı ve büyüme arasında doğru orantı mevcuttur (Şahin, 2011: 632).

5. GELİR DAĞILIMI POLİTİKASININ AMAÇLARI

Bir ekonomideki gelir dağılımı politikasının amaçları ile ilgili çeşitli şekillerde tasnifler bulunmaktadır.

B. Külp'ün tasnifine göre bu amaçlar altı ilke olarak sıralanmıştır:

- Eşitlik ilkesi,
- Asgari yaşama seviyesinde asgari gelir hakkı ilkesi,
- Gelir farklılıklarının üst seviyede sınırlandırılması ilkesi,
- Çalışma ilkesi,
- İhtiyaç ilkesi,
- Herkese eşit muamele ilkesidir.

5.1. EŞİTLİK İLKESİ

Bir toplumda ve bir siyasi rejimde, hiyerarşi ile eşitliğin uzlaştırılması için gayret gösterilmesi tarihsel süreçte uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Ancak mutlak eşitliğin sağlanması konusunda hiçbir zaman başarılı olunamamıştır. Çünkü toplumu oluşturan bireyler arasında doğuştan gelen çeşitli farklılıklar söz konusudur. Bu doğrultuda toplumlar, mevcut olan eşitsizliğin çözümlerini iki şekilde ortaya koymuşlardır. Buna göre ya en katı hali kast sistemi olan insanlar arasındaki sosyal eşitsizlik kabullenilerek insanlar sınıflara ayrılacak ve sınıflar arası bütün eşitsizlikler kabul edilecek ya da politik eşitlikte ısrarcı olmak suretiyle demokrasi içerisinde

ekonomik ve sosyal eşitliği mümkün olduğunca ileri götürmek için çaba sarf edilecektir (Aron, 1974: 82).

Yaratılış itibariyle toplumdaki bireyler arasında çeşitli farklılıkların söz konusu olması nedeniyle elde edilen gelirin paylaşılmasında da farklılıklar kaçınılmaz olmaktadır. Çünkü çalışanlar-çalışmayanlar, farklı yetenekler, karlı faaliyet kollarında çalışanlar, farklı yaş ve cinsiyet, farklı eğitim seviyeleri, miras gibi bireyler arasında mevcut olan farklı özellikler ve imkânlar sebebiyle mutlak eşitlik mümkün olmamaktadır.

Zaman zaman, “*bütün insanlar eşittir, o halde eşit gelire sahip olmaları gereklidir*” şeklinde varsayımlar ortaya atılmıştır. Ancak, politik alanda gerçekleştirilen demokrasinin iktisadi alanda da gerçekleştirilmesi mümkün değildir. Bir toplumda bireyler arasında yukarıda değinildiği gibi çeşitli açılardan farklılıklar söz konusu olduğu için bir toplumda mutlak eşitliğin gerçekleşmiş olması mutlak bir adaletsizliğin ortaya çıkmasına neden olacaktır. İnsanların ve toplumların çabaları bu hayali ve teorik eşitlikten ziyade adalet ile ilgilidir, yani önemli olan gelirin adil dağılımıdır (Aksu, 1993: 25).

5.2. ASGARİ YAŞAMA SEVİYESİNDE ASGARİ GELİR HAKKI İLKESİ

Bir toplumda gelirin bölüşümü adaletsiz gerçekleşmişse, bu ülkede toplumsal huzursuzluk kaçınılmaz olacaktır. Dolayısıyla böyle bir ortamda, gelir dağılımı dengesizliğini azaltmak gerekmektedir.

Asgari gelir hakkı ilkesi, bütün ülkelerde gelir dağılımı politikası amaçlarının ilk basamağını oluşturmaktadır ve bütün toplumlarda mutlak bir kural olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte kamu vicdanında anayasa anlamında bir ilke olarak yer verilmiştir. Bu ilke ile toplumu oluşturan bireyler için asgari yaşam seviyesi garanti edilmekte ve insanların insan olmasından kaynaklanan gurur ve hakları ön planda tutulmaktadır. Bugün sanayi ülkelerinde artık fiziki (beslenme, elbise vb.) asgari yaşama seviyesinde yaşayanlar çok az olmasına karşılık gelişmekte olan ülkelerin büyük çoğunluğunda en önemli sorun fakirlik olduğu için bu ilkenin geçerliliği gelişmekte olan ülkeler açısından önemini sürdürmektedir (Aksu, 1993: 35-36).

Asgari gelir hakkı, ekonomilerde asgari ücret sistemi ile sağlanmaktadır. İşçi ve ailesine sosyal bakımdan uygun asgari bir yaşama düzeyi sağlayan ve işverenlerin çok düşük ücret ödemelerine engel olmak için alt sınır koyan ücret, asgari ücret olarak adlandırılmaktadır (Çımat ve Erdal, 2007: 103).

Bu bağlamda asgari ücret ile işçi ve ailesi, asgari geçimlerine yetecek düzeyde gelir elde etmektedirler. İşverenler, belirlenen bu asgari ücret düzeyinden daha aşağıda bir ücret düzeyi tayin edemezler. Ücretlerin bu alt sınırın altına düşmesi neticesinde işçiler, sefalet içinde yaşayacaklardır. Dolayısıyla, asgari ücret ile işçiyi ve ailesini sefaletten korumak, onlara insan onuruna yakışır asgari bir yaşam düzeyi sağlamak ve bunu teminat altına almak amaçlanmaktadır. Bu nedenle gelir dağılımı politikalarının önemli bir amacı olan asgari gelir hakkının sağlanması, gelir dağılımı adaletinin sağlanmasında oldukça önem arz etmektedir.

5.3. GELİR FARKLILIKLARININ ÜST SEVİYEDE SINIRLANDIRILMASI İLKESİ

Bireylerin elde ettikleri gelirler arasındaki farklılıkların oldukça yüksek olması toplumsal huzursuzlukların bir başka sebebinin oluşturmaktadır. Dolayısıyla toplumsal huzursuzlukların önlenmesi amacıyla kişilerin gelir seviyelerindeki farklılıkların çok yüksek olması engellenmeye çalışılmaktadır.

Mevcut gelir farklarının azaltılması amacıyla kullanılan en uygun araçlardan biri, artan oranlı gelir vergisidir.

Vergi matrahının artmasıyla birlikte ortalama vergi oranının da yükseldiği tarife şekli artan oranlı gelir vergisi tarifesi olarak adlandırılmaktadır. Artan oranlı bir vergi uygulandığı zaman gelirin artması sonucunda, gelirin daha büyük bir bölümü vergilendirilmektedir (Muter, Çelebi ve Sakınç, 2008: 141).

Gelir Vergisi Kanunu'nun 103'üncü maddesinde yer alan 2015 takvim yılında gelir vergisine tabi gelirlerin vergilendirilmesinde esas alınan tarife aşağıda gösterildiği gibidir:

Tablo 1. 2015 Takvim Yılında Gelir Vergisine Tabi Gelirlerin Vergilendirilmesinde Esas Alınan Tarife

12.000 TL'ye kadar	15%
29.000 TL'nin 12.000 TL'si için 1.800, fazlası	20%
66.000 TL'nin 29.000 TL'si için 5.200 TL, fazlası (ücret gelirlerinde 106.000 TL'nin 29.000 TL'si için 5.200 TL), fazlası	27%
66.000 TL'den fazlasının 66.000 TL'si için 15.190 TL, fazlası (ücret gelirlerinde 106.000 TL'den fazlasının 106.000 TL'si için 25.990 TL), fazlası	35%

Kaynak: <http://www.gib.gov.tr/index.php?id=640>, 21.07.2015.

Yukarıdaki tabloda esas alınan tarife, dilim usulü artan oranlı tarifedir. Bu tarifeye göre, vergi matrahı çeşitli büyüklükte 4 dilime ayrılmıştır. Her bir dilim için tespit edilmiş olan oran, karşısındaki dilime uygulandıktan sonra çeşitli dilimler için ayrı ayrı hesaplanan vergi miktarları toplanarak toplam vergi tutarı belirlenmektedir. Tabloyu bir örnek yardımıyla açıklayacak olursak, örneğin 20.000 TL'nin vergisi hesaplanırken, önce 12.000 TL'nin vergisi %15'ten 1.800 TL, ardından geri kalan 8.000 TL'nin vergisi ikinci gelir dilimine karşılık gelen %20'den 1.600 TL'dir. Hesaplanan vergi miktarları toplanmak suretiyle toplam vergi tutarı 1.800+1600=3.400 TL'dir.

5.4. ÇALIŞMA İLKESİ

Bu ilke, milli gelirin bireyler arasında, kabiliyetlerine göre dağıtılması, yani gelire katkıda bulunanların katkıda bulunma dereceleriyle dağılıma tabi tutulmaları gerektiği temeline dayanmaktadır. Dolayısıyla burada, çalışanla çalışmayan bireyler arasında gelir yönünden farklılık olması ve aynı işi gören bireylerin aynı gelir seviyesine sahip olması gerektiği önemsenmektedir (Karataş, akt. Çelen, 2009: 11).

Çalışma ilkesinin geçerli olması için, kişilerin aynı özelliklere sahip olması ve üretim faktörlerinin herkese aynı ölçüde dağılmış olması gerekmektedir. Ancak kişiler doğuştan farklı özelliklere ve imkânlarla sahip olmaktadır. Bu yüzden üretim faktörlerinin eşitsiz dağıldığı bir ortamda ve özellikle de kişiler arasındaki doğuştan gelen farklılıklar nedeniyle çalışma ilkesinin geçerliliği mümkün olmamaktadır.

5.5. İHTİYAÇ İLKESİ

İhtiyaç ilkesi, elde edilen gelirin, bireylerin ihtiyaçlarına uygun bir şekilde dağıtılmasını öngörmektedir. Ancak bugün ihtiyaç kavramıyla ne kastedildiği oldukça tartışmalıdır.

İhtiyaçların ne olduğu göreceli bir kavram olduğu için bu konuda herhangi bir fikir birliğine varılamamıştır. Bununla birlikte, bir toplumda farklı sosyal mevkide bulunanlar ile evli ve bekârların ihtiyaçlarının aynı nitelikte olmadığı genel kabul görmektedir.

Etkili bir sosyal güvenlik sistemi ile ihtiyaç ilkesinin beklenen düzeyde geçerliliği söz konusu olabilir (Aksu, 1993: 46). Sosyal güvenlik, bireylerin tüm yaşamları boyunca karşılaşılabilecekleri mesleki, fizyolojik, sosyo-ekonomik risklere karşı teminat sağlayarak bireyleri koruyan politika ve sistemler bütünü olarak tanımlanmaktadır. Sosyal güvenliğin, toplumdaki bireyler arasında gelirin yeniden bölüşümünü sağlama fonksiyonu ile aynı zamanda sosyal adaleti ve sosyal dayanışmayı sağlaması, sosyal eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı amaçlaması, sosyal güvenliğin temel fonksiyonlarını oluşturmaktadır (Karakuş, 2013: 2-3). Fakat bu durumda ihtiyaç ilkesi ile çalışma ilkesi birbirine zıt anlayışları barındırmaktadır.

5.6. HERKESE EŞİT MUAMELE İLKESİ

Bu ilkenin savunduğu temel nokta, gelir dağılımı ile ilgili olarak hiçbir bireye, aileye veya gruba ırk, din, sınıf farklılığı gibi sebepler dolayısıyla ayrıcalık tanınmamasıdır.

Herkese eşit muamele ilkesine göre bir gruba ait olmak, bir kimseye hem zarar vermeyecek hem de o kimseye ayrıcalıklı fayda sağlamayacak nitelikte olmalıdır.

6. GELİR DAĞILIMI POLİTİKASININ ARAÇLARI

Gelirin elde edilmesi ve kullanılması esnasında görülen gelir dağılımı politikası araçları genel olarak ücret, fiyat, gelirler, maliye, eğitim ve servet politikaları şeklinde sıralanabilir. Belirtilen bu dağılım politikası araçları her ne kadar ayrı birer politika olarak adlandırılrsa da, uygulamada bu politikaları birbirinden kesin sınırlarla ayırt etmek mümkün olmamaktadır. Bu politikalar arasındaki ilişki, toplumun içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal şartlara göre biçimlenmektedir.

6.1. ÜCRET POLİTİKASI

Ücret ve ücret politikası, gelişen ve gelişmiş ekonomiler için farklı açılardan önem teşkil etmektedir. Gelişen ülkelerde ücret politikası ile daha çok bir istismarın önlenmesi ve geliri sadece emeğinden elde eden insanlar için normal geçimlerine imkân verecek bir ücret sağlanması hedeflenmektedir. Buna karşılık, gelişmiş ve tam istihdam sağlamış bulunan ülkelerde ise ücret politikası daha çok enflasyon zararlarını önlemek ve ekonominin genel dengesini sağlamak amacıyla kullanılmaktadır (Talas, 1965: 18-19).

Ücret politikaları devlet, işçi ve işveren için farklı açılardan önem arz etmektedir. Dolayısıyla ücret politikasının amaçları, ücret politikasını yürüten işçi sendikaları, işveren sendikaları ve devlet tarafından farklı şekillerde belirlenmektedir.

İşçi sendikaları gerçekleştirdikleri ücret politikaları ile ücretler payını işçiler lehine arttırmak için çaba sarf ederler. İşveren sendikaları ise takip ettikleri ücret politikasında, genellikle işçi sendikalarının ücret artışı talepleri karşısında işverenlerin karlarının azalmaması için uğraşırlar. Bu nedenle ücret politikası konusunda işçi sendikaları ve işveren sendikaları karşıt amaçlarla hareket etmektedirler.

Devlet ise sendikalar ile ilgili yasal düzenlemeler yaparak hem sendikalaşma talebine hem de sendikal hizmetlerin arzına etki etmektedir. Bununla birlikte, işçilerin işverene karşı pazarlık konusunda güçsüz olmaları dolayısıyla, pek çok işçi toplu pazarlığa dâhil olmamaktadır. Bu bağlamda devletin, işçi ve işveren arasındaki serbest toplu pazarlık sürecine müdahale etmesi kaçınılmaz olmaktadır (Biçerli, 2000: 372).

Sonuçta devletin müdahalesi vasıtasıyla ücret ve istihdam düzeyleri olumlu etkilenmekte ve gelir dağılımına katkı sağlamaktadır.

6.2. FİYAT POLİTİKASI

Fiyat politikası, kişilerin elde ettikleri ücretlerin korunmasına yönelik bir politikadır. Ancak reel ücretleri tespit edebilmek için mal fiyatlarının da göz önünde bulundurulması önem arz etmektedir. Reel gelir, serbest piyasa koşullarında fiyatlar genel seviyesinde oluşan değişikliklerden etkilenmektedir. Dolayısıyla reel geliri iyileştirmek fiyat politikası uygulamalarıyla mümkün olabilmektedir. Fiyatlardaki değişimler, gelir dağılımını, fiyatı değişen faktörün lehine ya da aleyhine değiştirdiğinden fiyat politikaları fonksiyonel gelir bölüşümünde doğrudan etkili bir dağılım politikası aracı olmaktadır (Türk, 2001: 298).

Fiyatlardaki yüksek oranlı değişimler neticesinde, özellikle dar gelirli kişilerin gelirlerinde önemli reel gelir kayıpları ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda devlet, fiyat politikası uygulamalarıyla ilk olarak dar gelirli vatandaşlarını koruma amacı içerisinde olur.

Gelir bölüşümü eşitsizliğini dolaylı olarak düzeltebilecek bir uygulama olarak zorunlu ihtiyaçlar kapsamında tüketicilerin buldukları gelir dilimlerine göre farklı fiyatlandırma politikalarına yer verilmesi gösterilebilir. Ayrıca, kamunun destekleme alımları ve elektrik, gaz ve su gibi temel maddeleri fiyatlandırma politikaları da bu konuda önemli uygulamalardır. Kamu İktisadi Teşebbüsleri ürünleri ve tarımsal destekleme fiyat politikaları vasıtasıyla emek ve tarım dışı kesimlere kaynak transferi söz konusu olmaktadır. Transfer edilen kaynaklar etkin kullanılmadığı takdirde ve bu kaynakların üretimden ziyade ranta ve tüketime aktarılması neticesinde gelir bölüşümü eşitsizliği daha da içinden çıkılmaz bir hal alacaktır. Böylece toplumun geniş kesiminin gelir ve tüketimleri kısılarak yaratılan zorunlu tasarruflar, yatırım aracılığıyla ekonomiye geri kazandırılmayacaktır (DPT, 2001: 75).

6.3. EĞİTİM POLİTİKASI

Eğitim, bireylerin üretim gücünü arttıran en önemli unsurdur ve emekte oluşan eşitsizlikler daha çok eğitim farklarından meydana gelmektedir.

Eğitim, eğitilenlere daha yüksek gelir sağlama imkânı vermekle birlikte, teknolojik gelişmeyi hızlandırır. Böylece ekonomide verimliliğin artmasına yardımcı olur.

Eğitim politikası, gelirin hem birincil dağılımına hem de ikincil dağılımına katkı sağlamaktadır. Eğitimde ortaya çıkan bir tekelleşme neticesinde gelir dağılımı daha da bozulmaktadır. Eğitim zerindeki tekeli kırmak için ve eğitimde herkese eşit Şans tanınmiş olması için devlet, eğitime başlama ile ilgili tüm engelleri ve sınırlandırmaları kaldırmalı, eğitim araç ve gereçleri ile ilgili olanakları arttırmalı, doğrudan ve dolaylı olarak eğitim masraflarını üzerine almalıdır. Çünkü eğitim yolu ile kazanılan statü, bireylerin gelirlerini arttırır ve gelir dağılımında adaletin sağlanması açısından önemlidir. Dolayısıyla gelir, eğitimin bir fonksiyonudur (Aksu, 1993: 54).

6.4. SERVET POLİTİKASI

Eşit olmayan bir Şekilde ortaya çıkan servet dağılımının dzeldilmesi servet politikasının amacını oluşturmaktadır. Bunu gerçekleştirmenin bir yolu, servete daha çok sahip olanların servetlerini azaltarak hiç sahip olmayanların veya daha az sahip olanların servetlerini arttırmaktır.

Servetin oluşması için tasarruf ve yatırımlara gereksinim duyulmaktadır. Dolayısıyla cret politikası yoluyla gelirlerde oluşacak artışlar vasıtasıyla düşük gelir grupları tasarruf etmeye yönlendirilmelidir. Geliri artan ücretli, önce zorunlu tüketim ihtiyaçlarını karşılayacak, sonra dayanıklı tüketim mallarına ve en sonunda da lüks tüketim mallarına yönelerek varlıklara sahip olacaktır (Aksu, 1993: 142).

6.5. GELİRLER POLİTİKASI

Hkmetler, tam istihdamı gerçekleştirmek, ekonomik istikrarı sağlamak ve uygun bir demeler dengesine ulaşmak amacıyla gerçekleştirdikleri geleneksel iktisat politikalarına ek olarak bu politikaları tamamlayıcı nitelikte olan gelirler politikasını uygulamışlardır.

Kanuni gelirler politikası ve gönüllü gelirler politikası olmak üzere gelirler politikasının iki türü mevcuttur. *Kanuni gelirler politikası* ile devlet, çeşitli yasaklamalar ve cezalandırmalar yürürlüğe koyarak özellikle ücret ve fiyat artışlarının kontrolü vasıtasıyla piyasa güçlerine müdahale etmektedir. *Gönüllü*

gelirler politikasının uygulanmasında ya devlet herhangi bir müdahalede bulunmamakta ya da devletin sınırlı bir müdahalesi söz konusu olmaktadır. Bu doğrultuda devlet, sosyal taraflar arasında uzlaşma sağlamak amacıyla dolaylı olarak müdahale etmektedir. Gönüllü gelirler politikasında önemli ölçüde sosyal sorumluluğa ve bilince sahip işçi ve işverenlerin varlığına bağlı olarak başarı elde edilebilir. Bu bağlamda tüm sosyal taraflar fedakârlıklar göstermeli ve uygulanacak politikalar ile ilgili uzlaşılarak, amaçlara ulaşmak maksadıyla işbirliği yapılmalıdır (Uçkan, 1999: 18-19).

6.6. MALİYE POLİTİKASI

Piyasa ekonomisi şartlarında oluşan gelir dağılımı, çeşitli sebeplerden dolayı adil gerçekleşmemektedir. Bu yüzden devlet, oluşan gelir dağılımına çeşitli mali araçlarıyla müdahale ederek gelirin yeniden dağılımını sağlamaktadır. Bu aşamada devletin kullandığı en önemli mali araçlar; vergiler ve kamu harcamalarıdır.

Devlet, uyguladığı vergi politikaları yoluyla, öncelikle düşük gelir grupları üzerindeki vergi yükünü azaltmaya çalışır. Bu doğrultuda yüksek gelir gruplarından artan oranlı tarife esasına göre aldığı gelir vergisi ile lüks tüketim malları üzerine konulan yüksek oranlı harcama vergileri yoluyla topladığı fonları, kamu harcamaları vasıtasıyla toplumun yoksul kesimlerine aktararak gelir dağılımını düzeltmeye çalışır. Gelir dağılımındaki eşitsizliklerin giderilmesi için devletin bir diğer uygulaması, devlet bütçesi ile finanse edilen kamu hizmetlerinden (sağlık, eğitim vb.) özellikle düşük gelir gruplarının ücretsiz ya da düşük ücretle yararlandırılmasıdır.

Ayrıca devlet, mevcut olan gelir dağılımı dengesizliğini düzeltmek maksadıyla, iradeleri dışında (sakatlık, yaşlılık vb. nedenlerle) geçimlerini tamamen veya kısmen sağlayamayanları yeterli bir gelire kavuşturmak için uygulamalarda bulunmaktadır. Burada söz konusu olan şey, devletin görevlerinin tamamen vergiler aracılığı ile topladığı gelirlerini, harcamalar yoluyla yeniden dağıtması aşamasında gerçekleşmektedir. Prensip olarak böyle bir dağıtım için iki metot söz konusu olmaktadır (Özbilen, 1998: 394-395):

- Devlet, yaşlılık, sakatlık vb. sebeplerden dolayı gelir elde edemeyen kişi ve gruplara mali araçları vasıtasıyla, devamlı olarak ödemelerde

bulunmak kaydıyla, geçimlerini sağlayabilecekleri uygun bir gelir imkânı sağlar.

- Devlet, ekonomide mevcut sosyal gruplardan, kişilerden veya ailelerden, bu şekilde yoksulluk tehlikesine maruz kalanlar için mecburi bir sigorta sistemi kurmak suretiyle dâhili bir yeniden dağıtım süreci sağlayabilir.

Devlet, gelir dağılımında adaleti sağlamak için bir diğer araç olarak “negatif gelir vergisi” uygulamayı kullanmaktadır. Bu uygulamaya göre, kişi asgari geçim sınırının altında gelir elde ediyorsa, kişinin fiilen elde ettiği gelir ile asgari geçim sınırı arasındaki fark, devlet tarafından yapılan yardımlarla kapatılmaktadır (Pehlivan, 2012: 280).

Örneğin, yıllık asgari geçim sınırı 30.000 TL; buna karşılık, herhangi bir kişinin yıllık geliri 24.000 TL ise, bu kişinin mevcut geliri ile asgari geçimini sağlayacak miktar arasındaki fark $(30.000-24.000)= 6.000$ TL’dir. Bu 6.000 TL, yıllık asgari geçimi sağlayan 30.000 TL’nin %20’sidir. Bu, devletin bu bireye, yıllık asgari geçim miktarının %20’si oranında bir ödeme yapması gerektiği anlamına gelmektedir.

7. GELİR DAĞILIMI EŞİTSİZLİĞİ VE ÖLÇÜM YÖNTEMLERİ

Gelir eşitsizliği, çeşitli nüfus dilimlerinin milli gelirden aldıkları paylar arasındaki farklılıkları ifade etmektedir (DPT, 2001: 5).

Ülkelerdeki gelir dağılımı eşitsizliği genellikle gelirin oluşumu esnasında ortaya çıkmaktadır. Bu eşitsizliğin meydana gelmesine sebep olan en büyük unsurlar; servet dağılımındaki eşitsizlik, faktör fiyatlarındaki dengesizlik, eğitim ve fırsat eşitsizliğidir. Gelir dağılımı eşitsizliği pek çok siyasal ve sosyal sorunlara yol açabilmektedir. Bu yüzden gelirin mümkün olabildiğince adaletli dağılımının sağlanması yönünde çaba harcanması ve zaman içinde gelişiminin izlenerek belirlenmesi oldukça önem taşımaktadır (Alkin, 1995: 142).

Gelir dağılımı konusunda doğru çözüm yolları üretebilmek açısından gelir dağılımı adaletsizliğinin sebeplerinin ve boyutlarının bilinmesi oldukça önemlidir. Bu yüzden gelir dağılımı mümkün olduğu ölçüde nesnel yöntemlerle ölçülmelidir.

Gelir dağılımı eşitsizliğinin ölçülmesi amacıyla literatürde çok sayıda ölçüt söz konusudur. Ancak TÜİK, gelir eşitsizliğinin ölçümünde Gini Katsayısı, Lorenz

Eğrisi ve Yüzde Paylar Analizi olmak üzere üç ölçüm yöntemini kullanmaktadır. Ayrıca literatürde yer alan ölçütler geniş anlamda pozitif ve normatif gelir dağılımı ölçütleri olmak üzere iki grupta değerlendirilmektedir. Normatif ölçütler, bazı toplumsal görüşleri de dikkate alarak gelir eşitsizliğini ölçerken; pozitif ölçütler, objektif anlamda eşitsizlik derecesini ölçmektedir.

Bir ülkedeki gelir dağılımı eşitsizliğinin ölçüm metotlarından başlıcaları aşağıda sıralanmıştır:

7.1. DEĞİŞİM ARALIĞI-ARALIK ÖLÇÜSÜ

Değişim Aralığı: Bir seride maksimum gelir ve minimum gelir arasında ne kadar fark söz konusu olduğunu göstermektedir; seride sadece minimum ve maksimum değerleri dikkate alarak arada kalan diğer değerleri ele almamaktadır.

Aralık Ölçüsü: Maksimum ve minimum değerler arasındaki farkın ortalama gelire oranı şeklinde ifade edilmektedir.

Aralık ölçüsü A ile gösterilirse;

$$A = [\text{Maksi (Yi)} - \text{Mini (Yi)}] / Y$$

Maksi (Yi): Maksimum Hane Geliri; Mini (Yi): Minimum hane geliri

Tüm gelirler eşit paylaşıldığı takdirde A=0 değerini alır, tam tersi durumda yani tüm geliri bir kişi aldığı takdirde ise A=n değerini almaktadır. Aralık ölçüsü genellikle 0 ve n arasında bir değer alır. Aralık ölçüsünde eleştirilen nokta ise minimum ve maksimum gelirler arasında kalan gelirlerin ne şekilde dağıldığı hakkında bilgi vermemesidir (Aktan ve Vural, 2002a: 14).

7.2. GÖRELİ ORTALAMA MUTLAK SAPMA

Bir dağılımı uç değerlerin etkisinden arındırmaya yönelik tekniklerden biri olan görelî ortalama sapma ölçütü, gelir bölüşümündeki gelir seviyelerini ortalama gelir ile kıyaslamaktadır. Tüm farkların mutlak değerlerinin toplamı, toplam gelire oranlandığında görelî ortalama sapma değeri bulunur. Ancak bu gelir dağılımı ölçüm yönteminin de eleştiriye maruz kaldığı bir durum söz konusudur. Buna göre bu ölçütün, ortalamanın aynı tarafında yer alan daha yoksul bir kişiden daha zengin bir kişiye doğru gerçekleştirilen gelir aktarmalarına duyarlılığı yoktur. Bu aşamada bir eleştiri söz konusu olmaktadır (DPT, 2001: 5-6).

Görelî ortalama mutlak sapma ölçütünün sembolik olarak gösterimi aşağıdaki gibidir:

$$G = \sum_{i=1}^n |\mu - Y_i| n\mu$$

Dağılımda tam eşitlik söz konusu olduğunda $G=0$ değerini almakta, tersi durumda yani tüm geliri bir kişi aldığı takdirde ise $G= 2(n-1)/n$ olmaktadır (Aktan ve Vural, 2002a: 14).

7.3. VARYANS VE DEĞİŞİM KATSAYISI

Değişmenin ortak istatistikî ölçüsü olan varyans, mutlak farkların karelerinin toplanması neticesinde ortalamadan uzaklaşan farkları göstermektedir. Diğer durumlar sabitken, daha yoksul bir kişiden daha zengin bir kişiye yapılan gelir transferi neticesinde varyansın aldığı değer artar. Bu nitelik bir eşitsizlik ölçütü için oldukça önem arz etmektedir. Varyans ölçüsünün sembolik olarak gösterimi aşağıdaki gibidir (Aktan ve Vural, 2002a: 15):

$$V = \sum_{i=1}^n (\mu - Y_i)^2/n$$

Diğer bir ölçü değişim katsayısıdır. Değişim katsayısının elde edilmesi için, bir serinin standart sapması, serinin aritmetik ortalamasına bölünmekte ve ortaya çıkan sonuç 100 ile çarpılmaktadır. Değişim katsayısı, her seviyedeki gelirler arasındaki gelir transferlerine karşı duyarlıdır ve ortalama gelirden ve ölçü biriminden bağımsız olması varyans ile arasındaki farkı oluşturmaktadır. Varyans farklı olan bu özellikler noktasında ülkelerarası karşılaştırma yapmada kullanılabilir bir ölçü olmaktadır. Bununla birlikte, değişim katsayısının değerinin sıfıra yaklaşması gelir dağılımı eşitsizliğinin düzeldiğini göstermektedir. Değişim katsayısının sıfır değerini alması ise bütün gelirlerin eşit dağıldığı anlamına gelmektedir (DPT, 2001: 6-7).

Görelî değişme üzerinde duran değişim katsayısının sembolik olarak gösterimi şu şekildedir:

$$D = S / \mu$$

S standart sapmayı ifade etmektedir.

7.4. STANDART SAPMA VE LOGARİTMİK STANDART SAPMA

Standart sapma, istatistiksel analizlerde gelir dağılımı ölçüm yöntemlerinden en çok faydalanılan ölçüdür. Standart sapma, terimlerin aritmetik ortalamadan farklarının kareleri ortalaması şeklinde hesaplanmaktadır. Buna göre üst gelir biriminden düşük gelirli birime gelir aktarımı söz konusu olduğunda büyük değerdeki sapma düşer, bununla birlikte küçük değerdeki sapma ise artış gösterir. Bütün gelirlerin eşit olduğu durumda ise standart sapma sıfır değerini alır (Karluk, 2002: 61).

Bir diğer ölçüm yöntemi olan logaritmik standart sapma, gelir düzeylerinin logaritması alınarak hesaplanmaktadır. Logaritmik standart sapmanın sembolik gösterimi şu şekildedir:

$$L = \sum_{i=1}^n [(\log \mu - \log Y_i)^{2/n}]^{1/2}$$

Log μ = hane gelirlerinin logaritmik ortalaması; Log Y_i = i inci hane gelirinin logaritması.

Logaritmik standart sapmaya göre, düşük gelirliler daha fazla önem arz eder. Buna göre logaritmik standart sapmanın (L) değerinin düşürülmesi için yüksek gelirlilerden düşük gelirlilere gelir transferi gerçekleştirilmektedir. Bu ölçüt, ölçme birimlerinden bağımsızdır. Dolayısıyla, uluslar arası ve dönemsel karşılaştırmalarda kullanılabilir (Aktan ve Vural, 2002a: 15-16).

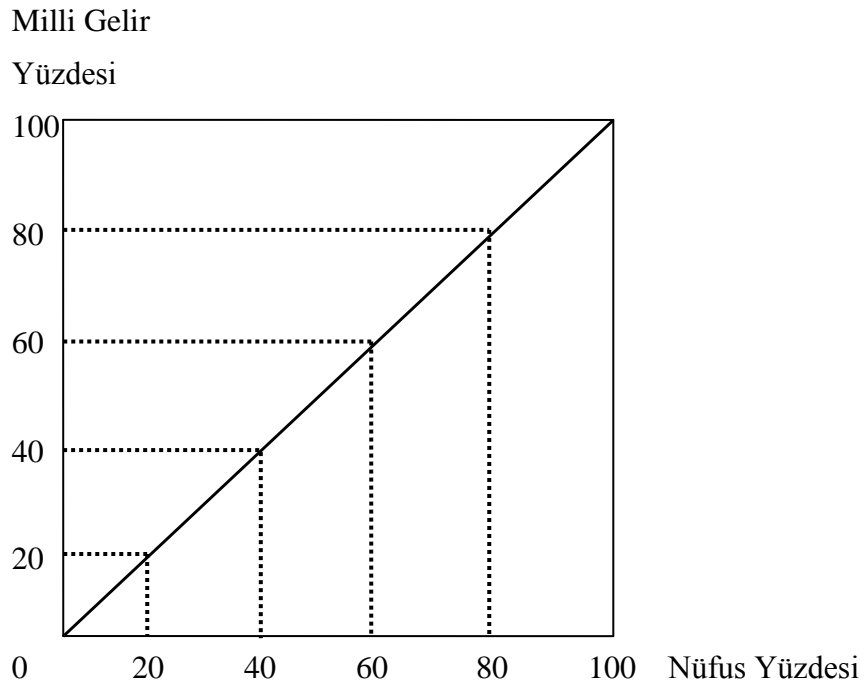
7.5. LORENZ EĞRİSİ

Lorenz Eğrisi aracılığıyla gelir dağılımındaki eşitsizlikler grafiksel olarak gösterilebilmektedir. Lorenz Eğrisi, Amerikalı istatistikçi Max Otto Lorenz (1876-1952) tarafından 1905 yılında geliştirilmiştir.

Lorenz eğrisi, bir ekonomide gelir dağılımının adil olup olmadığını göstermektedir. Lorenz eğrisine göre; eğer milli gelir mutlak eşit dağılırsa, yani nüfusun % 10'u milli gelirin %10'unu, nüfusun % 25'i milli gelirin % 25 'ini almışsa gelirin adil dağılımı söz konusudur. Gelirin adil dağılmış olduğu tüm noktaların bileşimi Lorenz Eğrisi üzerinde "Eş Dağılım Eğrisi" olarak görülür. Fakat ekonomilerde genellikle gelir mutlak eşit dağılmamaktadır.

Aşağıda Lorenz eğrisi 45 derecelik bir doğru biçiminde, 45 derecelik doğrudan oldukça uzak bir mesafede ve 45 derecelik doğruya oldukça yakın bir mesafede olmak üzere 3 farklı şekilde gösterilmiştir. Dikey ekseninde milli gelir, yatay ekseninde nüfus yüzdeleri yer almaktadır. Bu yüzdeler kümülâtif olarak %20'lik paylara ayrılarak 20, 40, 60, 80 ve 100 şeklinde gösterilmiştir. Lorenz eğrisinin hangi durumda ne anlama geldiği şekillerin altında kısaca açıklanmıştır:

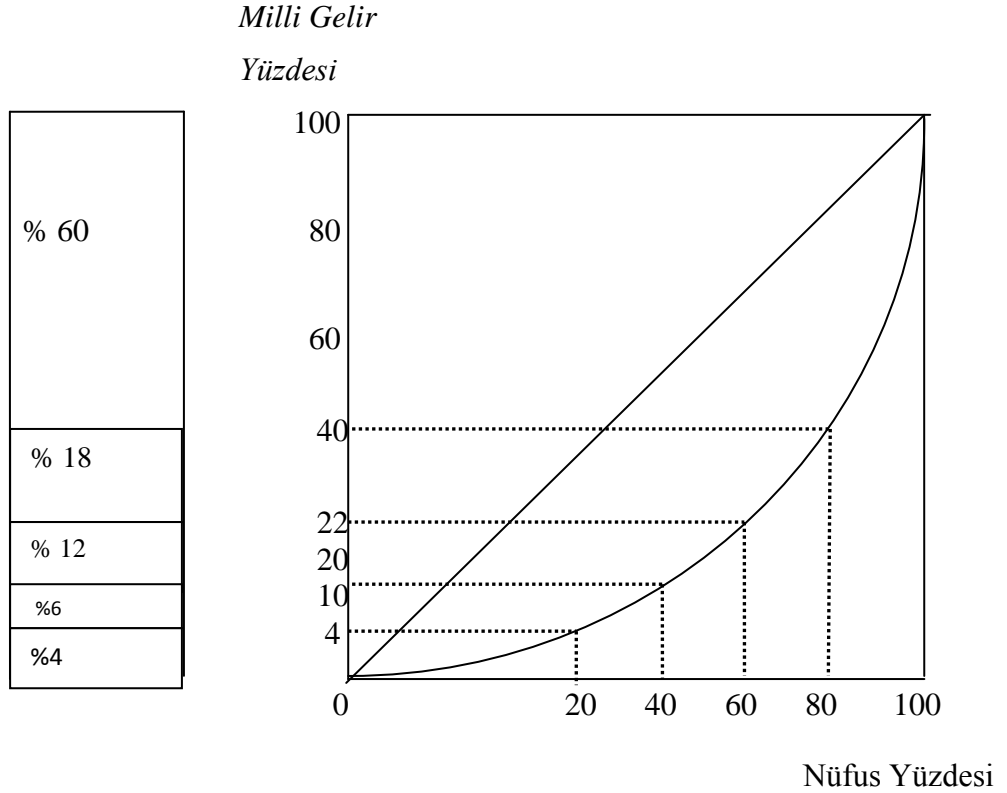
Şekil 1. 45°'lik Bir Doğru Biçiminde Lorenz Eğrisi

Kaynak: Pehlivan, 2012: 277.

Yukarıdaki şekilde, Lorenz eğrisi 45 derecelik bir doğru biçiminde ele alınmıştır. Bu, milli gelirin tüm bireyler arasında eşit olarak paylaşıldığı anlamına gelmektedir. Şekli değerlendirdiğimizde, nüfusun % 20'si milli gelirin %20'sini; nüfusun % 40'ı milli gelirin % 40'ını; nüfusun %60'ı milli gelirin % 60'ını, nüfusun %80'i milli gelirin % 80'ini, nüfusun %100'ü milli gelirin % 100'ünü elde etmektedir.

Şekil 2.45'lik Doğrudan Oldukça Uzak Bir Mesafede Lorenz Eğrisi

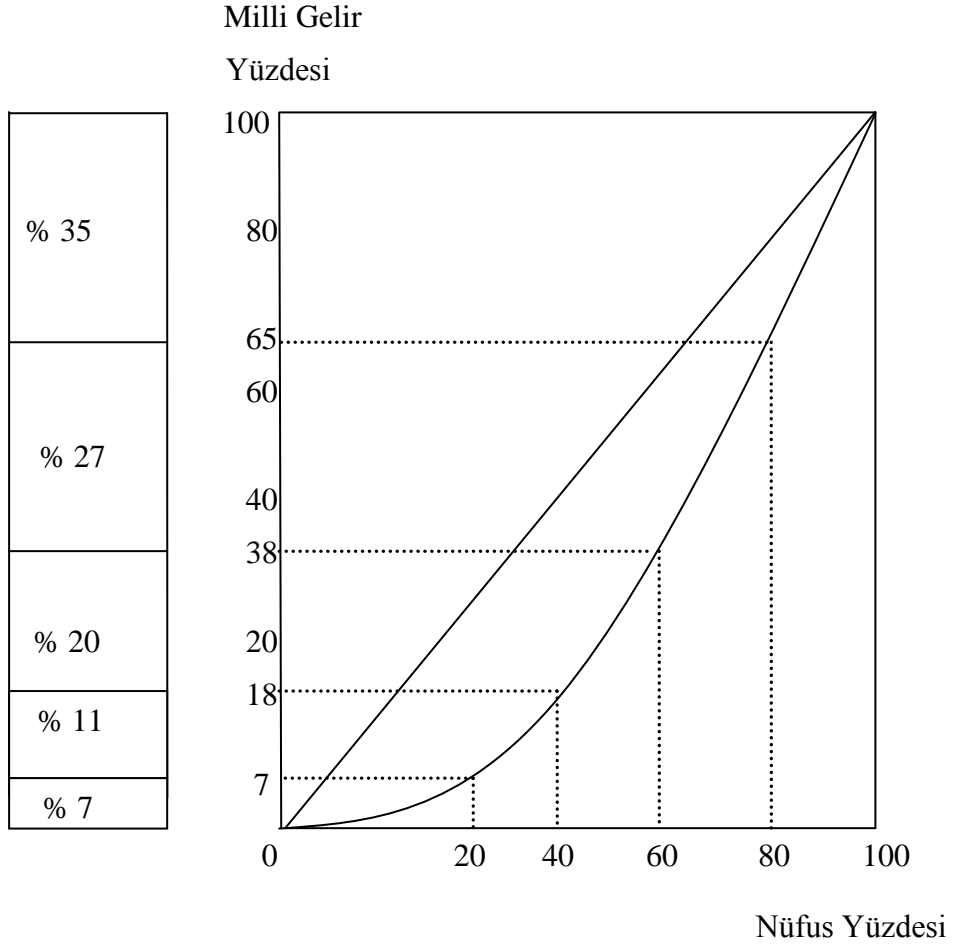

Kaynak: Pehlivan, 2012: 278.

Yukarıdaki Lorenz eğrisi, 45 derecelik doğrudan oldukça uzak bir mesafede oluşmuştur. Şekli yorumlayacak olursak, nüfus 5 farklı yüzdelerle ayrılmıştır. Nüfusun birinci % 20'lik kesimi, milli gelirin %4'ünü; nüfusun ikinci %20'lik kesimi, milli gelirin % 6'sını; nüfusun üçüncü %20'lik kesimi, milli gelirin %12'sini; nüfusun dördüncü %20'lik kesimi, milli gelirin %18'ini; son olarak nüfusun beşinci %20'lik kesimi ise milli gelirin %60'ını elde etmektedir. Bu da gelir dağılımının adaletsiz gerçekleştiğini açıkça göstermektedir.

Şekil 3. 45°'lik Doğruya Oldukça Yakın Mesafede Lorenz Eğrisi

Kaynak: Pehlivan, 2012: 278.

Yukarıdaki şekilde ise Lorenz Eğrisi 45 derecelik doğruya oldukça yakın bir mesafede oluşmuştur. Şekli yorumlayacak olursak, nüfusun birinci % 20'lik kesimi milli gelirin %7'sini, ikincisi milli gelirin %11'ini, üçüncüsü milli gelirin %20'sini, dördüncüsü milli gelirin %27'sini ve beşincisi ise milli gelirin %35'ini elde etmektedir. 5 farklı % 20'lik dilim arasındaki oranların birbirine oldukça yakın olması gelir dağılımının adil gerçekleştiğini açıkça ifade etmektedir.

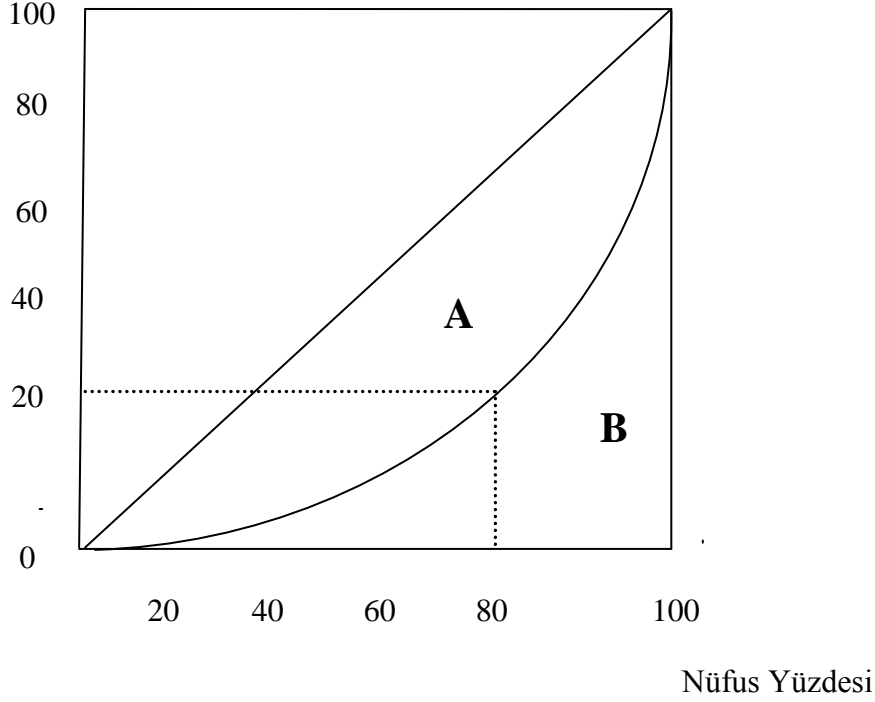
7.6. GİNİ KATSAYISI

İtalyan istatistikçi Corrado Gini tarafından 1912'de geliştirilmiş bir katsayı olan Gini katsayısı, toplumdaki gelir dağılımı eşitsizliğini gösteren bir orandır. Gini katsayısı, 0 ile 1 arasında bir değer alır ve katsayı küçüldükçe yani 0'a yaklaştıkça gelir dağılımı adil bir hale gelirken, tersi durumunda gelir dağılımındaki eşitsizlik artış göstermektedir.

Şekil 4. Gini Katsayısı

Milli Gelir

Yüzdesi

Kaynak: Pehlivan, 2012: 278.

Yukarıdaki şekle bakıldığında; 45 derecelik doğru ile gelir dağılımının durumunu gösteren eğri arasındaki alanın (A), tüm üçgenin (A+B) alanına oranı $= [A \div (A+B)]$ “Gini Katsayısı” denilen katsayıyı vermektedir (Pehlivan, 2012: 279).

Bir Lorenz Eğrisi ölçütü olan Gini katsayısı, gelir dağılımındaki eşitsizliğin tespit edilmesinde en çok kullanılan katsayıdır. Gini Katsayısı, her seviyedeki zenginden yoksullara yapılan aktarmalara karşı duyarlıdır. Dolayısıyla Gini katsayısı, gelir grupları arasındaki gelir aktarmalarından önemli ölçüde etkilenmektedir (Aktan ve Vural, 2002a: 16).

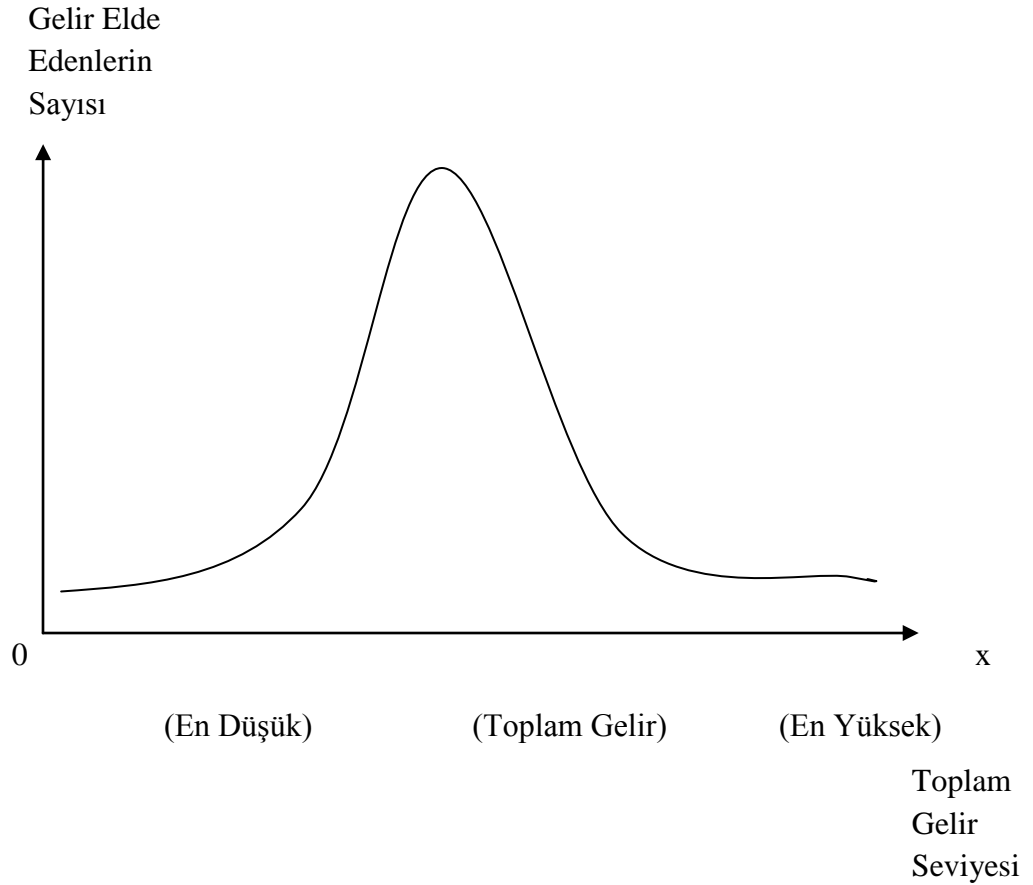
7.7. PARETO α KATSAYISI VE PARETO EĞRİSİ

Pareto, zaman ve mekândan bağımsız olarak gelir dağılımını inceleyen bütün eğrilerde üst gelir grubundaki bireyleri ifade eden kısımların eğimlerinin birbirinin aynı olduğuna dair bir öneri ortaya atmıştır. Pareto α katsayısı, belirli bir gelir

seviyesi ile bu geliri veya daha fazlasını elde edenlerin sayısı arasında belirli bir ilişki olduğu varsayımına dayanmaktadır. Ayrıca Pareto α katsayısı ölçüsüne göre, gelir miktarının artmasıyla beraber kişilerin üst gelir grubuna yükselme olasılıkları da artış göstermektedir (DPT, 2001: 8).

İtalyan iktisatçı Vilfredo Pareto, gelirler üzerinde yapmış olduğu istatistikî araştırmaları “Pareto Grafiği” olarak adlandırılan bir grafik üzerinde açıklamıştır. Pareto grafiğinde Y ekseninde gelir elde edenlerin sayısı yer alırken, x ekseninde toplam gelir seviyesi bulunmaktadır.

Şekil 5. Pareto Grafiği

Kaynak: Saygılı, 2004: 18.

Pareto'nun istatistikî araştırmaları hemen her toplumda kişisel gelir dağılımının, piramidi andırdığını göstermektedir. Düşük gelir seviyelerinde aile sayısı daha fazlayken, yüksek gelir seviyelerinde daha az aile bulunmaktadır. Yine

Pareto'nun istatistikî araştırmaları gelir dağılımlı piramidinin şekli ve yüksekliği, yani taban ile tepe noktası arasındaki farkın, topluma göre çok değişik olabildiğini göstermektedir. Gelir dağılımlının büyük eşitsizlikler gösterdiği toplumlarda, yani zenginlerin çok zengin, fakirlerin çok fakir olduğu ve orta sınıf halkın ezildiği toplumlarda *gelir dağılımlı piramidinin* şekli değerlendirildiğinde; piramidin tepesi çok sivri, tabanı çok yayvan, ortaları cılız bir biçimdedir. Buna karşılık, gelir farkları az ya da azaltılmış durumda olan toplumlarda ise bu ülkelerin gelir piramidi, kısa ve ortadan şişkindir; hatta yumurtayı andıran bir şekil dahi alabilir (stnel, 1988: 260).

7.8. THEİL ENDEKSİ

Theil endeksi, 1967 yılında bilgi teorisindeki entropi kavramından geliştirilmiş bir gelir eşitsizliği ölçüm yöntemidir. Özellikle düşük gelirli gruptaki gelir eşitsizliğini araştırmak için hesaplanmaktadır. Theil endeksinde kişilerin gelirleri, nüfusun ortalama geliri ile karşılaştırılmaktadır (TK, 2011).

Theil endeksinin sembolik olarak gösterimi aşağıdaki gibidir:

$$T = \left[\sum_{i=1}^n Y_i / \mu \log \left(\frac{Y_i}{\mu} \right) \right] / n$$

Gelir oranları aynı olan herhangi iki kişi arasında gerçekleşen transfer, dağılımlın hangi noktasında bulunulduğuna bakılmaksızın Theil endeksinde aynı ölçüde küçülmeye sebep olur (Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği [TÜSİAD], 2000: 180).

Örneğin geliri 5 milyar olandan 1 milyar olana yapılan küçük bir gelir transferinin Theil endeksi üzerindeki küçültücü etkisi, geliri 50 milyon olan bir kişiden geliri 10 milyon olan bir kişiye yapılacak aynı miktar bir gelir transferinin etkisinden farklı olmamaktadır.

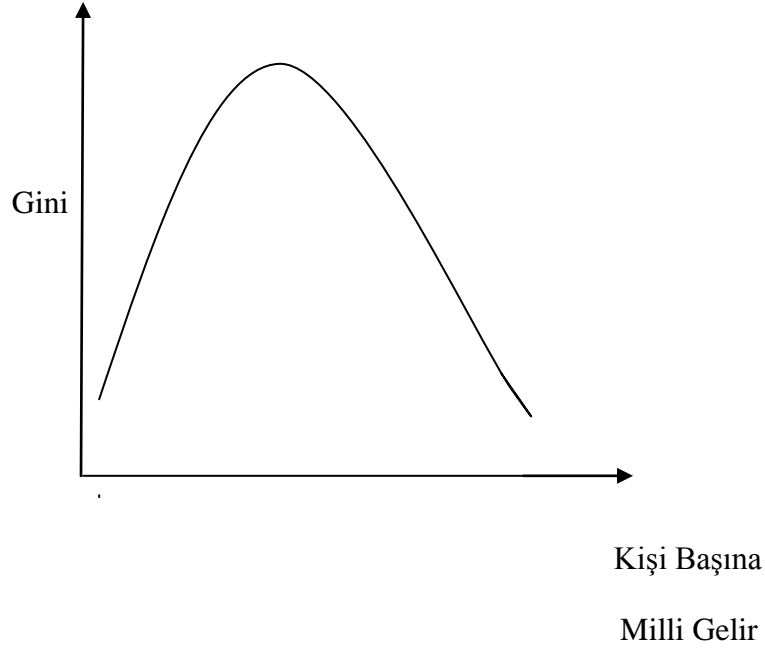
7.9. KUZNETS KATSAYISI VE EĞRİSİ

Kuznets Katsayısı, 0 ila 1 arasında bir değer alır. Rus asıllı Amerikalı iktisatçı Kuznets (1955) beş ülke verilerini kullanarak bir çalışma yapmıştır ve yaptığı bu çalışmada gelir dağılımlı ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki söz konusu olduğunu ifade etmiştir. "Ters U Savı" olarak bilinen Kuznets'in bu analizine göre,

gelir seviyesinin artması neticesinde eşitsizlik önce artmakta, daha sonra azalma eğilimine geçmektedir.

Gelir düzeyi ve gelir dağılımını gösteren eğri de “Kuznets Eğrisi” olarak adlandırılmaktadır:

Şekil 6. Kuznets Eğrisi

Kaynak: Yujiro, 1997: 169.

Kuznets Katsayısının sembolik olarak gösterimi ise aşağıdaki gibidir:

$$K = Y_i \left| \left(\frac{X_i}{Y_i} \right) - 1 \right|$$

X_i = i'inci sektörün üretimdeki payı

Y_i = i'inci sektörün istihdamdaki payı

7.10. YÜZDE PAYLAR ANALİZİ

Yüzde paylar analizinde, gelirin ne şekilde dağıldığını bulabilmek için hane halkları %5'lik 20 gruba, %10'luk 10 gruba veya %20'lik 5 gruba ayrılarak her bir grubun toplam gelirden aldıkları paylar karşılaştırılır ve bu doğrultuda değerlendirme yapılır.

İlk olarak, hane halkları kişi başına düşen eşdeğer kullanılabilir net gelirlerine göre küçükten büyüğe doğru sıralanır ve bu bağlamda 5, 10 veya 20 grup olarak hane halkı grupları meydana getirilir. Gelir dağılımının durumu hakkında yorum ise, oluşturulan yüzdelik hane halkı dilimlerinin toplam gelirden aldıkları paya göre yapılabilmektedir. Hane halkı toplam kullanılabilir geliri, hanedeki kişi sayısına göre kişisel gelire dönüştürülmelidir. Ancak çocuklar yetişkinlere göre daha az tükettikleri için, kişisel gelirlerin, hane halkı toplam kullanılabilir gelirinin doğrudan hane halkı büyüklüğüne bölünerek hesaplanması doğru sonuçlar vermeyecektir. Dolayısıyla, eşdeğerlik ölçeği kapsamında hane halkı büyüklüklerinin, hanedeki kaç yetişkine eşdeğer olduğu bulunmaktadır. Bu bağlamda hane halkı toplam kullanılabilir gelirinin eşdeğer hane halkı büyüklüğüne bölünmesi neticesinde her bir hane halkı için kişi başına düşen eşdeğer gelir bulunmaktadır. Bu gelir hane halkında bulunan tüm bireylere kaydedilerek bu gelirlerin dağılımı değerlendirilmektedir (TÜİK, akt. Yılmaz, 2013: 60).

7.11. DALTON ÖLÇÜTÜ

Ekonomik refahı içeren bir ölçüt olan Dalton ölçütü, gelir arttıkça gelirin marjinal faydasının düştüğü varsayımına bağlı olarak, toplam faydanın fiili düzeyleri ile gelirin eşit dağılması halinde ortaya çıkacak toplam fayda düzeyinin kıyaslanması esasına dayanan bir ölçüttür. Buna göre, herkes için aynı türde fayda fonksiyonu söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla toplam refahın en üst seviyede gerçekleşmesi için eşit bir gelir paylaşımı mevcut olmalıdır. Dalton ölçütüne göre eşitlik ölçüsü, fiili sosyal refahın, maksimum sosyal refaha oranıdır. Dalton ölçütünün sembolik olarak gösterimi ise aşağıdaki gibidir (Aktan ve Vural, 2002a: 18):

$$D = \left[\sum_{i=1}^n U(Y_i) \right] / nU(\mu)$$

$U(Y_i)$ = i'inci kişinin (hane halkının) fayda fonksiyonu

7.12. ATKINSON ENDEKSİ

Atkinson bir sosyal refah fonksiyonu varsaymıştır. Bu bağlamda birçok eşitsizlik ölçüsünü bu sosyal refah fonksiyonuna göre değerlendirmiştir. Atkinson'un sosyal refah fonksiyonunda; toplumun eşitsizlik karşısındaki tutumu sıfır ile sonsuz arasında bir değer almaktadır. Bu değerın sıfır olması; toplumun gelir dağılımı

konusuyla ilgilenmediğini, değerın sonsuz olması ise toplumun sadece düşük gelirli kişilerle ilgilendiğini göstermektedir.

Atkinson ölçüsü, gelirler eşit dağıldığı takdirde, belirli bir dönemde sosyal refah seviyesine ulaşabilmek için, o dönemdeki toplam gelirin ne kadarının yeterli olabileceğini ortaya koymaktadır (DPT, 2001: 8).

Atkinson endeksi aşağıdaki şekilde hesaplanır:

$$A\epsilon = 1 - [1/n \sum_{i=1}^n \left(\frac{Y_i}{\mu}\right)^{1-\epsilon}]^{1-\epsilon}$$

ϵ =eşitsizlik parametresi, $0 < \epsilon < \infty$

Atkinson endeksinde, toplumun gelir dağılımı eşitsizliğine karşı tutumuna göre farklı sonuçlar söz konusu olmaktadır. Bu nedenle bir topluma ait Atkinson endeksi değerlendirilmeden önce, ϵ 'un değeri oldukça önem arz etmektedir. ϵ 'un yüksek olması toplumun eşitsizliğe karşı duyarlı olduğunu ifade etmektedir. Bu parametre, toplumun gelir eşitsizliğine karşı tutumunu göstermektedir. Bu bağlamda ülkeler arasında çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır. Eşitsizliğe karşı tutum derecesi (ϵ) veriyken, iki gelir dağılımından (farklı ülkeler, aynı ülke içinde farklı yıllar) Atkinson endeksi büyük olanının gelirleri daha eşitsiz olmaktadır (TÜSİAD, 2000).

Örneğin Atkinson endeksine göre ulusal gelirin 100 birim olması halinde endeksin 0.35 değerini alması şöyle açıklanabilir: Eğer toplumda gelir bölüşümü eşit olarak gerçekleşseydi, bu 100 birimlik ulusal gelirin 65 birimiyle toplumsal refaha ulaşılabilirdi. Dolayısıyla gelirlerin eşit dağılmamasından kaynaklanan refah kaybı 35 birimdir.

8. GELİR DAĞILIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Ekonomilerde gelir dağılımındaki adaletsizliği ve bunların zaman içindeki değişimini etkileyen birçok sebep söz konusudur. Bir ülkedeki tüketici birimlerin, firmaların ve devletin birbirinden farklı kararları sonucunda gelir dağılımı değişebilmektedir. Günümüzde her ekonomide gelir dağılımında adaletsizlikler mevcuttur; ancak her ekonomideki adaletsizlikler farklı boyutlarda olmaktadır. Bir ülkede, belirli bir dönemde üretilen milli gelirin üretime katılan kişi, üretim faktörleri, bölge veya sektörler arasında adaletsiz dağılımını etkileyen çok sayıda

faktör bulunmaktadır. Bununla birlikte gelir dağılımını etkileyen unsurlar birbirleriyle etkileşim içerisindedirler ve kesin çizgilerle ayrılması mümkün değildir.

Esas olarak gelir dağılımını etkileyen üç asli unsur bulunmaktadır. Bunlar; emeğin dağılımı, servetin dağılımı ve faktör fiyatları şeklindedir. Bununla birlikte gelir dağılımını etkileyen faktörler, makro ekonomik faktörler ve makro ekonomik olmayan faktörler şeklinde iki alt başlığa da ayrılabilir. Bu faktörlerin gelir dağılımına etkileri olumlu veya olumsuz olabilir. Örneğin makro ekonomik faktör olarak nitelendirilen krizler gelir dağılımını işçiler ve orta kesim aleyhine etkilerken, makro ekonomik olmayan faktör olarak nitelendirilen eğitim gelir dağılımına katkı sağlamaktadır.

8.1. GELİR DAĞILIMINI ETKİLEYEN ASLİ FAKTÖRLER

8.1.1. Emeğin Dağılımı

Üretim faktörlerinden emeğin karşılığı ücrettir. Üretime katılarak emeği karşılığında ücret geliri elde eden kişilerin çeşitli faktörlere bağlı olarak ücretlerinde farklılıklar söz konusu olmaktadır. Bu nedenle çalışanlar için ücretler arasındaki farklılıklar, gelir eşitsizliğinin en önemli sebeplerinden birisidir.

Bir ekonomide üretim faktörlerinden emek, yetişkin bireyler arasında eşit bir şekilde dağılmamaktadır. Emeğin yetişkinler arasında dağılımındaki eşitsizliklerin temel nedenlerini aşağıdaki gibi maddeler halinde sıralayabiliriz:

Kişisel kabiliyet farkları: Gelir farklarının bir sebebi olarak kişisel kabiliyet farkları gösterilebilir. Ancak bu düşük bir ihtimaldir. Çünkü son derece kabiliyetli insanlar düşük gelir seviyesindeyken, daha az kabiliyetlilerin çok daha zengin olabildikleri gözlenmiştir. Dolayısıyla gelir eşitsizliğinin büyük bir kısmını kişisel kabiliyet farklarına bağlayarak açıklamak yanlış olur (Üstünel, 1988: 265).

Çalışma koşullarındaki farklılıklar: Bazı meslek ve iş kollarında emek unsuru son derece önem arz edebilir. Dolayısıyla diğer meslek ve işlere göre daha uzun süre çalışabilirler. Öte yandan, bazı işler ya daha çok tehlike arz edebilir ya da istenmeyen iş kolları olabilir. Dolayısıyla kişilerin bu tarz işlerde çalışması için birtakım teşvikler sağlanabilir. Bu bağlamda çalışma koşullarındaki çeşitli farklılıkların mevcut olması elde edilen gelirlerde farklılığa sebep olabilir (Aktan ve Vural 2002a: 5).

Emek ücretleri, birçok açıdan farklılık gösterebilmektedir. Bu farklılıklardan bazıları; işin zorluğu ya da kolaylığı, temizliği ya da kirliliği, saygınlığı ya da saygın olmayışıdır. Bu yüzden usta bir dokumacının kazancı, usta bir nalbandın kazancına göre daha az olabilir. Dokumacının işi kolay olmamasına rağmen bir kömürcüye göre daha temiz bir iştir. Ayrıca usta veya işçi olmanın da elde edilen ücretle bazen bir ilişkisi olmamaktadır. Örneğin; usta bir nalbant, on iki saatte, işçi olarak çalışan bir kömürcünün yalnızca sekiz saatte kazandığı kadar gelir elde edemez. Genel olarak elde edilen gelir bakımından bazı meslekler yapılan işlerin zorluğuna rağmen yetersiz gelir sağlamaktadır (Smith, 1997: 89).

Risk almadaki farklılıklar: Bazı kişiler paralarını kumar, borsa gibi riski yüksek olan işlere yatırarak gelirlerini arttırabilirler veya bu kişiler bütün paralarını bu aşamada kaybedebilirler. Bazı kişiler ise risk almaktan kaçınırlar. Bu durumda gelir farklılıklarının ortaya çıkması kaçınılmazdır.

Alınan eğitimdeki farklılıklar: Emeğin dağılımında özellikle eğitim oldukça önemlidir. Buna göre; eğitim faaliyetlerinin gerek sosyal politika, gerekse sosyal dışlanma açısından üç önemli etkisi mevcuttur. Birincisi, eğitim düzeylerinin arttırılmasıyla emeğin yüksek bir vasıf düzeyine ulaşması, eğitim almış kişilerin hem iş bulma olanağını arttıracak hem de verimliliğin artmasını sağlayacaktır. İkincisi, eğitimin geniş kitlelere yayılması orta sınıfın güçlenmesini sağlayarak gelir dağılımına katkı sağlayacaktır. Üçüncüsü, eğitim sayesinde bazı grupların sosyal hayattan dışlanması önlenmektedir. Dolayısıyla eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması, gelirin eşit verilmemesinden daha çok önem taşımaktadır (Şenkal, 2005: 381).

DPT tarafından yapılan araştırmalar sonucunda eğitim seviyesi yüksek olan kişilerin diğerlerine göre daha fazla gelir elde ettikleri ortaya konulmuştur. Dolayısıyla eğitim seviyesi ile bireyler arasındaki gelir payları önemli ölçüde etkilenmektedir.

Eğitim aracılığıyla yüksek ücretli iş ve mesleklere yönelik emek arzı arttırılabilir. Bu doğrultuda ücretler arasındaki farklar azaltılabilir. Ancak arz yönünden kısıtlamalar düşürülmesine rağmen emeğin vasfının dağılımında eşitsizlikler yok olmayacak ve emek gelirleri arasındaki eşitsizliği oluşturmayı

sürdürecektir. Çünkü farklı işler farklı becerilerde emeği gerektirmekte, yüksek ücretli işler, elde etmesi son derece zahmetli ve maliyetli olan yüksek becerileri gerektirmekte ve işgücü genellikle aynı becerilere sahip olmaktadır. Bu eşitsizliğin azaltılması için uzun vadede eğitimde fırsat eşitliği artırılmalıdır (Aktan ve Vural: 2002a: 6).

Eğitim seviyesinin aynı olduğu bireyler arasında da ücret farkları söz konusu olabilmektedir. Bunun temel nedenleri arasında işçinin oturduğu şehir, faaliyet gösterdiği alanın farklılığı gibi nedenler sayılabilir.

İş tecrübesi: Vasıflı işçiler vasıfsız işçilere göre daha fazla gelir elde ederler.

Toplumun iktisadi büyümesi, gelişmesi ve toplumdaki iş kollarının gelişmesi vasıf bakımından ücret farklarının oluşmasına etki etmektedir. Örneğin, iktisadi gelişmenin hız kazandığı dönemlerde hızla gelişen sanayinin vasıflı işçiye ihtiyacı yüksek olur ve yeni gelişen sanayiye göre yetişmiş emek arzı yetersiz kalır. Bu yüzden bu durumda vasıflı işçilerin ücretleri hızla artar. Bunun sonucu olarak vasıflı işçiler ile vasıfsız işçiler arasında yüksek miktarda ücret farkları oluşur. Bu sebeptendir ki gelişmekte olan ülkelerde vasıf bakımından ücret farkları oldukça yüksektir. Ancak gelişmiş ülkelerde emek vasfının gelişmesi ve yaygınlaşması sebebiyle emek gelirleri asgari seviyede birbirlerine yaklaşır ve vasıf bakımından ücret farkları nispeten daha az olur (Zaim, 1974: 203).

Şans: İnsanlar karşılaştıkları bazı tesadüfler neticesinde zengin olabilirler veya bu tesadüfler fakirleşmelerine de neden olabilir. Örneğin, bir birey kendisine kalan büyük bir miras sonucunda zengin olabilir veya ekonomide meydana gelen kriz nedeniyle iflas ederek bütün malvarlığını kaybedebilir.

8.1.2. Servetin Dağılımı

Gelir dağılımı ile servet dağılımı karşılıklı ilişki içerisindedir. Gelir, servet birikiminin temel kaynağını oluşturmaktadır. Gelir düzeyi de var olan servetin içeriği ve boyutu ile ilişki içerisindedir. Sahip olunan servet stokları gelirden artışa yol açarak, ihtiyaçların daha üst düzeyde tatminini sağlamaktadır. Dolayısıyla servet sosyal tabakalara ne kadar geniş ölçüde yayılırsa gelir dağılımı o kadar daha adaletli olacaktır (Turhan, 1998: 230).

Ancak, düşük gelirli bireylerin ortalama ve marjinal tüketim eğilimleri yüksek olmaktadır. Bu durum, düşük gelirli kesimlerin servet birikimlerinin oluşmasına engel teşkil etmektedir. Bu nedenle, servet dağılımında bir dengesizlik ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla düşük gelir-düşük servet-yeniden düşük gelir kısır döngüsünün sürekli olarak yaşanması kaçınılmaz olmaktadır.

Servet dağılımıyla ilgili olarak gelişmiş ülkelerde yapılan araştırmalara göre, gelir getiren servete sahip olan kişiler toplumun küçük bir bölümünü oluşturmaktadır. Buna karşılık toplumun büyük bir kısmı ise bu servet gelirlerinden yoksundurlar.

Servet eşitsizliklerinin azaltılması; servet mülkiyetinin sınırlandırılması ve servet sahibi olmayanların servet sahibi haline getirilmesi ile mümkün olmaktadır. Bu uygulamalar ise toprak reformu, verasetin sınırlandırılması veya vergi politikası yoluyla gerçekleştirilebilmektedir.

Servet ile gelir düzeyi arasında pozitif bir ilişki söz konusudur. Dolayısıyla servetten elde edilen kazançlar, servet üzerinden alınacak dolaysız vergilerle toplumda eşitliği sağlamak amacıyla daha ağır bir şekilde vergilendirilmelidir. Aksi takdirde, servet bölüşümündeki eşitsizlik kişisel gelir dağılımındaki eşitsizliğin daha da şiddetlenmesi sonucunu doğuracaktır. Bu durumda ancak geliri yüksek olan bireyler tarafından tasarruflar yapılacaktır. Sonuçta söz konusu bireylerin servetleri, dolayısıyla da gelirleri daha da artarak kişisel gelir eşitsizliğinin iyice bozulmasına neden olacaktır. Servet politikasına bakıldığında, bu politika aracılığıyla varlıklara daha çok sahip olanlardan daha az sahip olanlara veya hiç sahip olmayanlara doğru olmak üzere servetler yeniden dağıtılmaktadır. Bu doğrultuda servet dağılımı eşitsizliğinin olabildiğince düzeltilmesi hedeflenmektedir (Aksu, 1993: 76).

Bu doğrultuda olağanüstü kazançlar üzerinden alınan vergiler, sermaye değerlerindeki artışlar üzerinden alınan vergiler, veraset vergileri gibi vergiler doğrudan doğruya servet dağılımındaki eşitsizlikleri gidermeyi amaçlamaktadır.

Öte yandan servet dağılımındaki en büyük eşitsizlikler az gelişmiş ülkelerde söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla bu az gelişmiş ekonomilerde kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi amacıyla toprak reformu önemli bir yere sahiptir. Toprak reformu ile bir yeniden dağıtım gerçekleştirildiğinde, daha sonra bu toprakların

satılmasına izin verilmemesi de oldukça önemli bir durumdur; aksine toprağın satılmasına izin verildiği takdirde kısa sürede eski durum yeniden oluşabilir. Bununla birlikte yeni toprak sahiplerine maddi ve teknik açılardan destekler sağlanması da bir zorunluluk arz etmektedir (Ersezer, 2006: 261).

Verasetin sınırlandırılması ve hatta kaldırılması, servet dağılımındaki dengesizliklerin azaltılması veya ortadan kaldırılması için üzerinde en çok durulan önlemlerden bir diğeridir. Devredilen servetin nesilden nesile veraset yoluyla belirli kişilere intikal etmesi neticesinde servet, hem devam ediyor hem de artma eğilimi gösteriyor. Çünkü serveti devralanlar, yeniden servet edinmede ve servetlerini artırmada servet sahibi olmayanlara göre daha çok şanslıdır. Bu bakımdan veraset bir kurum olarak birçok düşünür tarafından büyük bir adaletsizlik kaynağı olarak düşünülerek verasetin sınırlandırılması veya kaldırılması amaçlanmıştır (Türk, 2010: 326).

Tüm bu açıklamalara rağmen servet dağılımı konusundaki veri yetersizliği sebebiyle bu konu literatürde pek yer almamaktadır. Bununla birlikte servet eşitsizliğini analiz edecek araçların olmaması da servet dağılımı sorununun üzerinde çok durulmadığı anlamına gelmektedir.

8.1.3. Piyasa Yapısı ve Faktör Fiyatları

Faktör fiyatı farklılıkları dinamik farklılıklar ve denge farklılıkları olmak üzere iki farklı açıdan değerlendirilmektedir:

Dinamik farklılıklarda; faktör fiyatlarında ortaya çıkan farklılıklar neticesinde geçici bir eşitsizlik söz konusu olmaktadır. Bu tarz farklılıklar bir sanayi kolunun büyümesi ve bir başkasının küçülmesi sonucunda ortaya çıkar. Bu durumda faktörler yeniden dağıtılarak söz konusu farklılıklar kısa bir süre içerisinde ortadan kaldırılır. Bu sürenin ne kadar olacağı ise faktörlerin bir sanayi kolundan diğerine hareket etme kolaylığına bağlıdır. Denge farklılıklarında; bazı faktör fiyatı farklılıkları kendilerinin yok edilmesine imkân vermeksizin dengeyi sağlayabilirler. Denge farklılıkları faktörlerin arazi verimlerinin farklı olması gibi sahip oldukları farklılıklara, beceri kazanma sonucu oluşan maliyetlerdeki farklılıklara bağlıdır (Aktan ve Vural, 2002a: 7).

Faktör fiyatlarının sıfır olduğu bir ekonomide servet birikimi sonucunda gelirin artması tek başına mümkün değildir. Bununla birlikte faktör fiyatları, devletin ekonomide faiz haddini belirlemesi, ücret tavan ve tabanlarını tayin etmesi, kiralari dondurması, belirli ürünlerde destek alımları yapması gibi uygulamalarla değişikliğe uğratarak gelir dağılımının toplumun belirli bir bölümü lehine değişmesi önlenmeye çalışılır (Özbilen, 1998: 382).

8.2. MAKRO EKONOMİK FAKTÖRLER VE GELİR DAĞILIMI

Bu alt başlıkta makro ekonomik faktörler ile gelir dağılımı arasındaki ilişki incelenecektir. Esas olarak makro ekonomik faktörler çok olmakla birlikte burada sadece literatürde sık karşılaşılan makroekonomik faktörlerin gelir dağılımı ile ilişkileri açıklanmıştır. Makro ekonomik faktörlerin bir kısmı gelir dağılımına katkı sağlarken bir kısmı gelir dağılımının daha da bozulmasına sebep olabilmektedir.

8.2.1. Ekonomik Büyüme ve Gelir Dağılımı

Ekonomik büyüme, kişi başına reel gelirdeki artışları ifade etmektedir. Bu reel gelirlerdeki artışlara, uzun dönemde üretim faktörlerinin miktarlarında veya verimliliklerinde meydana gelen artışlarla sahip olunmaktadır (Kibritçioğlu, 1998: 1).

Klasik iktisatçılar büyümenin itici gücünün tasarruflar olduğunu ileri sürmüşlerdir. Yüksek kar oranları neticesinde sermaye birikimi artış gösterir, sonuçta yatırım olanakları artar. Bu doğrultuda gelirin kapitalistlerden işçilere doğru transfer edilmesi tasarrufları azaltır. Bu da iktisadi büyümenin yavaşlamasına sebep olur. Klasik iktisatçılar gelir dağılımı ve büyüme arasındaki zıt ilişkiyi savunmasına rağmen Keynesyen iktisatçılar gelirin ikincil dağılımı ile ekonomik büyümenin gerçekleşeceğini öngörmüşlerdir. Keynes'e göre, gelirin ikincil dağılımı vasıtasıyla tüketim eğilimi arttırılarak büyümeye katkı sağlanabilir (Oğuş, 2005: 3).

Gelir eşitsizliği ve büyüme arasındaki ilişki açısından yapılan ampirik araştırmalara bakıldığında konunun tartışmalı olduğu görülmektedir. Aynı veriler kullanılarak yapılan bu araştırmalarda birbiri ile çelişen sonuçlar söz konusu olmuştur. Çünkü ölçümler güvenilir nitelikte değil ve bir ülke için ölçülen gini katsayısı diğer ülke ile kıyaslanamaz niteliktedir. Dolayısıyla literatürdeki ampirik

bulgular arasında bir uzlaşma olmadığı için gelir dağılımının büyüme ilişkisinin ne olacağı sorusunun cevabını net olarak söylemek imkânsızdır.

Gelir dağılımı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler genellikle iki yönlü incelenmektedir. Ekonomik büyümenin gelir dağılımına etkisi olduğu gibi gelir dağılımının da ekonomik büyüme üzerinde etkileri mevcuttur. Dolayısıyla ekonomik büyüme ile gelir dağılımı ilişkisi iki alt başlıkta açıklanabilir:

i. Ekonomik Büyümenin Gelir Dağılımına Etkisi

Büyümenin gelir dağılımı üzerindeki etkisini inceleyen birçok çalışma söz konusu olmuştur. Sonuçlar açısından ise herhangi bir uzlaşma sağlanamamıştır. İlk çalışmalar genellikle ekonomik büyüme ile gelir dağılımı arasında pozitif ilişki olduğunu savunmuştur; ancak son çalışmalar gelir seviyesi ile gelir dağılımı arasında kuvvetli bir ilişkinin olmadığını ortaya koymuştur.

Öte yandan, ekonomik büyüme yatırımların artması vasıtasıyla istihdam düzeyini artırır; dolayısıyla düşük gelirli bu durumdan olumlu etkilenir. Ancak ekonomik büyümenin gelir dağılımı konusunda düşük gelirli lehine durum yaratması için sadece sermaye sahipleri ile bağlantılı hale getirilmemesi gerekmektedir.

Büyüme ve gelir dağılımı arasında sistemli bir ilişkinin bulunmadığı ve büyüme sürecinde, eşitsizliğin arttığı durumlar gibi, düştüğü durumların da söz konusu olduğu görülmüştür. G.S.. Fields'e göre büyüme, bir ülkenin gelir dağılımı dengesizliğini tek başına saptayamamakta ve asıl karar verici faktör, büyümenin gerçekleştiği ve politik kararların alındığı çevre tarafından belirlenen büyümenin tipidir (Petrol-iş, akt. Akyüz, 2002: 104).

Sonuç olarak büyüme ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi değerlendiren araştırmalarda ülkenin hangi ekonomik koşullar altında olduğu, hangi politikaları uyguladığı gelir dağılımı sonuçlarını farklılaştırabilir. Bununla birlikte ekonomik büyümenin gelir dağılımı eşitsizliği hususunda olumlu gelişmeler sağlayan önemli bir faktör olduğu savunulmaktadır.

ii. Gelir Dağılımının Ekonomik Büyüme Etkisi

Gelir dağılımı eşitsizliği ekonomik büyümeyi birçok açıdan etkilemektedir. Bunları kısaca aşağıdaki gibi maddeler halinde özetleyebiliriz (Aktan ve Vural, 2002b: 18-20):

– Klasik görüşe göre gelir dağılımındaki eşitsizliğin artması tasarrufların da artmasını mümkün kılar. Böylece sermaye birikimi ve ekonomik büyüme artış gösterir. Yoksullar zenginlere göre daha fazla tüketim eğilimine sahip oldukları için tasarrufa yönelme oranları oldukça düşük seviyelerdedir. Ayrıca ücretlerin tümü tüketim aşamasında harcandığından sermaye birikimine katkıları yalnızca karlarda söz konusu olmaktadır. Bu nedenle gelirin artması ile gelir eşitsizliği yardımıyla üst gelir grupları daha fazla gelire sahip olacaktır. Gelirin tüketim eğilimi düşük yüksek gelir grubuna gitmesi tasarruf miktarının artmasını mümkün kılacak; dolayısıyla ekonomik büyüme gerçekleşmiş olacaktır. Ancak sermaye birikimi büyümenin tek belirleyicisi olmadığı için bu görüşün geçerliliği oldukça düşüktür.

– Gelir dağılımındaki eşitsizliklerin belirgin bir şekilde artması geliri yeniden dağıtıcı politikalara olan talebin de oldukça artmasına neden olur. Ekonomik aktörlerin durumunun kötüleşmesi vergi gelirlerinin azalmasına neden olacağından kamu kesimi ihtiyaç duyduğu finansmanı, yeni vergilerle veya vergi oranlarını arttırarak karşılama yollarını tercih edecektir. Vergilerin olması gerekenden daha fazla arttırılması ise sermaye birikimine bağlı olarak büyümeyi olumsuz etkileyecektir.

– Öte yandan gelir dağılımındaki eşitsizliklerin artması siyasi istikrarsızlıkların da artmasına ortam hazırlar. İstikrarsızlıklarla birlikte toplumsal çatışmalar ortaya çıkar. Toplumsal çatışmaların mülkiyet haklarını tehdit altına sokması verimli yatırımların engellenmesine neden olur. Sonuç olarak ekonomik büyüme olumsuz etkilenir. Düşük büyüme hızı daha fazla siyasi istikrarsızlık ortaya çıkarır. Gelir dağılımındaki eşitsizliğin az olması, yani orta gelirli sınıfın çoğunlukta olması ekonomik büyümeyi ve siyasi istikrarı olumlu etkiler.

Gelir dağılımı dengesizliğinin büyüme üzerindeki olumlu etkisine yönelik olarak üç sebep gösterilmiştir: Birincisi, zenginlerin marjinal tüketim eğilimleri düşüktür, tasarruf oranları yüksektir. Dolayısıyla, yüksek tasarruflar neticesinde

büyüme oranı da artacaktır. İkincisi, az gelişmiş ülkelerin finansal piyasaları sığdır. Bu bağlamda kaynaklar az sayıda elde toplanır ve büyük yatırım projelerinin tamamlanmasına olanak sağlar. Son olarak, gelir dağılımı eşitliğinin olmadığı toplumlarda hem çalışanlar hem de girişimciler yüksek gelir için çaba sarf ederler; ancak eşitliğin sağlanmaya çalışıldığı toplumlarda bu çabalar azalır (Galli & Van Der Hoven, akt. Dişbudak ve Süslü, 2007: 4).

8.2.2. İşgücü, İşsizlik ve Gelir Dağılımı

İşgücü, bir ülkede aktif olarak çalışanlarla iş arayanların toplamından oluşmaktadır. Aktif nüfus ise, belli bir yaşın üstündeki nüfusun kazanç sağlamak amacıyla fiilen çalışan veya iş arayan kesiminden oluşmaktadır. Görüldüğü gibi işgücünün tanımı ile aktif nüfus aynı anlama gelmektedir (Şahin, 2002: 292-293). Bununla birlikte, bir ekonomide mevcut üretim faktörlerinin tamamının üretimde kullanılması tam istihdam, bir kısım istihdam faktörünün istihdam dışı kalması eksik istihdam ve üretim faktörlerinin aşırı mesai gibi uygulamalarla normal koşullarda olduğundan daha fazla çalıştırılması aşırı istihdam olarak adlandırılmaktadır.

Vasıflı işgücü arzındaki artış vasıflı işgücü ücretlerinin düşmesine neden olur. Bununla birlikte vasıfsız işgücü arzındaki bir artış ise vasıfsız işgücü ücretlerini düşürür. Vasıflı ve vasıfsız işgücünün talepleri arasındaki farklılıkların artması ise vasıflı işgücü ücretlerinde ılımlı bir artışa, vasıfsız işgücü ücretlerinde ise bir azalmaya sebebiyet verir. Bu bağlamda vasıflı işgücü, görece daha fazla kazanç elde edeceğinden gelir dağılımından olumlu bir şekilde etkilenecektir (Aktan ve Vural, 2002a: 3).

Bir ülkede çalışabilecek durumda olan ve çalışmak isteyen kişilerin bir bölümünün işinin olmamasına ise işsizlik denilmektedir (Ünsal, 1999: 51). Bu doğrultuda gelir dağılımında eşitsizliğin azaltılması amacıyla öncelikle işsizlik sorunu çözüme kavuşturulmalıdır.

Ancak işsizlik kavramı, iradi olarak işsiz olanları kapsamına dâhil etmemektedir. Tam tersine işsizlik, çalışma yaşındaki bireylerin gayri iradi bir şekilde işsiz olmaları anlamına gelmektedir.

Gelir dağılımını etkileyen diğer bir önemli faktör de işgücünün yatay ve dikey hareketliliği olarak karşımıza çıkmaktadır. İşgücünün yatay hareketliliği,

işgücünün kırsal kesimlerden kentlere göç etmesi anlamına gelmektedir. İşgücü, iş bulma ve gelir elde etme imkânlarının yüksek olması sebebiyle kırsal kesimlerden kentlere göç eder. Aynı şekilde ücret farklılığının olması nedeniyle yurtdışına yapılan yatay hareketlilik de gelir dağılımını önemli ölçüde etkilemektedir. İşgücünün eğitim imkânlarından yararlanma amacıyla hareket etmesi sonucunda ise yine gelir dağılımına etki eden dikey hareketlilik söz konusu olur.

Oluşan toplam gelirden belirli bir pay alınabilmesi için öncelikli olarak bir işte çalışıyor olmak gerekmektedir. Bu bakımdan devlet, istihdam oranlarını arttıran ve işsizlik oranlarını düşüren yatırım politikaları gibi politikalar uygulayarak gelir dağılımı adaletsizliğini çözüme kavuşturabilir.

8.2.3. Faiz ve Gelir Dağılımı

Emek, sermaye ve üretim araçları faktörlerinin çeşitli ölçülerde bir araya gelmesiyle yürütülen ekonomik faaliyetlerden doğan ürünün ve oluşan zararın bu faktörler arasında paylaşımı gelir adaleti açısından oldukça önemlidir. Faizli bir kredi işleminde sermayenin hakkı önemseninirken, krediyi kullanacak olan emeğin hakkı önemsinmeyerek belirsizliğe itilir. Sonuç olarak gelir dağılımında adaletsizlik söz konusu olur. Öte yandan faiz, hasta ekonomilerin temel sebebini oluşturmaktadır. Hastalığı ileri toplumlar yüksek, nispeten iyileşmiş toplumlar ise düşük faiz oranlarına sahiptir. Buna paralel olarak faiz oranının yükselmesi gelir dağılımının bozulmasına ve faiz oranının düşmesi gelir dağılımında düzelmeye sebep olur. Ancak, bugün nispeten sağlıklı ekonomilerde görülen düşük faiz oranlarına bakılarak faiz problemleri halledilmiş olarak nitelendirilemez. O ülkelerde sadece gelir dağılımı eşitsizliğinin belirli bir oranda çözümlenmiş olduğu söylenebilir (Özsoy, 2003).

Öte yandan Türkiye’de 24 Ocak 1980 kararlarıyla faizlerin serbest bırakılması, toplumdaki gelir ve servet dağılımını oldukça bozmuş, belli kesimler lehine servet yoğunlaşmasına neden olmuştur. Faiz oranlarının artmasıyla birlikte sermaye sahipleri sermayelerini kuvvetli hale getirirken, hiçbir birikimi olmayanlar bu durumdan oldukça olumsuz etkilenmişlerdir. Kısacası 1980 sonrası dönemde faiz politikası sonucunda gelir dağılımı olumsuz etkilenmiş, yatırımlar hem üretken olmayan alanlara kaymış hem de yavaşlamıştır.

Faiz oranları yatırım talebi vasıtasıyla ücret ve maaşa da etki edebilir. Hem yatırım yapmaya uygun olmayan istikrarsızlıkların söz konusu olması hem de yüksek reel faizler özel sektörün uzun vadeli yatırım kararlarını olumsuz etkilemektedir. Bunun durum ise, emekte ortaya çıkan talebin azalması, nüfusun verimi düşük alanlarda yoğunlaşması ve işsizlik oranlarının artması gibi olumsuz durumlara neden olmaktadır (Kazgan, 1990: 9-10).

8.2.4. Enflasyon ve Gelir Dağılımı

Enflasyon döneminde para sürekli reel değerini kaybettiği için kişilerin yalnızca reel para mevcutlarını sabit tutmak amacıyla ellerindeki nominal parayı arttırmaları gerekmektedir (Parasız, 2002: 18). Ancak, düşük ve sabit gelir grubundaki bireyler böyle bir olanağa sahip olmadıkları için reel gelir kaybına uğrarlar ve enflasyon dolayısıyla gelir dağılımı üzerinde olumsuz etkiler meydana gelir. Bu bağlamda, enflasyonun gelir dağılımına etkileri konusunda birçok ampirik çalışma söz konusu olmuştur. Enflasyonun gelir dağılımı üzerindeki net etkilerine dair kesin sonuçlara ulaşılamamış olsa da bu konuda yapılan değerlendirmeler genel olarak yüksek oranlı enflasyonun gelir dağılımını bozduğunu ifade etmektedir.

Bulir (2001), enflasyon ve gelir dağılımı arasında ne türde bir ilişki olduğunu araştırmıştır. Bu doğrultuda panel veri tekniğinden faydalanarak 22 yıllık zaman diliminde 75 ülkede ortaya çıkan verileri kullanmıştır. Çalışmasında ulaştığı sonuç, yüksek ve düşük enflasyon sonucunda gelir dağılımı açısından farklı etkiler meydana gelmektedir. Yapılan değerlendirmelere göre, yüksek enflasyondan gelir dağılımı olumsuz etkilenir, düşük enflasyonun ise gelir dağılımına onarıcı etki sağladığı görülmüştür. Farklı ülke örnekleri ve dönemleri değerlendiren Galli ve Van Der Hoven (2001) ve Al-Marhubi (2000) de benzer sonuçlar elde etmişlerdir (Dişbudak ve Süslü, 2007: 9).

Bir ülkede fiyat artışları tüm mallarda aynı oranda gerçekleşirse ve toplumlardaki tüm kesimlerin gelirleri enflasyon oranında artarsa, böyle bir enflasyondan kimse zararlı çıkmaz. Böyle bir durumda ekonomideki tüm kesimler eski satın alma güçlerini koruyacaklarından, enflasyon gelir dağılımı üzerinde herhangi bir etki göstermez.

Oysa enflasyonla birlikte toplumda geliri yüksek olan kesim satın alma güçlerini enflasyona karşı korurken; dar ve sabit gelirli kesimler satın alma güçlerini koruyamazlar. Dolayısıyla toplumda dar ve sabit gelirli kesimlerden kar geliri elde edenlere doğru bir gelir aktarımı söz konusu olur. Bunun sonucunda gelir dağılımında olumsuz etkiler ortaya çıkar (Dinler, 1998: 412).

Dolayısıyla enflasyon en çok düşük ve sabit gelirlileri olumsuz etkilediği için bu gruptaki gelirlilerin bu olumsuz durumdan kurtulmaları için gelirlerine enflasyon artışı kadar zam yapılmalıdır. Ücret artışlarıyla beraber maliyetler yükseleceğinden ülkede mal ve hizmet fiyatları artış eğilimi gösterecektir. Sonuçta, ücret-fiyat sarmalı meydana gelecektir.

Toplumsal açıdan beklenen ve beklenmeyen enflasyonun yaratacağı etkiler farklıdır. Ancak her iki tür enflasyonun yüksek olmasının ortak yanı; yoksulluğu arttırması ve gelir dağılımında bozulmalara sebep olmasıdır.

i. Beklenmeyen Enflasyonun Etkileri

Beklenmeyen enflasyon, gerçekleşen ve beklenen enflasyon hadleri arasındaki farka eşittir. Beklenmeyen enflasyon dolayısıyla sahip olunan servetler ve gelirler adil olmayan bir biçimde yeniden dağılır. Ayrıca nominal varlık ve borçların reel değerinde azalışlar ortaya çıkar ve dolayısıyla servet ile gelir dağılımı borçluların lehine, alacaklıların aleyhine olacak şekilde gerçekleşir. Borçlu ve alıcı sözleşme yaparken belirli bir nominal faiz oranı üzerinden borçlanma işlemini gerçekleştirirler. Bu bağlamda beklenen enflasyon oranı üzerinden reel faiz elde edeceklerini düşünerek hareket ederler. Ancak, bu beklentinin gerçekleşmemesi yani beklenmeyen enflasyonun ortaya çıkmasıyla alacaklılardan borçlulara bir servet transferi ortaya çıkar (Aktan ve Vural, akt. Tayyar, 2011: 52).

ii. Beklenen Enflasyonun Etkileri

Beklenen enflasyonun etkileri ilk başta vergiler açısından meydana gelir. Bu durumda kişilerin vergi yükleri artarak ekonomik birimlerden hükümetlere gelir aktarımı şeklinde bir durumla karşılaşılır. Bu durumla birlikte gelir dağılımı olumsuz etkilenir.

8.2.5. Krizler ve Gelir Dağılımı

İktisadi krizlerin olmasıyla krizden en fazla ücretli çalışanlar olumsuz bir şekilde etkilenirler. Dolayısıyla gelir dağılımı ücretliler aleyhine bozulur. Bu süreç yedek emek ordusu kavramıyla ifade edilebilir. Buna göre kriz dönemlerinde firmalar elemanlarını azaltırlar. Bununla birlikte kriz nedeniyle işten çıkarılan ve kriz ortamında iş bulamayan çalışanların da olmasıyla işsizlik oranlarında artış söz konusu olmaktadır. Bu işsizler ise yedek emek ordusu olarak adlandırılmaktadır. Yedek emek ordusu sermaye sahibine avantajlar sağlamaktadır. Bunlardan en önemlisi her bir çalışanın yedeği olduğu için çalışanlar yüksek ücret talep edememektedirler. Bu durum krizlerle beraber artan fiyat dönemlerinde işçilerin satın alma gücünün azalmasına neden olmaktadır. Söz konusu nedenlerden dolayı gelir dağılımındaki bozulmalar daha çok artmaktadır (Oyvat, akt. Tayyar, 2011: 65).

Krizleri atlama amacıyla yürürlüğe konulan daraltıcı para ve maliye politikaları neticesinde de gelir dağılımı bozulabilmektedir. Bu programlar kişilerin gelirlerinin ve dolayısıyla tüketimlerinin azalmasına sebep olur.

8.2.6. Kredi Politikaları ve Gelir Dağılımı

Literatürde para politikası; temel amaçlara ulaşmaya yönelik olarak paranın miktarına ve maliyetine etki ederek ortaya konulan stratejiler olarak tanımlanmaktadır (Önder, 2005: 24).

Ekonominin içinde bulunduğu duruma göre yön verme işlemi gerçekleşmektedir. Bu doğrultuda özellikle durgunluk dönemlerinde genişletici para politikası ve enflasyon dönemlerinde daraltıcı para politikası uygulanmaktadır. Basit anlamda genişletici para politikası para miktarının artırılması; daraltıcı para politikası ise para arzının daraltılması olarak ifade edilmektedir.

Genişletici para politikasında, oluşan işsizliği para arzının artışı yoluyla faizlerin düşeceği düşüncesiyle yenmek amacı güdülür. Daraltıcı para politikası ise aşırı ısınmış ekonominin soğumasına yardımcı olmak amacıyla uygulanır ve daraltıcı para politikasında ise para arzının azaltılarak faizlerin düşürülmesi ve bu doğrultuda insanları daha fazla tasarrufa yönlendirmek amacı güdülür (Kamu-Sen, akt. Tayyar, 2011: 66).

8.2.7. Dış Ticaret ve Gelir Dağılımı

Dış ticaret politikaları da gelir dağılımı açısından oldukça önemlidir. Gelir dağılımı ve dış ticaret arasındaki ilişkiyi Stolper Samuelon gelir dağılımı teorisiyle açıklamak mümkündür:

Özünde gümrük tarifeleri yoluyla yaratılacak etkilerle gelir dağılımı arasında bir bağlantı kuran Stolper Samuelson gelir dağılımı teorisine göre; bir malın ithalatına gümrük tarifesi uygulanması o malın üretiminde daha çok kullanılan üretim faktörünün fiyatının artmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla fiyatı yükselen malın üretiminde kullanılacak üretim faktörleri sahiplerinin geliri artacağı için gümrük tarifelerinin uygulanması sonucunda o malın üretim faktörlerinin lehine gelir dağılımı gerçekleşmektedir (Acar, 2004: 240).

Ancak yapılan araştırmalar sonucunda bazı araştırmalar dış ticaret artışının gelir dağılımı üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu savunmuştur; bazı araştırmalar ise dış ticaretteki artışın gelir dağılımını olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Dolayısıyla dış ticaret ile gelir dağılımı arasındaki ilişkinin yönünü net bir şekilde söylemek mümkün olmamaktadır. Bununla birlikte 1980 yılından sonra Türkiye’de dışa açıklığa bağlı olarak ihracat sektöründeki çalışan sayısının artması gelir dağılımını olumlu etkilemiştir.

8.2.8. Yolsuzluk Ve Gelir Dağılımı

Kamu ekonomisi literatüründe yolsuzluk, özel çıkar sağlamak amacıyla kamu görevlilerine yapılan ödemeler neticesinde kamu görevinin kötüye kullanılması olarak ifade edilmektedir (Li, Xu, Zou, 2000: 155).

Yolsuzlukta amaç, büyük ölçüde, devletin ekonomiye müdahalesi nedeniyle ortaya çıkan rantların yasadışı yollarla ele geçirilmesidir. Enflasyon oranındaki değişkenlik, yerleşik hukuk düzeni, nüfus yapısına bağlı olarak sosyal ve kültürel yapı, ekonominin dışa açıklık derecesi, kamu kesiminde düşük ücretlerin varlığı yolsuzluğu belirleyen ve etkileyen temel faktörler olarak gösterilebilir (Tosun, 2003: 126).

Yolsuzluk ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi göstermek amacıyla yapılan araştırmalar, yolsuzluk seviyesinin düşük veya yüksek olduğu durumlarda, gelir

dağılımındaki eşitsizliğin düşük seviyede gerçekleştiğini; yolsuzluğun orta seviyede olduğu bir durumda ise eşitsizliğin yüksek olduğunu ortaya koymuştur.

8.2.9. Kayıt Dışı Ekonomi Ve Gelir Dağılımı

Belgesiz veya doğru içeriği yansıtmayan belgelerle gerçekleştirilen iktisadi faaliyetlerin, devletten ve ilgili işletmelerden kısmen veya tamamen gizlenerek, kayıtlı ekonomiye dâhil olmaması kayıt dışı ekonomi olarak ifade edilmektedir. Bu tür iktisadi faaliyetler, devletin denetim mekanizması dışında yer almakta ve hem ölçülememekte hem de vergilendirilememektedir (Işık ve Acar, 2003: 118-119).

Kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü tahmin etmek için geliştirilen yöntemlerden birisi, tahmin edilen vergi kapasitesi ile toplanan vergi arasındaki farkı bulmaktır (Sağbaş, 2010: 56). Bir ülkede kayıt dışı ekonomi ne kadar büyükse gelir dağılımı eşitsizliği o kadar büyük olur.

Ekonominin kayıt dışı kapsamındaki bölümü resmi kayıtlara girmediği için ekonominin asıl boyutu tespit edilememektedir. Ayrıca kayıt dışı ekonominin varlığı ile devlet vergi kaybına uğramaktadır. Bu açıdan kayıt dışı ekonomi neticesinde vergi ödeyenler aleyhine gelir dağılımı bozulmaktadır.

Ayrıca benzer mal ve hizmet üretiminde bulunan firmaların bir kısmının kayıt dışı faaliyetleri nedeniyle gelir dağılımı yapısı, kanuni faaliyette bulunanların aleyhine bozulmaktadır.

8.2.10. Küreselleşme Ve Gelir Dağılımı

Küreselleşme, milli ekonomilerin dünya piyasalarıyla bir olması ve bütün ekonomik karar süreçlerinin giderek dünya kapitalizminin sermaye birikimine yönelik dinamikleriyle belirlenmesi anlamına gelmektedir (Yeldan, 2001: 14).

Küreselleşmenin hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde gelir dağılımına etkilerini inceleyen çalışmalar söz konusu olmuştur. Bu çalışmalar özellikle işsizlik ve ücret eşitsizlikleri üzerinde durmuştur. Yapılan çalışmalar sonucunda küreselleşmenin gelişmekte olan ülkelerde gelir dağılımını ücretler aleyhine değiştirdiği ve ücret eşitsizliklerini arttırdığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Uluslar arası sınırları aşan gruplara yönelik gelir dağılımının düzeldiği küreselleşme sürecinde, karı azamileştirebilen ülke seçilip sermaye buraya doğru

harekete geçirilmektedir. Böylece sermaye sahipleri ve yüksek vasıflı çalışanların refahları artmaktadır. Buna karşılık çalışan nüfusun geniş katmanları (ücretliler vs.) tarafından sunulan hizmetler uluslar arası alanda kolayca ikame edilebilir nitelikte olduğundan bu gruptakiler refah kaybına uğrayabilmektedirler (Aktan ve Vural, 2002a: 122).

Dolayısıyla küreselleşmenin doğru veya yanlış yönetilmesi oldukça önem arz etmektedir. Doğru yönetilen bir küreselleşme sonucunda yaratılan servet ve gelir imkânları ile düşük gelir grupları lehine değişme olurken, yanlış yönetilen bir küreselleşme sonucunda ise, gelir grupları arasındaki farklar daha da artarak gelir dağılımındaki adaletsizlik derinleşebilecektir.

8.2.11. Teknolojik Gelişmeler Ve Gelir Dağılımı

Gelir dağılımını etkileyen bir diğer konu ise teknolojideki gelişmelerdir. Özellikle teknolojik gelişmelerden yararlanan gruplar toplumda daha üst konuma yükselirler. Yeniliklere kapalı gruplar olan yaşlılar, eğitim düzeyi düşük kişiler vs. mevcut gelişmelerin gerisinde kalırlar.

Teknoloji, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde çalışanlar arasında gelir farkını arttıran önemli bir faktördür. Teknoloji, vasıflı emeğe olan talebi arttırmakta ve önemli bir rekabet ortamı oluşturmaktadır (Şenkal, 2005: 388). Dolayısıyla teknolojik gelişim gelir dağılımını vasıflı işgücünün lehine değiştirir. Buna karşın yaygın teknolojik değişimler sonucunda vasıfsız işgücü bu durumdan olumsuz etkilenmektedir.

8.3. MAKRO EKONOMİK OLMAYAN FAKTÖRLER VE GELİR DAĞILIMI

8.3.1. Eğitim ve Gelir Dağılımı

Gelişmiş ülkelere göre az gelişmiş ülkelerde gelir dağılımı eşitsizliği yüksek seviyelerde gerçekleşmektedir. Bu eşitsizliği ortaya çıkaran en temel faktör ise, az gelişmiş ülkelerde nüfusun büyük kısmının eğitim düzeyinin düşük olmasıdır.

Dolayısıyla gelir dağılımında adaletin sağlanması açısından devlet, eğitimle ilgili olarak herkese eşit bir şans tanımalı, eğitim konusunda destekleyici davranmalıdır. Ayrıca devlet, yüksek gelir gruplarından elde ettiği fonlarla, düşük gelir gruplarına eğitim olanakları sunarak eğitimdeki eşitsizliği azaltabilir. Devletin

bu alanda yapacağı çalışmalarla bireylerin kazanacağı statü hem bireylerin gelirlerini arttırır hem de gelir dağılımını olumlu etkiler.

8.3.2. Sosyo-Kültürel Faktörler ve Gelir Dağılımı

Sendikalaşma, yardımlaşma kurumları vs. ekonominin içinde açıkça görülmesine de yaratmış olduğu etkiler bakımından oldukça önemlidir. Gelir dağılımındaki eşitsizlikleri azaltmak amacıyla tarafların bu tür örgütlenme biçimleri önemli bir role sahiptir. Örgütlenmenin yapısına göre gelir dağılımı olumlu veya olumsuz etkilenmektedir.

Öte yandan özellikle İslam ülkelerinde yaygın olarak bulunan hayır ve yardımlaşma kurumları vasıtasıyla gelir dağılımı düzeltilebilir. Orta ve zengin kesimden toplanan yardımların yoksullara ayni ve nakdi olarak aktarılmasıyla gelir dağılımı olumlu etkilenmektedir.

8.3.3. Demografik Etkenler ve Gelir Dağılımı

Şehirleşme ve nüfus artışı, demografik etkenler olarak gelir dağılımı üzerinde etkisi olan iki unsurdur. Şehirleşme hızı ile gelir dağılımı arasında net bir ilişki yoktur. Ancak şehirleşmeyle birlikte gelir dağılımı eşitsizliğinin artacağı yönünde güçlü bir kanı söz konusudur (Büyükdere, akt. Tayyar, 2011: 69).

Öte yandan 1960'lı yıllarda başlayan hızlı kentleşme, hızlı kentleşmenin yol açtığı gayrimenkul rantlarının gelir dağılımını olumsuz etkilediğine dair önemli bir örnek teşkil etmektedir. Buna göre aşırı nüfus artışı ve köylerin önemli sosyal hizmetlerden yoksun kalmalarının neden olduğu kente göç olgusu sonucunda kentlerde arsa spekülasyonu başlamış ve gelir dağılımının önemli ölçüde bozulmasına yol açmıştır (Kazgan, 1990: 2).

Sonuç olarak devlet ekonomiye hem makro ekonomik faktörler hem makro ekonomik olmayan faktörler kapsamında müdahale ederek gelir dağılımının düzeltilmesine katkı sağlayabilir. Bu bağlamda devletin müdahaleleri doğrudan veya dolaylı şekilde olabilir. Ancak devlet özel sektörün yeterli olduğu alanlara müdahale etmeyerek, özel sektörün yetersiz kaldığı alanlarda düzeltici rol üstlenmelidir.

9. GELİR DAĞILIMI KURAMLARI

Gelir dağılımı, iktisatçıların hemen her dönem üzerinde tartıştığı bir konudur. Bu bağlamda gelir dağılımı, teorik olarak literatürde, farklı yaklaşımlar tarafından değişik bakış açılarıyla incelenmiştir. Aşağıda gelir dağılımı kuramları literatür çerçevesinde kısaca açıklanmıştır:

9.1. KLASİK GELİR DAĞILIMI KURAMI

Klasikler gelirin doğuşu ve kullanımından ziyade gelirin dağılımı konusunu ön planda tutmuşlardır. Gelir dağılımı ile ilgili geniş bir tanımı ilk kez J. B. Say yapmıştır. Say'e göre gelir dağılımı, herhangi bir üretim faktörünün geliri ile maliyetlerin karşılaştırılması neticesinde olması gerekmektedir (Aksu, 1993: 11). Klasikler gelir bölüşümünü; emek karşılığı ücret, sermaye karşılığı faiz, toprak karşılığı rant olmak üzere üç faktörlü bir modelle incelemişlerdir. Dolayısıyla bu durum klasiklerin fonksiyonel bölüşüme yaklaşımlarını ortaya koymaktadır (Kök, 1999: 194-195).

Aşağıda Adam Smith, David Ricardo, K. Marx ve J. Mill olmak üzere dört klasik iktisatçının gelir dağılımına yönelik görüşleri incelenmiştir:

9.1.1. Adam Smith'in Gelir Dağılımı Kuramı

Klasik iktisatçılardan Adam Smith, bölüşümün nasıl gerçekleştiğine ilişkin bazı açıklamalar yapmıştır. Adam Smith, ücretler ve karlar arasındaki bölüşüm yaklaşımını, mikro ekonomik sorunlara başarıyla uygulanan arz talep analizini makro ekonomik çerçevede uygulayarak ortaya koymuştur (Kazgan, 2000: 69-70).

Smith bölüşüm teorisinde, rant ve karlardan elde edilen gelire eleştiri getirmiştir. Bu bağlamda, arazi sahiplerinin söz konusu topraklarını kendileri işlemedikleri dolayısıyla elde ettikleri rant gelirlerini emekten yoksun bulduğu için eleştirmektedir. Girişimci tarafından elde edilen kara ise, tekel kurarak fiyatları yükseltme eğiliminde oldukları için eleştiri getirmiştir.

Öte yandan Adam Smith, üç büyük sınıf diye ifade ettiği emekçi, kapitalist ve toprak sahibi sınıflarının; gelirden ücret, kar ve rant paylarını nasıl elde ettiklerini inceleyerek gelir dağılımı kavramını değerlendirmiştir. Dolayısıyla, Smith'in bakış açısı, fonksiyonel gelir dağılımına yaklaşımını göstermektedir.

Nüfusun toprağa kıyasla az olduğunu varsayan Smith, bu tür bir toplumda, mal değerinin malın içerdiği emekle ölçülebileceğine ve üretimin bütünüyle emeğe atfedilmeden bölüşüm sorununun olmayacağına dikkat çekmiştir. Smith bölüşümü, hem kişi başı ücreti, yüzde olarak karı ve arazi büyüklüğüne göre rantı fiyat teorisi ile ilişkilendirmekte hem de toplam ürünün ücret toplamı ve rant toplamı arasındaki dağılımı olan fiili bölüşümü göz önünde bulundurarak değerlendirmektedir (Öçal, 1981: 227).

9.1.2. Ricardo'nun Gelir Dağılımı Kuramı

D. Ricardo, incelemelerini fonksiyonel gelir dağılımına odaklanarak gerçekleştirmiştir. Milli gelirin üretim faktörleri arasında nasıl dağıldığını ve faktör paylarını belirleyen kanunların neler olduğunu inceleyerek araştırmasını yapmıştır. Ayrıca, iktisadi düşünceye, gelir dağılımını belirleyen kanunların tespit edilmesi konusunda önemli katkıları olmuştur.

Ricardo, gelir dağılımı teorisinde, ekonomiyi tarım sektörü ve sanayi sektörü olmak üzere iki kesime ayırmıştır. Ricardo, ekonominin gelişmesi aşamasında tarım sektörünün önemine dikkat çekmiştir.

Ricardo'nun modelinde üç temel varsayım söz konusudur. Buna göre (Aktan ve Vural, 2002c: 1):

- Sınırlı alana ve değişken kaliteye sahip olan tarım arazileri nedeni ile besin maddeleri üretimi için emek ilavesinde bulunulduğu zaman tarım sektöründe azalan verim söz konusu olur.
- Ricardo, Maltus'un *nüfus kanunu* savunmuştur. Bu doğrultuda, ücretler en az geçim düzeyinin üstüne çıktığı zaman nüfus hızla artacak, ücretlerin en az geçim düzeyinin altına düşmesi durumunda da nüfus azalacaktır.
- İktisadi gelişimde ön planda tutulan sermaye birikimi için kar oldukça önem arz etmektedir.

Ricardo'nun gelir dağılımı teorisi ise iki ilkeye dayanmaktadır. Bunlar (Uysal, 1999):

- Marjinal ilkesi; milli gelirin rant, ücretler ve kar arasındaki dağılımını açıklamakta kullanılır.

- Artık ilkesi; milli gelirden rant gelirinin çıkarılması sonrasında kalan miktarın ücretler ve kar arasında dağılımını açıklamakta kullanılır.

Öte yandan Ricardo'ya göre vergileme ile gelir dağılımı yakın bir ilişki içerisinde. Bu amaçla gelir dağılımı, teorinin merkezini oluşturmaktadır. Ricardo, vergilerin toprak rantı üzerinden alınması gerektiğine dikkat çekmiştir. Ricardo'ya göre toprak sahibi, marjinal toprak parçasından elde edilecek ürünün fiyatını yükseltmeyeceği için rant üzerine konulan vergi sebebiyle vergi yükü altına girecektir. Ricardo, diğer vergilerin ise tüketicilere veya üretici karına yansıtacağını, ücretler üzerine konan vergilerin, ücretlerin en az geçim düzeyinde sabit olması nedeniyle kara yansıtacağını dile getirmiştir. Ayrıca ürün veya toprak üzerine konulan vergilerin tüketicilere yansıtılacağını, ticaret yapanların karlarına uygulanacak vergilerin ise karları azaltacağını ileri sürmüştür (Savaş, 2000: 336).

9.1.3. Marx'ın Gelir Dağılımı Kuramı

Genel itibarıyla Ricardo'nun artık ilkesi uygulanmasına dayanan Marx'ın gelir dağılımı kuramına göre, üretimde emek ve sermaye olmak üzere iki tür sermayeden faydalanılmaktadır. Üretim süreci içerisinde emek, değerinden daha fazla bir değer ortaya koyabilir, ancak sermayenin değerinde herhangi bir değişme gerçekleşmeyeceği için sermaye bu sistemde değişmeyen sermaye olarak ifade edilmektedir.

Marx'ın teorisinde, yeniden üretilen ve hammadde ile sermaye tüketimini ifade eden sabit sermaye, üretim sürecine katılan emeği ifade eden değişir sermaye ve net kar, faiz, rant bileşiminden birim emek başına düşen kısmı ifade eden artık değer toplamı birim emek başına yaratılan değeri vermektedir. Artık değer değişir sermayeye oranı ise, sömürü oranının ölçüsünü vermektedir. Bu oranda meydana gelen bir yükseliş, gelir dağılımında kar elde edenlerin lehine gerçekleşen durumu gösterir (Garegnani, 1984: 305).

Marx, ücretin emek gücüne göre alındığını ve işgücünün yarattığı miktarın işgücüne ödenen miktardan fazla gerçekleştiğini öne sürmüştür. Ona göre bu ilişki sonucunda kapitalist birikim ve eşitsizlik ortaya çıkmıştır. Marx, kapitalist meta üretiminin para-meta-para döngüsü olarak meydana geldiğini, döngüye giren para ile

çıkan paranın farklı olduğunu savunarak bu farkı artık-değer olarak ifade etmiştir (Lordoğlu, Özkaplan ve Törüner, 1999: 140).

Marx, bölüşüm problemini teknolojik gelişmeye bağlı olarak da değerlendirmiştir. Buna göre teknolojik gelişme sonucunda üretim sürecinde daha fazla makine ve teçhizat kullanımı ve daha az emek kullanımı meydana gelmektedir. Bu durum, emek-yoğun konumdan, sermaye-yoğun konuma geçilmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla teknolojik işsizlik ortaya çıkmakta, işgücü arzı işgücü talebinin üzerinde gerçekleşmekte ve bu nedenle ücretler asgari düzeye düşmektedir. Bu da gelir dağılımının emek geliri elde edenlerin aleyhine değiştini göstermektedir.

Marx ve Ricardo her ikisi de artık değer ilkesini kullanmalarına rağmen ortaya koydukları iki gelir dağılımı teorisi arasında bazı farklar mevcuttur. Marx, azalan verimler yasasını reddetmiştir. Bu bağlamda rant ile kar arasında herhangi bir ayırım göz önünde bulundurmamıştır. Emeğin arz fiyatının bütün mallar kapsamında değişken olmadığını öne sürmüştür. Marx'a göre emek arzının emek talebini aşması neticesinde ücret en az düzeyde meydana gelmektedir. Ayrıca Marx, sermaye birikiminin kapitalistler arasındaki rekabetten dolayı meydana geldiğini öne sürmüştür. Marx'ın bölüşüm teorisi, emek değer teorisi üzerine kurulmuştur. Emek değer teorisi, bir mal veya hizmetin değerini o mal veya hizmeti üretmek amacıyla ihtiyaç duyulan emek miktarı olarak belirtmektedir (Aktan ve Vural, 2002c: 6).

9.1.4. J. S. Mill'in Gelir Dağılımı Kuramı

Mill, servetin bölüşümünün insanlar tarafından gerçekleştirildiğini söyleyerek mevcut dengesizliklerin giderilmesinin mümkün olduğunu ifade etmiştir. Mill ayrıca üretim faktörlerinin eşit dağılımına değil, hâsılanın dengeli ve adil dağılımına önem vermiştir (Ersoy, 1990: 193). Mill'e göre üretim kooperatiflerinin kurulması, toprak rantının vergi yoluyla devlete aktarılması, miras hakkının sınırlandırılması gibi yollarla gelir dağılımında adalet sağlanabilir (Karakayalı, 1997: 76).

Mill'e göre toplumda üretime katkıda bulunduğu halde hak ettikleri maddi ve manevi karşılığı elde etmeyen alt sınıflar mevcuttur. Bu durum gelir dağılımının dengesiz olduğunu açıkça göstermektedir. Bununla birlikte o zamanlarda bu durum, yani işçinin ücret gelirin ve refah düzeyinin düşük olması durumu, alt sınıfların aşırı üreme gafleti ile açıklanmıştır.

9.2. KEYNESYEN GELİR DAĞILIMI KURAMI

Keynes, genel teori adlı eserinde, kapitalist bir toplumun iki önemli sorununun tam istihdam ve gelir dağılımı olduğunu ifade etmiştir, ancak gelir dağılımının analizini eserlerine konu etmemiştir (Gürler, akt. Kayrakçı, 2006: 33).

Keynes eserinde, elde edilen gelir seviyesinin ve bu gelirin elde edilmesine olanak sağlayan istihdam seviyesinin nasıl belirlendiğini araştırmıştır. Bu bağlamda işgücü ve mal piyasalarındaki aksaklıklara değinerek tam istihdamı değerlendirmiştir. Dolayısıyla ekonomide tam istihdamı otomatik olarak sağlayan bir mekanizmanın mevcut olmadığını öne sürmüştür; istihdam seviyesinin genellikle eksik istihdam seviyesinde oluşacağını ve tam istihdamın ancak özel bir durum olabileceğini belirtmiştir.

Keynes kısa dönem bölüşüm sorununu esas olarak bir tam istihdam analizi yaptığı *Para Üzerine Deneme*'de ele almış, daha sonra Keynesci gelir dağılımı modellerinin bölüşümü de bu çerçevede değerlendirmelerine öncü olmuştur. Keynes ve Keynesci görüşte, istihdam seviyesine göre, dengeyi sağlayan mekanizma değişiklik arz etmektedir. Bu bağlamda, eğer eksik istihdam var ise miktar uyumu; tam istihdam gerçekleşmişse fiyat uyumu mekanizmaları işleyerek denge oluşturulmaktadır. Keynes ve Keynesci analizde bölüşümü açıklayan iki temel varsayım mevcuttur (Ataman, 1996: 54):

- Ücretlerin parasal olarak belirleniyor olması ve kısa dönemde parasal ücretlerin sabitliği,
- Yatırımın tasarruftan bağımsız olarak yapılıyor olmasıdır.

Ayrıca Keynesyen teoriye göre, kar pozitif olduğunda fiyat, maliyetin üzerinde gerçekleşmektedir ve buna bağlı olarak işçilerin reel ücretleri karlar arttıkça azalma eğilimi göstermektedir. Tasarrufların yatırımlardan küçük olduğu durumlarda, tüketim malları talebi tüketim malları arzından yüksek olduğu için, malların fiyatı artar ve sonuçta işçiler parasal gelirleri ile daha az mal ve hizmet satın alabilirler. Bu durum reel gelirin işçilerden kapitalistlere geçmesine imkân sağlamaktadır. Bu doğrultuda taraf değiştiren gelir kullanımına bağlı olarak, gelir dağılımı üzerinde farklı etkiler ortaya çıkmaktadır. Eğer kapitalistler ellerine geçen bu geliri tasarruf ederlerse, işçilerin tasarrufu veri iken, toplam tasarruf artarak yatırım tasarruf eşitliği gerçekleşir. Ancak, eğer kapitalistler ellerine geçen karın tamamını tasarruf etmeyip tüketim malı talep ederlerse, gelir dağılımı işçiler aleyhine bozularak gerçekleşir. Çünkü tüketim talebi sonucunda yatırım tasarruf dengesizliği devam edecek ve fiyatlar yükselecektir. Bu durum işçilerin reel ücretlerinin düşmesine ve karların artmasına neden olacaktır (Akyüz, akt. Kubar, 2009: 26).

9.3. MONETARİSTLERİN GELİR DAĞILIMI KURAMI

Monetarist iktisadın savunucusu olan Milton Friedman'ın, gelir dağılımı teorisi ile ilgili görüşleri şu şekilde açıklanabilir: Piyasada her birey ve firmanın gelir elde etmesi, sahip olduğu mal ve hizmetleri satmasıyla mümkün olur. Serbest piyasada oluşan fiyatların seviyesi, üretim faktörlerine sahip olanların gelirlerini oluşturacağından, toplumu meydana getiren bireyler arasındaki gelir dağılımı fiyat mekanizması tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla piyasada yüksek fiyatla alıcı bulan mal ve hizmetlere sahip olanlar yüksek gelir elde eder, ancak üretim faktörlerine ödenen fiyat ve ücretlerin düşmesi durumunda ise bu mal ve hizmet sahiplerinin geliri azalır (Ersoy, 1990: 228).

Öte yandan Friedman, gelir düzeyi düşük gruplar için *kupon sistemini* öne sürmüştür. Bu sistemde devlet, gelir düzeyi düşük bireylere belirli kamusal mal ve hizmetleri bizzat sunmamakta, bunun yerine bu bireylere sunulacak mal ve hizmetin bedelini kapsayan bir kupon dağıtmaktadır. Kuponlara sahip bireyler ihtiyaçlarını

özel kesimden bu kuponlar vasıtasıyla gidermektedirler. Ayrıca Friedman, negatif gelir vergisi adını verdiği bir sistem geliştirmiştir. Bu sisteme göre de belirli bir fakirlik sınırı belirlenmekte ve bu sınırın altında gelire sahip olan bireyler devlete vergi ödememekte; tam tersine devlet bu bireylere ödemedede bulunmaktadır.

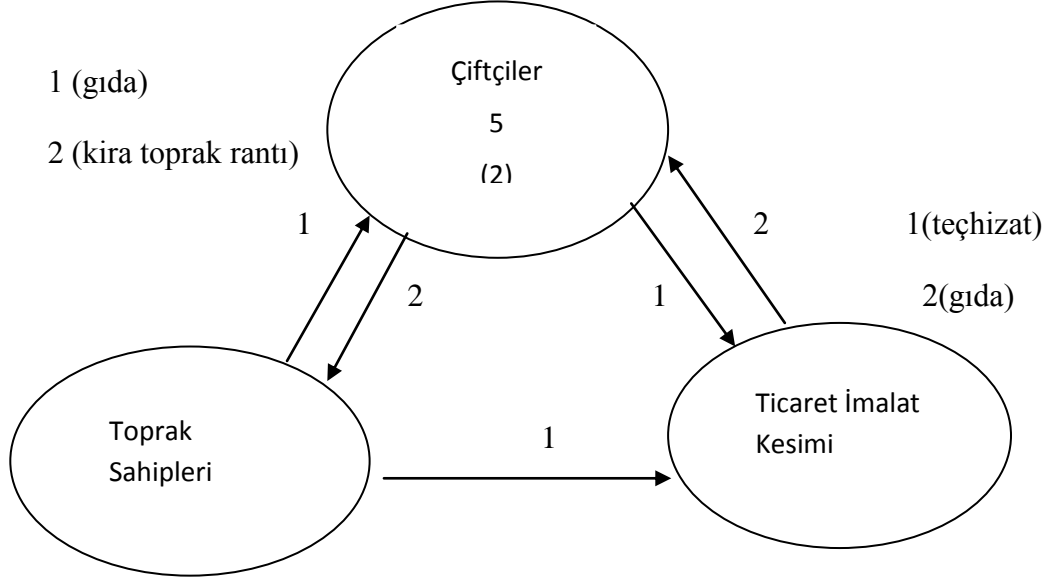
9.4. FİZYOKRATLARIN GELİR DAĞILIMI KURAMI

Makro ekonomik anlamda gelir dağılımı üzerinde duran ilk bilimsel okul mensupları fizyokratlardır (Alkın, 1981: 193).

Fizyokratlar, toplumda tek üretken sektör olarak tarım sektörünü kabul etmişlerdir. Dolayısıyla fizyokratlarda bölüşüm kavramı tarım üzerine oluşturulmuştur.

Fizyokratlar gelirin dolaşım sürecini, yaratılan tarımsal ürünün sınıflar arasında dağılımını ve harcanışını bir şema vasıtasıyla göstermişlerdir. Quesnay; toprak sahipleri sınıfı, çiftçiler sınıfı ve tüccar ve zanaatkarlar sınıfı arasında meydana gelen dolaşım sürecini aşağıdaki gibi değerlendirmiştir (Kök, 1999: 66):

Şekil 7. Quesnay'ın Gelir Dağılımına İlişkin Dolaşım Süreci

Kaynak: Kök, 1999: 66.

Yukarıdaki şekilde de görüldüğü gibi, tarımsal üretim sonucunda toplam katma değer beş birim olarak gerçekleşmiştir. Çiftçinin kendi öz tüketimini de kapsayacak şekilde üretim maliyeti 3 birimdir. Çiftçi, gelecek yılın üretimi için

hâsılasının 2 birimini harcar; 1 birimini de sabit sermayenin amortismanı nedeniyle tacir ve sanayicilere öder. Geri kalan 2 birim ise verimliliği yaratan toprağın sahibine ödenen rant miktarını oluşturur. Toprak sahibi ise çiftçinin kendisine ödediği 2 birimin 1 birimini imalat ürünleri gereksinimi karşılığı olarak sanayicilere; 1 birimini de gıda ve benzeri gereksinimleri karşılığı olarak çiftçiye öder. Sanayici de çiftçiden ve toprak sahibinden aldıkları toplam iki birimi, doğrudan tükettikleri mallar ve işledikleri hammaddeye (ara mal niteliğindeki) karşılık olarak tarım sektörüne öder. Kısacası, fizyokratlar üretim sürecinde kısır faaliyet yürüten sektörlerin net etkisinin *sıfır* olduğunu ve net hâsıla yaratan tek verimli sektörün tarım sektörü olduğunu savunmuşlardır (Kök, 1999: 66).

İKİNCİ BÖLÜM

PIYASA EKONOMİSİNİN TANIMI, GENEL NİTELİKLERİ VE YAPISI

Gelir dağılımı, üretim faktörlerinin üretim süreci sonucunda (birincil gelir dağılımı) oluşabileceği gibi devletin çeşitli araçlarıyla ekonomiye müdahale etmesi sonucunda (ikincil gelir dağılımı) da oluşabilir. Devletin gelir dağılımına müdahale etmesinin temel sebebi, ekonomide oluşan birincil gelir dağılımının adil gerçekleşmemesidir. Bununla birlikte piyasa, devlet müdahalesi olmadan veya devlet-özel sektör işbirliği çerçevesinde gelir dağılımı dengesizliklerine çözümler üretebilmektedir. Bu bölümde konuyla ilgili olması açısından piyasa ekonomisi; tanımı, genel nitelikleri ve yapısı itibarıyla ele alınacaktır. Bu bağlamda öncelikle literatür kapsamında piyasa ve piyasa ekonomisinin tanımları yapılacaktır. Daha sonra piyasa ekonomisinin gerektirdiği koşullara ve temel unsurlarına, piyasa ekonomisinin doğurduğu sonuçlara, piyasa ekonomisinde piyasanın fonksiyonlarına genel olarak değinilecektir. Son olarak piyasa başarısızlığı kapsamında devletin müdahale etmesini gerekli kılan sebepler açıklanacaktır.

1. PİYASA VE PİYASA EKONOMİSİNİN TANIMI

Sosyal bir yapı olan piyasa, kişilerin ekonomiye aktif bir şekilde dâhil olmaları amacıyla birbirinden farklı katkılarının ürünü olarak ortaya çıkmaktadır (Yayla, 2000: 199).

Piyasa kavramı dar ve geniş anlamlarda iki farklı şekilde açıklanabilmektedir. Dar anlamda, tarafların sahip olunan mal ve hizmetlerin fiyatlarını ve miktarlarını karşılıklı olarak oluşturdukları fiziki bir mekân, telefon veya bilgisayarlarla yönetilen bir organizasyon; geniş anlamda ise arz ve talebin karşılaştığı sınırsız ortam olarak tanımlanabilir (Parasız, 2003: 64).

Piyasa kavramı, ürün ve mal piyasası, kaynak ve faktör piyasası ile varlıklar piyasası olmak üzere üç grupta incelenebilir. Bu doğrultuda ürün ve mal piyasasında malların alıcıları ve satıcıları; kaynak ve faktör piyasasında ise kaynakların alıcıları ve satıcıları karşı karşıya gelmektedir. Varlıklar piyasası ise para, tahvil, gayrimenkul gibi varlıkların alıcılarının ve satıcılarının bir araya geldikleri piyasa türüdür.

Başka bir ayrıma göre mali piyasalar; para piyasası ve sermaye piyasası olmak üzere iki grupta incelenebilir. Para piyasası kısa vadeli fonların karşılaştığı piyasalardır. Sermaye piyasası ise uzun vadeli fonların karşılaştığı piyasalardır. Para, döviz, altın, kambiyo senetleri (poliçe, bono, çek) ile bir yıla kadar vadeli senetler para piyasasının araçlarını oluşturmaktadır. Hisse senedi, tahvil, finansman bonusu gibi menkul kıymetler ise sermaye piyasasının araçlarını oluşturmaktadır.

Piyasa ekonomisi kavramına baktığımızda ise literatürde çeşitli piyasa ekonomisi tanımları mevcuttur. Bu tanımlardan bazıları aşağıdaki şekildedir:

Piyasa ekonomisi en genel anlamıyla bir ekonomik süreçte gerçekleştirilen hareketlerin tamamının toplumsal müdahalelerden bağımsız olan piyasalarda ortaya konulduğu bir ekonomi olarak ifade edilebilir (Parasız, 2003: 64).

Piyasa ekonomisi özel mülkiyetin devir edilebilirliği, serbest fiyatlar, sözleşme ve girişim özgürlükleri, düşük bilgi edinme maliyetleri, rekabet ve özel teşebbüs kavramlarının ön planda olduğu gönüllü mübadeleler yumağı olarak tanımlanmaktadır (Akalin, 2002: 90).

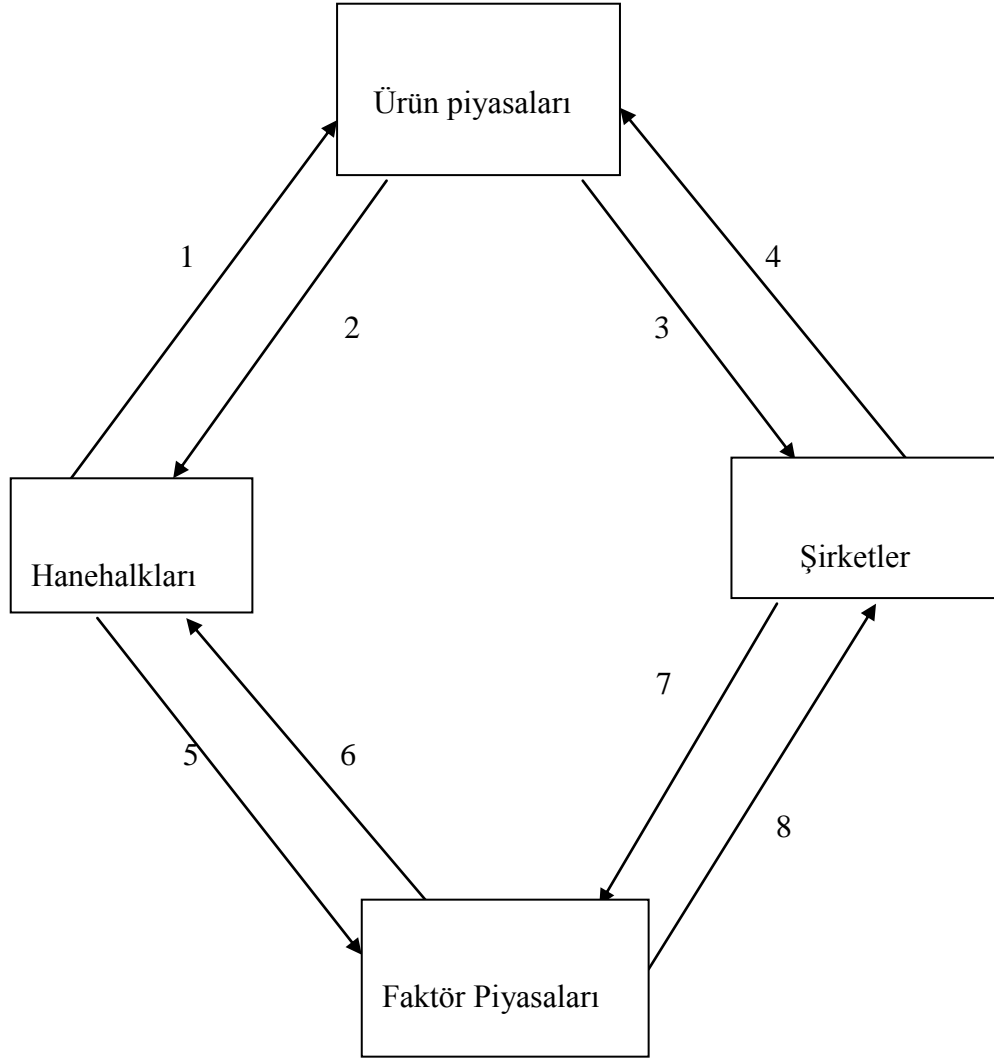
Piyasa ekonomisi, özel teşebbüs ve serbest rekabetin geçerli olduğu, kaynakların dağılımında fiyat mekanizmasının ön planda tutulduğu, devlet müdahalesinin minimum seviyede gerçekleştiği, kamusal yatırımların özellikle altyapı alanlarından oluştuğu ekonomik rejimdir (Hiç, 1994: 228).

Piyasa ekonomisi, piyasanın otonom dinamik unsurlarının (tüm üretici ve tüketiciler), piyasayı tamamen veya büyük ölçüde yönlendirdiği bir sosyal-ekonomik-politik ortamdır (Ülgen, 2005: 6).

Bir ekonomik süreçte birey, hane halkı ve şirketlerin özgürce hareket etmeleri sonucunda meydana gelen iktisadi model, yapı, süreç piyasa ekonomisi olarak adlandırılır (Yayla, 2001: 29).

Yukarıda görüldüğü gibi, piyasa ekonomisi tanımları her ne kadar birbirinden farklı biçimlerde olsa da hareket noktaları ve ulaştıkları sonuç aynıdır. Tanımların hemen hepsinde devlet ekonomiden büyük ölçüde soyutlanmaktadır. Özel girişimler ve fiyat mekanizması ön plana çıkmaktadır.

Şekil 8. Bir Piyasa Ekonomisinde Gelir ve Harcamaların Akışı

Kaynak: Hyman, 1992: 125.

1: Harcamalar

5: Kaynaklar

2: Mal ve Hizmet Alımları

6: Gelir, Ücret, Faiz, Kira ve Kar

3: Gelir

7: Ödemeler

4: Mal ve Hizmet Arzı

8: Emek, Sermaye, Doğal Kaynaklar ve

Girişimcilik

Yukarıdaki şekle göre bir piyasa ekonomisinde hane halkları faktör piyasalarındaki kaynaklar neticesinde gelir, ücret, faiz, kira ve kar elde ederler. Bunun yanı sıra ürün piyasalarından mal ve hizmet satın alarak harcamalar yaparlar. Öte yandan şirketler ürün piyasalarına mal ve hizmet arz ederek gelir elde ederler.

Ayrıca şirketler emek, sermaye, fon, doğal kaynaklar ve girişimcilik neticesinde faktör piyasalarına ödemelerde bulunur.

2. PİYASA EKONOMİSİNİN GEREKTİRDİĞİ KOŞULLAR

Piyasa ekonomisinin iyi bir şekilde işleyebilmesi için gerekli koşullar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

2.1. DEVLET MÜDAHALESİNİN SINIRLILIĞI

Piyasa ekonomisinde kuralların geçerliliği durumu söz konusudur. Ancak bu, müdahalecilik değildir. Bu durumda kamu otoriteleri kurallara uyulup uyulmadığını denetleyerek piyasanın kuralları içinde işlemesine katkıda bulunurlar. Kuralların iyi konulmadığı ve kurallara uymanın sağlanamadığı bir ortamda piyasa ekonomisi değil, ekonomik anarşi ortaya çıkar.

Aşırı kuralcı ve müdahaleci bir ekonomik sistem nasıl devletçiliği ifade ediyorsa, tamamen kuralsız veya müdahalesiz bir ekonomik sistem sonucunda da ekonomik anarşi söz konusu olur. Bu doğrultuda piyasa sisteminin yine bozulmasına yol açar. Her iki durum da, piyasa mekanizmasından sapmadır. İki uç arasındaki dengeyi kurabilen ülkeler, piyasa mekanizmasını, ekonomik refah doğrultusunda işletirler. Kuşkusuz, sosyal yapı, yönetim ve eğitim seviyesi de kuralların korunması ve denetlenmesinde etkilidir (Axundov & Axundov, akt. Gardaşov, 2004: 18).

Bununla birlikte piyasa mekanizmasının işlerliği için, kamunun üretim ve yatırım alanlarındaki faaliyetlerinin altyapı ile sınırlandırılması gerekmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde, bazı büyük imalat sanayi yatırımlarının, sanayileşmenin ilk safhalarında, kamu sektörü tarafından gerçekleştirilmesi zorunluluk arz edebilir. Ancak, özel sektör bu alanlara girmeye başladıkça, tedrici olarak özelleştirmeye gitmek gerektiği göz ardı edilmemelidir.

Bu bağlamda piyasa mekanizmasının iyi işletilebilmesi için imalat sanayinde, hizmetlerde, tarımda ve madencilikte, kamu iktisadi kuruluşlarının önemli paya sahip olmamaları gerekir. Bugün Batı Avrupa'da bile sanayi, enerji, madencilik ve hizmetler alanında kuruluşlar, hükümetlerden tamamen özerk duruma getirilmişler, piyasa şartlarına uyarlanmışlardır. Diğer taraftan bu ülkeler özelleştirmeler vasıtasıyla önemli bir dönüşüm hamlesi içindedirler (Kozminski, akt. Gardaşov, 2004: 22).

Ayrıca finansman ihtiyacını geniş ölçüde para ve sermaye piyasasından sağlaması durumunda devlet, özel sektörün kaynaklarının sınırlanmasına yol açmış olur.

Bu doğrultuda kamu, ekonomide yalnızca yönlendirme ve düzenleme görevi üstlenmelidir. Dolayısıyla devlet müdahalesi sınırlı olmalıdır. Devlet; adalet, savunma gibi kar amacının söz konusu olmadığı kamusal mal ve hizmetleri üretmeli, piyasanın üretim yapabildiği ve başarılı olduğu alanlarda faaliyet göstermemelidir. Buna karşın, olağanüstü istisnai durumlarda, örneğin olağanüstü kriz durumlarında ücretlerin, kiraların ve fiyatların dondurulması gibi geçici olarak çok kısa bir süre için, sistemin esas yapısına ters düşen müdahaleler yapılmak zorunda kalınabilir. Fakat bir süre sonra, piyasa mekanizmasının temel prensiplerine yeniden geçileceği göz ardı edilmemelidir. Çünkü olağan durumlarda piyasada fiyatların devlet tarafından dondurulması piyasa mekanizmasında aksaklıklara neden olur ve piyasa ekonomisinin işlerliğine engel oluşturur.

2.2. REKABET

Rekabet, piyasa ekonomisinin temel unsurlarından birini oluşturmaktadır. Rekabetin olmadığı ekonomilerde piyasa ekonomisinin işlediği söylenemez.

Rekabetin bulunduğu bir piyasa ekonomisinde toplumsal ve bireysel ekonomik refah sağlanabilir. Dolayısıyla rekabet, piyasa ekonomisinin bir ekonomik sistem sayılabilmesi için temel ilke niteliğindedir.

Rekabet, piyasa ekonomisinin fonksiyonel işlerlik kazanabilmesi, yine piyasa ekonomisinin varlık ve etkinliğinin sağlanmasında stratejik bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle piyasa ekonomilerine fonksiyonel işlerlik kazandırmak için rekabet süreci yaratılmalı, korunmalı ve sürekli teşvik edilmelidir. Elbette ki burada atomize-tam rekabetten değil, etkin rekabetten bahsedilmektedir. Etkin rekabette, piyasadaki alıcı ve satıcılar normal piyasa koşullarını dikkate almadan karar veremezler ve katılımcıların tamamı piyasayı etkin bir biçimde etkileyemezler. Etkin rekabette üreticiler tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılamak ve onların desteğini kazanmak için sürekli çaba gösterirler. Dolayısıyla fiyat ve kalite rekabeti için, satışlarını arttırmak ve maliyetlerini düşürmek için uğraşırlar (Asomedia, 2002b: 41).

2.3. FİYAT MEKANİZMASI

Piyasa sisteminin temel itici gücü fiyat mekanizmasıdır.

Piyasa mekanizmasının sürükleyici unsurlarından biri olan fiyat mekanizması, fiyatlar sistemine bağlı olarak çalışmaktadır. Fiyat mekanizmasının işlerliği iki yönlü olarak değerlendirilmelidir. İlk olarak mal ve hizmet fiyatları, ücret, kira, faiz ve döviz kurunun arzı değiştirmesi ve talep koşullarının fiyatları değiştirmesi şeklinde meydana gelir. Böylece bir işlemde uzlaşılan nokta alıcı ve satıcıyı tatmin eder. İkincisi ise, fiyatların arz ve talep değişmelerine karşı duyarlılığının yanı sıra arz ve talebin de fiyat değişmelerine karşı duyarlı olması lazımdır (Kılıçbay, 1985: 12).

Diğer taraftan piyasa ekonomisinde alıcı ve satıcı tekelleri mevcut değildir. Taban ve tavan fiyatlar da söz konusu olmamaktadır. Ayrıca fiyat oluşumuna devlet müdahale etmemektedir. Dolayısıyla, bütün fiyatlar arz ve talebe göre meydana gelir, arz ve talep dalgalanmalarına bağlı olarak artış ve azalış gösterirler.

Fiyatlara hükümetlerce veya kamu iktisadi kuruluşlarınca müdahale edilmemesi, piyasa sisteminin temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla fiyatların piyasadaki şartlara göre oluşumu esas olduğuna göre, çeşitli müdahaleler sonucunda oluşan fiyatlar piyasanın doğal fiyat dengelerini olumsuz etkilemektedir.

Ancak, bu durumun bazı istisnaları mevcuttur. Örneğin; elektrik, petrol, bazı kitle ulaşım hizmetleri gibi bazı mal ve hizmetlerin kamu sektörü tarafından üretilmesi ve kamunun tek taraflı fiyat belirlemesi kaçınılmaz olmaktadır (Uysal, 2004: 21-22). Kamunun tek taraflı fiyat belirleme zorunluluğu söz konusu olduğunda fiyatlar belirli prensipler dâhilinde belirlenmelidir. Aksi takdirde bu alanlarda, kamu sektörünün kanuni veya fiili tekel durumundan yararlanarak, fiyat politikasını bir nevi vergi (kamu geliri) gibi düşünerek iniş ve çıkışlar yapması sistemin bozulmasına neden olur (Ülgen, 2005: 19).

Ayrıca fiyat mekanizması, demokratik ülkelerde seçim ve oy kazanma, seçim olmayan sistemlerde ise yönetici elitin çıkarlarını maksimize etme gibi ekonomi dışı faktörlerle belirlenirse, piyasa ekonomisinin işleyişi bozulur ve optimal kaynak dağılımının sağlanmasına engel teşkil eder (Erol, 1997: 44).

Öte yandan sübvansiyonlar, ekonomide doğal fiyat teşekkülünü önledikleri için fiyat mekanizmasının aksamasına neden olurlar.

Gelişmekte olan ülkelerde, sanayileşme ve teknolojik gelişme kapsamında belli durumlarda sübvansiyonlar zorunluluk arz etmektedir. Sübvansiyonlar vasıtasıyla ekonomiye bilinçli bir şekilde yön verilmesi, piyasa dengelerini bozmasına rağmen, büyüme ve sanayileşme hedeflerine uygun olabilirken; uzun dönemde, çok yüksek seviyelerde uygulanan sübvansiyonlar başarı göstermez. Dolayısıyla sübvansiyonlar, politik ve stratejik tercihlere göre, belli sınırlar içinde sağlanmalıdır. Uzun dönemde, fiyat mekanizmasına sınırlı düzeyde etki etmelidir (Ülgen, 2005: 20-21).

Sübvansiyonların sınırının ne olacağı konusunda, kantitatif sınırlar bugüne kadar elde edilememiştir. Çok defa politik tercihler doğrultusunda meydana gelmiştir.

2.4. AÇIK EKONOMİNİN VARLIĞI

Piyasa ekonomisinin işleyebilmesi için gerekli koşullardan biri de açık ekonominin varlığıdır.

Ancak ABD ve AB gibi büyük ülke ve topluluklarda, iç piyasa çok büyük olduğu için piyasa ekonomisi kısmi olarak işlerlik kazanabilme özelliği gösterebilir. Dolayısıyla iç dengeler piyasa ekonomisinin yürütülmesine büyük oranda katkı sağlayabilir. Buna karşın küçük ülkelerde durum farklıdır. Küçük ülkelerde piyasa ekonomisinin iyi işleyebilmesi için bu tür ülkelerin dışa açılması gerekmektedir. Çünkü kapalı ekonomi dış fiyatlara duyarlı olmadığı için;

- İç kaynak dağılımında rasyonellik mümkün olmaz,
- Uluslar arası *nispi fiyat yapısı* içeriye yansımaz,
- Ülke dış rekabete uyum gösteremez (TÜSİAD, akt. Uysal, 2004: 16).

Ayrıca esnek kambiyo, kur politikaları ve dış ticaret rejimi, ulusal ekonominin dış ekonomiler ile bağlantısını sağlayan üç temel unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerekli esnekliklerin söz konusu olmaması neticesinde etkili bir piyasa sisteminden söz edilemez. Dış fiyat sistemi ile iç fiyat sistemi bu üç unsur vasıtasıyla dengelenir (Uysal, 2004: 23).

Eğer katı bir kambiyo rejimi varsa, bu durum, o ekonomideki iktisadi kararların dış dünyadaki ekonomik gelişmelerden bağımsız olarak alındığını göstermektedir. Sonuçta, iktisadi birimlerin kararları (yatırım, üretim ve tüketim kararları) iç ekonomideki fiyat düzenine göre alındığı için dış dünyadan bağımsız bir nispi fiyat yapısı ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda etkili bir piyasa ekonomisi söz konusu olmamaktadır.

Fiyat mekanizmasının işletilebilmesi ve bunun sonucunda etkin bir piyasa ekonomisi sağlanabilmesi için;

a) Kur ve kambiyo politikasıyla ilgili olarak (Ülgen, 2005: 23):

- Döviz kurunun piyasa güçlerine (dengelerine) göre meydana gelmesi gerekir. (esnek kur, serbest döviz kuru politikaları)
- Döviz üzerinden yapılan muamelelerin serbest olması gerekir. (konvertibilite, serbest kambiyo rejimi)

Çünkü döviz fiyatına aşırı şekilde yapılan doğrudan müdahaleler, döviz kurunda suni sapmalara neden olarak saptırılmış bir piyasa mekanizmasını doğurmaktadır. Dövizli muamelelere getirilen yasaklar sonucunda ise iç ve dış piyasa arasındaki ilişkiler olumsuz etkilenmektedir.

b) Dış ticaret rejimi ile ilgili olarak (Altuğ, akt. Gardaşov, 2004: 26):

- İthalat ve ihracat yasaklarının olmaması veya asgari seviyede olması lazımdır.
- İthalat ve ihracat vergilerinin piyasa ekonomisini saptırıcı derecede olmaması lazımdır.
- İhracat ile ilgili direkt teşviklerin (vergi iadesi, düşük faizli kredi, prim vs.) asgari seviyede olması lazımdır.

Dolayısıyla iç piyasa ile dış piyasalar arasında uyumun söz konusu olabilmesi için yabancı sermaye girişleri oldukça önemlidir. Buna göre piyasa ekonomisi özel yabancı yatırımların, sınırlama olmaksızın ülkede yatırım yapabilmesi gerektiğini öngörür. Mal hareketliliğinin olduğu kadar, sermaye hareketliliğinin bulunması da rekabete dayanan piyasa ekonomisinin kaçınılmaz şartlarından birisidir.

Ekonomilerin belirli bir gelişme ve sanayileşme seviyesine ulaşmadan, fiyat mekanizması ve sonuçta etkili bir piyasa ekonomisi uygulaması mümkün değildir. Gelişme ve sanayileşmede, belirli bir seviyeye ulaşıp ulaşılamadığı ise ekonominin dış rekabete dayanıklılığı ile ölçülmektedir. İleri seviyede sanayileşmiş ülkeler, yüksek milli gelire sahip oldukları için aktardıkları fonlardan fazla etkilenmezlerken, gelir seviyesi düşük olan ekonomilerde fon aktarmaları (transferleri) piyasa mekanizması üzerinde fazla etkiye neden olmaktadır (Altuğ, akt. Gardaşov, 2004: 27).

2.5. EKONOMİK VE POLİTİK İSTİKRAR

Bir ekonomide oluşan ekonomik ve politik dalgalanmalar sonucunda piyasa ekonomisi olumsuz yönde etkilenmektedir. Dolayısıyla ekonomik ve politik istikrar şarttır.

Ekonomide dalgalanmalar ve değişimler sürekli olduğu takdirde piyasa mekanizmasında aksamalar söz konusu olmaktadır. İstikrarsızlıkların sebepleri çeşitli olabilmektedir. İstikrarsızlıklar, piyasadan kaynaklanabilir, yönetimlerin subjektif uygulamaları istikrarı bozabilir veya yönetimlerin sık karar değişikliklerinden de istikrarsızlıklar ortaya çıkabilmektedir. Örnek olarak dış ticaret rejiminin sürekli değiştirilmesi veya mevzuat ile ilgili olarak, istikrarı bozucu ve belirsizlikleri artırıcı kararlar verilmesi gösterilebilir.

2.6. DEMOKRASİ VE HUKUK DEVLETİNİN VARLIĞI

Piyasa ekonomisinin işleyişi için demokrasinin varlığı gerekli koşullardan bir diğeridir. Bu, tüketicilerin piyasa ekonomisine hâkim olabilmelerini sağlamaktadır.

Sağlıklı ve etkili bir piyasa ekonomisi için dengeleri iyi kurulmuş demokratik bir ortam sağlanması gerekmektedir. Batı Avrupa ve Kuzey Amerika piyasa ekonomisi ile demokrasi arasındaki paralellerin en açık örneklerini oluşturmaktadır (Altuğ, akt. Gardaşov, 2004: 19).

Piyasa ekonomisinin varlığı, tek başına demokrasinin var olacağını ifade etmez; ama piyasa ekonomisinin veya ona yakın bir iktisadi modelin bulunmadığı yerde demokrasiden söz etmek mümkün değildir (Yayla, 2001: 34).

Diğer taraftan piyasa ekonomisine uyum için özellikle anayasa hükümlerinin, medeni hukuk, borçlar hukuku, ticaret hukuku, kıymetli evrak hukuku kurallarının;

sınaî girişim ve hizmet işletmelerinin kurulmasını, yatırım faaliyetlerini, kredi sağlamayı, tedarik ve satış faaliyetlerini kolaylaştırıcı yönde olması lazımdır. Ayrıca çalışma yaşamına, tüketici haklarına ilişkin mevzuat, rekabet hukuku, standart ve kalite alanındaki düzenleyici kural ve kuramlar piyasa ekonomisinin iyi bir şekilde işlemesine destek sağlayacak şekilde olmalıdır (Asomedya, 2002a: 39).

2.7. TEŞKİLATLANMIŞ BİR PARA VE SERMAYE PİYASASI

Özel sektörün ihtiyacı olan girdilerin sağlanması piyasa mekanizmasının işleyebilmesi için oldukça önem taşımaktadır. Bu durumda makine, teçhizat, hammadde gibi özel sektörün ihtiyacı olan kaynakların sağlanmasında güçlüklerin mevcut olması ve bu güçlüklerin süreklilik arz etmesi piyasa mekanizmasının aksamasına neden olur. Bu nedenle etkin bir sermaye piyasası, bankacılık sistemi ve yurtdışı kaynak bulma imkânları mevcut olmalıdır.

2.8. EKONOMİK KARAR VE DAVRANIŞLARDA SERBESTLİK VE ÖZEL MÜLKİYET

Burada, ekonomik karar birimlerinin, üretim, tüketim, harcama, yatırım, çalışıp çalışmama gibi konulardaki serbestlikleri ifade edilmektedir. Dolayısıyla piyasa ekonomisinin iyi bir şekilde işleyebilmesi için üreticiler üretecekleri mal ve bunların miktarları hususunda serbest hareket etmelidir. Bunun yanı sıra, tüketiciler de tüketecekleri mallar ve bunların miktarları hususunda; gelir sahipleri ise sahip oldukları gelirlerinin ne kadarını, nasıl, hangi alanda harcayacakları hususunda serbest hareket etmelidirler.

Dolayısıyla piyasa ekonomisinde tüm ilişkiler gönüllü olarak gerçekleşmektedir. Piyasada bu gönüllü mübadeleler sonucu üretim ve tüketim gerçekleşmektedir. Piyasa sisteminde kişiler, kendilerinin elde edecekleri faydalar kapsamında işbirliği yapmaya ve birbirleriyle ilişki içerisinde olmaya karar vermektedirler. Bu konuda bütün bireyler serbesttirler. Piyasa sistemi bireylerin ihtiyaçlarını maksimum düzeyde tatmin eden alanlara doğru bireylerin faaliyetlerine yön verir. Üretim de bireylerin piyasadaki tercihleri doğrultusunda yönelir. Dolayısıyla piyasa düzeninin işleyişinde zorlamanın yeri bulunmamaktadır (Çetin, 2002: 79).

Çıkarları doğrultusunda hareket eden ve tercihte bulunma özgürlüğüne sahip kişiler, iktisadi kaynakları en etkin şekilde kullanacaklardır. Bu arada kimileri karlı, kimileri zararlı sonuçlar alacaktır. Bireyler sonuçlardan karlı olduklarını olumlu bulup zararlı çıktıklarına katlanmama durumunda olamazlar. Davranışlarında özgür olan bireylerin, doğal olarak, girişimlerinin sonucuna katlanmaları gerekmektedir (Yayla, 2000: 36).

Bununla birlikte piyasa sistemine göre özel teşebbüs, en karlı faaliyeti en iyi bilen olarak görülür. Dolayısıyla özel teşebbüs, yatırım ve üretim kararlarında tamamen serbest bırakılmalıdır. Kamu ancak bazı teşvikler yolu ile yatırım alanlarına, yatırım şekillerine, yatırım bölgelerine dolaylı olarak müdahale edebilir.

Öte yandan Locke'a göre mülkiyet, hayat ve özgürlük haklarının sadece sözde kalanın ötesinde bir mana taşımaktadır. Dolayısıyla varlığı oldukça önemli bir haktır. Bu hakların varlığı ve uygulanıyor olması, piyasa ekonomisi sisteminin doğmasını sağlayacaktır (Yayla, 2000: 188).

2.9. KURUMSAL VE FİZİKİ ALTYAPI

Piyasa ekonomisinin gerektirdiği koşullardan bir diğeri de kurumsal ve fiziki altyapının oluşmuş olmasıdır.

Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde özel girişimciler çeşitli güçlüklerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu bağlamda sermaye kıtlığı, teknik ve organizasyonel bilgi eksikliği ve piyasa belirsizlikleri ile iletişimdeki engeller gibi birçok olumsuz durumla baş etmeye çalışmaktadırlar (Asomedia, 2002a: 43).

Dolayısıyla devlet, öncelikle bilgi akışının etkinliği konusunda yapıcı bir fonksiyon görevi üstlenmelidir. Bu bağlamda bilgi almanın kolay ve çabuk hale getirilebilmesi, devlete düşen en önemli görevlerden birini oluşturmaktadır.

Örneğin, Japonya ve Kore, tüm dünya pazarlarını ve bu pazarlardaki değişimleri takip etmişlerdir. Bu ülkelerde üretici ve ihracatçılarına bilgi vermek amacıyla kamusal nitelikli merkezler açılmıştır. Son derece önemli başarılarla imza atılmıştır. Bu bağlamda farklı coğrafyalardaki piyasaları bilgisayar ağları ve modemlerle birbirlerine bağlayarak yaptıkları yatırımlar ile piyasaların etkinliğini arttırmayı başarmışlardır (Erol, 1997: 260).

Ayrıca girişimcinin önündeki piyasada belirsizlik olmamalıdır. Girişimcinin hangi adımı attığı zaman, hangi şartlarla karşılaşacağını belli risk payları içinde görebilmesi gerekmektedir.

Öte yandan haberleşme, ulaşım gibi fiziki altyapılardan, uluslar arası ticaret merkezlerine ve meslek kuruluşlarının meydana getireceği kuruluşlara kadar gerekli olan altyapı ihtiyacı, piyasa sisteminin bir parçasını oluşturmaktadır. Bunların, piyasa mekanizmasının üst-yapı hareketleri için gerekliliğinden dolayı bunlar olmaksızın, piyasa ekonomisi ve piyasa mekanizmasından söz etmek mümkün değildir. Öte yandan piyasa modeli ile uyum sağlamak için devlet tarafından yapılan alt yapının piyasa ekonomisi uygulamasındaki kurallara uygun olarak yapılması şarttır. Bu sayede altyapı politikası hem piyasa ekonomisinin işlemesine yardımcı olacak hem de ekonomik büyümeye katkı sağlayacaktır (Ülgen, akt. Gardaşov, 2004: 19).

3. PİYASA EKONOMİSİNDE PİYASANIN FONKSİYONLARI

Cevapları piyasa ekonomisinde aranan;

- Hangi mal ve hizmetlerin üretileceği,
- Kimler için üretileceği,
- Ne kadar üretileceği,
- Nasıl üretileceği

sorularına verilen cevaplar, aynı zamanda piyasa mekanizmasında piyasanın bazı fonksiyonları gerçekleştirmesi ile yakından alakalıdır.

Aşağıda piyasa ekonomisinde piyasanın fonksiyonları altı alt başlıkta kısaca açıklanmıştır:

3.1. KOORDİNASYON VE EKONOMİYİ YÖNLENDİRME FONKSİYONU

Piyasa sistemi içinde faaliyet gösteren ekonomik birimler, davranış planlarını piyasadan elde ettikleri üretim ve tüketim konu olan malların fiyat, miktar ve kalite ile ilgili konuları kapsayan bilgiler yardımıyla gerçekleştirirler. Her piyasa için yapılan planlar sadece o piyasayı etkilerken, piyasalar arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkileri sebebiyle etkiler birbirine yansıyor, ekonomik birimlerin bireysel planları, etki olarak, genel bir plan sistemine dönüşerek, piyasaların koordinasyonu ve ekonominin yönlenmesi sağlanır (Erkan, 1987: 90).

3.2. HABERLEŞME FONKSİYONU

Piyasa sistemi içinde bir mal veya hizmeti arz edenlerle talep edenler, bu isteklerini karşılıklı olarak açıkladıkları takdirde arz ve talebe konu olan malların fiyatı, miktarı, özellikleri gibi konularda piyasada bilgi birikimi gerçekleşir. Bu birikimlerin taraflar arasında akışkanlığı haberleşme sistemini doğurur (Uysal, 2004: 24).

3.3. ÖZGÜR DAVRANIŞ SAĞLAMA FONKSİYONU

Hem piyasaya giriş ve çıkış için engellerin bulunmaması hem de piyasada rekabet ortamının sağlanmış olması piyasa ekonomisinde faaliyette bulunan alıcı ve satıcılar için özgür ve bağımsız davranma imkânı sağlar. Ekonomik birimler, piyasada oluşan fiyat ve bu fiyattan oluşan mal ve hizmetlerin alım ve satımını tamamen piyasa içinde özgür irade ve istekleri ile gerçekleştirirler.

3.4. BAŞARIYI TEŞVİK VE ÇIKARLARI KONTROL FONKSİYONU

Başarıyı teşvik ve çıkarların kontrolü fonksiyonunun ortaya çıkması, rekabetin varlığına bağlıdır. Piyasada üretilen her mal tüketiciye yöneliktir. Bu nedenle tüketicilerin belli malları alıp almama şeklindeki tercihleri piyasadaki piyasaya yansır, genel ekonomik süreç üzerinde etki gösterir. Rekabetin varlığı ile birlikte her işletme, alıcılara en kaliteli mal ve hizmetleri uygun şartlarda sağlayabilme çabası içinde olur. Böylece piyasada çalışma ve başarı teşvik edilir. Bu durumda başarılı girişimci ödüllendirilirken, başarısız girişimci piyasadaki çekilecektir (Erkan, 1987: 91).

3.5. DAĞITIM FONKSİYONU

Piyasanın kendiliğinden yerine getirdiği bir başka görev, mal ve hizmetleri, onu talep edenler arasında paylaşmasıdır. Arz ve talep miktarlarının karşılıklı durumu sonucunda önce piyasa fiyatı oluşacak, daha sonra da bu fiyatı ödeyen bireyler o mal veya hizmete sahip olacaklardır. Görülüyor ki mal ve hizmetlerin dağıtım işlemi, dışarıdan hiçbir müdahale olmadan piyasa tarafından o mal veya hizmetin fiyatını ödeyenler arasında paylaşılır. Bu paylaşım işlemi, dışarıdan hiçbir müdahale olmadan piyasa tarafından o mal veya hizmetin fiyatını ödeyenler arasında paylaşılır.

Dağıtım fonksiyonu, piyasada oluşan fiyata bağlı olarak meydana gelir. Zevk, tercih, yaşam tarzı, eğitim düzeylerine göre bireylerin elde ettikleri gelirlerin harcama alanları ve miktarları farklılık gösterir, hatta gelirlerinin bir bölümünü de

tasarruf edebilirler. Gerçekleştirdikleri tasarruflar ile hisse senedi, tahvil satın alırlar veya tasarrufları bankaya yatırırlar. Böyle tasarruflar doğrudan ya da dolaylı olarak yatırımın finansmanını teşkil eder. Tasarruf sahiplerinin davranışları, faiz oranları ve kar payı oranlarından etkilenmektedir. Diğer taraftan bireyler aldıkları mal ve hizmetler ile o mal ve hizmeti üretenlerin üretim ve yatırım kararlarına yön verirler. Gelir sahiplerinin, tasarruf edenlerin, tüketim yapanların eğilimleri, istekleri, mal ve hizmet fiyatlarına, faiz hadlerine yansiyarak en uygun kaynak dağılımı gerçekleşir (Kılıçbay, 1985: 18-19).

3.6. ALICI VE SATICI ÇIKARLARINI DENGELEME FONKSİYONU

Piyasa ekonomisinde alıcı ve satıcılar karşılıklı olarak birbirlerinin çıkarlarına uyum gösterirler. Üreticiler, tüketicilerin talep ettikleri, onların ihtiyacı olan mal ve hizmetlerin üretimini gerçekleştirirler. Tüketiciler ise bu mal ve hizmetleri, satın alarak bedellerini öderler. Böylece üreticilerin gelir ve kar elde etmelerine katkıda bulunurlar. Dolayısıyla her iki tarafın çıkarlarında denge sağlanır (Uysal, 2004: 24).

4. PİYASA EKONOMİSİNİN TEMEL UNSURLARI

Piyasa ekonomisinin etkin bir şekilde işleyebilmesi için 3 temel unsur söz konusudur. Bunlar: girişimci, rekabetçilik, iktisadi düşünce ve davranışlardır. Aşağıda bu unsurlar hakkında kısaca bilgiler verilmiştir:

4.1. GİRİŞİMCİLİK

Piyasa ekonomisinin gerçek anlamda var olabilmesi ve işleyebilmesi için onun temel unsurlarının hepsinin var olması gerekmektedir. Bu temel unsurlardan biri ve en önemlisi girişimcidir.

Üretim öğelerini bir araya getirip piyasadaki sinyalleri değerlendirerek üretime yön veren, verimlilik konusunda ve firmanın kar elde etmesi aşamasında önemli payı olan kişi girişimci olarak adlandırılmaktadır (Ülgen, 2005: 10).

4.2. REKABETÇİLİK

Rekabet, piyasa ekonomisinin temel unsurlarından bir diğeridir. Rekabetin bulunmadığı bir piyasa ekonomisinde ekonomik güce sahip işletmeler bunu kötüye kullanarak piyasadaki imkânlardan yararlanmayı kısıtlarlar, böylece yeni işletmelerin piyasaya giriş çıkış yapmalarına engel oluştururlar. Dolayısıyla maksimum verimliliğe ve en iyiye ulaşabilme rekabet sayesinde mümkün olabilir.

Bir tam rekabet piyasa sisteminin varlığı halinde (Hyman, 1993: 53);

- Tüm üretken kaynaklar özel sektöre aittir.
- Tüm işlemler piyasalarda gerçekleşir ve her bir ayrı pazarda birçok rakip satıcı birçok rakip alıcılara tek tip ürün sunar.
- Ekonomik güç, hiçbir alıcı ve satıcının fiyatları tek başına etkileyemeyeceği bir anlamda dağıtılır.
- Amaca uygun tüm bilgiler alıcı ve satıcılara özgürce kullanılabilir.
- Kaynaklar değişkendir ve herhangi bir girişimde özgürce kullanılabilir.

Rekabet ile firmalar, kaliteli ve düşük bedelle daha fazla ürün ve hizmet sunmaya yönelir. Rekabetin egemen olduğu bir piyasa ekonomisinde firmaların bağımsız karar verebilmeleri sonucu o ülke kısıtlı kaynaklarını verimli bir şekilde kullanmaya başlayarak tüketicinin de refah düzeyinin yükselmesine olanak sağlar. Diğer taraftan rekabet, yeni buluşların yapılmasına ve teknolojik gelişmelere olanak sağlar, böylece ülke ekonomisinin bir bütün halinde kalkınmasına da katkıda bulunmuş olur. Dolayısıyla rekabet, oldukça önemli bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır (<http://www.rekabet.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Kanunun-Genel-Gerekcesi>, 27.12.2014).

4.3. İKTİSADİ DÜŞÜNCE VE DAVRANIŞLAR

Ekonomik faaliyetlerin aktörleri insanlardır. Dolayısıyla insan, hem üretim faaliyetlerinde hem tüketim faaliyetlerinde görülmektedir.

Diğer ekonomik sistemlerdeki gibi piyasa ekonomisinde de ekonomik birimler arasında, işbirliği, karşılıklı bağımlılık, alt-üst ilişkileri, çatışma ve sosyal uzaklık şeklindeki ilişkilerden ortaya çıkan bir yapı mevcuttur. Bu ilişki ve yapılar; toplumsal bütünün diğer alanlarıyla beraber, zaman ve mekân boyutları içinde sürekli bir değişme ve gelişme göstermektedir. Bu karmaşık yapı içinde birimler arasında belli bir düzen ve uyum bulunmaktadır. Bu sayede bireyler kendi ekonomik planlarını yaparak hedeflerine ulaşabilmektedirler. Bu ilişki ağının oluşturduğu yapı ve düzen insan davranışlarının bir sonucunu oluşturmaktadır. Ekonomik karar birimlerinin; planları, kararları ve davranışları arasında bir uyum meydana gelmektedir. Böylece ekonomik birimlerin davranışlarının karşılıklı uyumu ile davranışlar arası koordinasyon oluşmaktadır (Erkan, 1987: 53).

Piyasa ekonomisinde üretici, satıcı ve alıcı rasyonel davranış içindedirler. Ekonomik karar ve davranışlardaki serbestlik sonucunda, tüketici fayda maksimizasyonunu hedefler. Üretici de karını maksimize etmek amacıyla hareket eder.

Piyasa sistemi, toplumu oluşturan her bireyin çıkarlarının bir bir uzlaştırılmasına dayanmaktadır. Piyasa ekonomisi bireyin öncelikle kendi çıkarını sağlama peşinde olduğunu savunmaktadır. Ancak bu çaba sadece kişisel çıkarların gerçekleştirilmesi düzeyinde kalmayıp toplumun çıkarının da sağlanmasına neden olmaktadır.

5. PİYASA EKONOMİSİNİN DOĞURDUĞU SONUÇLAR

Piyasa ekonomisinin doğurduğu sonuçları üç başlık altında değerlendirebiliriz.

5.1. KAYNAKLARIN OPTİMUM KULLANIMI VE VERİMLİLİK

Bir girişimci öncelikle en uygun işletme büyüklüğünü belirlerken; ürettiği mala olan talep ve malın pazarlama olanaklarına, finansman sorunlarına, hammadde, teçhizat ve gerekli işgücü faktörlerinin durumuna dikkat etmektedir. Girişimcinin bu tür rasyonel hareketleri ekonomideki kaynakların etkin kullanımını mümkün kılar. Dolayısıyla ekonomideki etkinlik işletmeler düzeyinde oluşmaktadır (Yıldırım, 2001: 70-71).

Öte yandan verimlilik kavramından kastedilen, en düşük maliyetle en yüksek fayda elde edilmeye çalışılmasıdır. Bu doğrultuda, verimliliğin artırılması için çeşitli uygulamalara başvurulmaktadır.

5.2. FİYATLARIN MALİYETLER DÜZEYİNE YAKLAŞMASI VE NORMAL KAR

Piyasa ekonomisinde çok sayıda alıcı ve satıcı bulunmaktadır. Ayrıca sektörlere giriş-çıkış serbestisi söz konusudur. Bu durumlar, piyasada normalüstü kar elde edilmesine engel teşkil etmektedir.

Herhangi bir sektörde öncü olarak üretime başlayan bir firma kısa dönemde normalden daha fazla kar sağlayabilir. Ancak piyasada sektörlere giriş- çıkış serbestisi söz konusudur. Bu bağlamda söz konusu sektörde normalden daha fazla oluşan karı gören firmalar bu sektörde faaliyet göstermeye başlayacaklardır. Sonuçta

fiyatlar maliyetler düzeyine yaklaşacak ve firmalar normal karı kabul etmeye mecbur kalacaklardır (Parasız, 2003: 5-12).

5.3. KİŞİSEL TERCİH VE KARARLARIN ETKİN KOORDİNASYONU

Piyasanın esnek yapısı olaylara kolayca uyum gösterilmesini sağladığı için piyasa ekonomisi, özgürce ve rasyonel bir şekilde alınan kararları etkin bir şekilde koordine etmektedir.

6. PİYASA BAŞARISIZLIĞI

Fizyokratlar ve Klasik iktisatçılar sosyal refahın en uygun seviyede gerçekleşmesi için piyasa ekonomisinden başka bir şeye gerek olmadığını düşünmüşlerdir. Dolayısıyla bu düşünürlere göre devlet, savunma ve adalet gibi birtakım görevler dışında ekonomiye müdahale etmemelidir. Ancak Neoklasik iktisadi düşünceye göre, sadece piyasa ekonomisi ile optimum sosyal refah sağlanamaz ve bu sebeple kamu ekonomisine ihtiyaç vardır. İktisat literatüründe Neoklasik iktisatçıların bu görüşleri *piyasa başarısızlığı* olarak ifade edilmektedir (Aktan, 2002: 2).

Piyasa başarısızlığı, piyasa ekonomisinin üretilen mal ve hizmetleri ya tamamen ya da iktisadi açıdan optimal olarak sağlamada yetersiz olduğu anlamına gelmektedir. Böyle durumlarda ekonomik etkinliği sağlamada piyasalar yeterli olamaz ve toplum refahının maksimize edilmesi mümkün olmaz. Dolayısıyla piyasanın başarılı olmadığı durumlarda devlet, piyasaya müdahale etmeli ve piyasa başarısızlığına yol açan sebepleri yok etmelidir (Dollery & Wallis, 2001: 45).

Ekonomik etkinliğin gerçekleşmesi için üç koşulun sağlanmış olması gerekmektedir. Bunlar: üretim etkinliği, değişim etkinliği, ürün karması etkinliğidir. İki mal arasında, bütün bireylerin marjinal ikame hadlerinin aynı olması *değişim etkinliğini*; bütün firmaların farklı girdiler arasındaki ikame hadlerinin aynı olması *üretim etkinliğini* ve iki mal arasındaki marjinal dönüşüm haddi ile tüketicilerin marjinal dönüşüm haddinin eşit olması da *ürün karması etkinliğini* vermektedir (Stiglitz, 1994: 105).

Ancak piyasa başarısızlıklarının mevcudiyeti, kaynak tahsisinin etkin gerçekleşmediğini, kısacası israfın varlığını ifade etmektedir. Dolayısıyla piyasa başarısızlıklarının varlığı, kaynakların israf edildiğini göstermektedir ve bu durum

halkın ulaşabileceği maksimum refah düzeyinden vazgeçildiği anlamına gelmektedir. Bu nedenle, piyasa başarısızlıkları israfa ve sosyal refah düzeyinin düşmesine neden olmaktadır (Akalin, 2001: 67)

Piyasa başarısızlıklarının söz konusu olması devletin müdahalesini kaçınılmaz kılmaktadır. Bu bağlamda devlet çeşitli araçlarla piyasa sürecine müdahalede bulunur. Devlet, söz konusu olan piyasa başarısızlığına göre çeşitli araçlarla ekonomiye müdahale eder. Ayrıca müdahalenin piyasa başarısızlığını gidermek için yaratacağı fayda, müdahaleyle yaratılacak aksaklıklar ve müdahalenin maliyetinden az olmamalıdır.

Kamu ekonomisi içindeki çeşitli üretim birimleri (merkezi hükümet, yerel yönetimler veya kamu işletmeleri) piyasa aksaklıklarının ortadan kaldırılmasında aşağıda başlıca üç grupta değerlendirilen çeşitli araçlar kullanılmaktadırlar (Kirmanoğlu, 2009: 106-107):

Kamu Mallarının Üretimi Veya Sunulması: Bu aşamada, ilgili kamu birimi, kamusal malların ya doğrudan üretimini sağlar ya da savunma hizmeti için silah satın alınması gibi gerekli girdileri piyasadan satın alarak hizmetin sunumuna katkıda bulunur.

Kamu Mallarının Finansmanı: Bu grupta ise, bazı kamusal mallar özel ekonomi birimlerine sipariş edilir, ancak bunlar fiyatlandırılmadıkları veya bedava sunulmak istenildiği için (eğitim ve sağlık gibi) finansmanı bütçeden sağlanır. Buna karşılık bazı durumlarda ise, özellikle üretilen çıktının birim olarak ölçülebildiği elektrik ve su gibi hizmetlerde üretim kamu tarafından yapıldığı halde, finansman özel kesim tarafından sağlanmaktadır.

Yasal Düzenlemeler Ve Standart Koyma: Bu grupta da, devlet üretim de yapmaz; finansman da sağlamaz. Ancak özel sektör üretimine bazı yasal düzenlemeler ile müdahalede bulunabilir. Devletin bu müdahaleleri, ortak mülkiyet malları, eksik bilgi gibi piyasa aksaklıklarında ortaya çıkmaktadır.

Öte yandan devletin, piyasa başarısızlığının yanı sıra iktisadi dalgalanmalar ile mücadele etmek için de piyasa mekanizmasının işleyişine müdahalesi söz konusu olmaktadır.

Ancak çoğu zaman hükümetler oylarını arttırmak amacıyla piyasaya müdahalelerde bulunurlar. Bu bağlamda ekonomi olumsuz yönde etkilenir. Dolayısıyla da devletin müdahalesinin ekonomide olumsuzluklara sebep olmaması için, hükümetlerin piyasaya kendi menfaatleri doğrultusunda yani oylarını arttırmak amacıyla müdahale etmemeleri gerekmektedir (Ünsal, 2004: 60-61).

Musgrave, piyasa mekanizmasının çalışmadığı veya yetersiz çalıştığı alanlarda kamu ekonomisine gerek duyulduğunu dile getirmiştir. Devletin ekonomideki rolünün ne olması gerektiği konusundaki normatif soru ise üç grupta değerlendirilmiştir. Bunlar (Musgrave, 2004: 21);

- Kaynak dağılımına ilişkin fonksiyonlar
- Gelir dağılımına ilişkin fonksiyonlar
- İktisadi istikrarı sağlama fonksiyonları

Piyasa başarısızlıkları genellikle statik başarısızlıklar denilen; kamusal mallar, dışsallıklar, ölçeğe göre artan getiriler, doğal tekeller, asimetric bilgi gibi başlıklar şeklinde sıralanabilir. Bunların yanı sıra makro dengesizlikler, faktör piyasasının çalıştırılmaması vb. dinamik başarısızlıklar da söz konusudur. Aşağıda devletin ekonomiye müdahalesini gerekli kılan piyasa başarısızlıkları kısaca açıklanmıştır:

6.1. KAMUSAL MALLAR

Kamusal mal kavramını başta Ferrara, Maffeo, Pataleoni, Enrico Barone, Ugo Mozzola olmak üzere ilk kez Kıta Avrupa'sı iktisat ve maliyecileri araştırmışlardır. Ancak ilk defa Amerikalı iktisatçı Paul A. Samuelson kamusal mallar konusunu bugünkü anlamında ele almıştır (Aktan, 2003: 18).

Samuelson'a göre kamusal mallar, bireylerden herhangi birisinin tüketimi nedeniyle, diğerlerinin aynı malı tüketme olanağında herhangi bir azalış olmayan; birlikte ve eşit biçimde tüketilen hizmetlerdir. Samuelson bununla birlikte kamusal malları; tüketimde müşterek kullanım yani dışlanmazlık ve bölünmezlik özelliği gösteren mallar olarak ifade etmiş ve bu malların devlet tarafından üretilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir (Holcombe, 1997: 3).

Ayrıca bu konuda çalışan öncü iktisatçılardan biri de Lindahl'dır. Lindahl, 1919 yılında adil bir vergileme ile ilgili görüşlerini dile getirmiştir. Burada ilk kez *kolektif mallar* kavramına değinmiştir. Vergiyi ise kolektif malların finansmanı olarak bir çeşit fiyat gibi düşünmüştür. Lindahl'ın görüşleri birçok iktisatçı tarafından geliştirilip incelenmiştir, ancak kolektif mallar yerine sosyal mallar kavramı kullanılmıştır (Armağan, 2003: 2).

Kamusal mallar kavramı, toplumsal mallar ya da sosyal mallar olarak da ifade edilmektedir. Bu doğrultuda serbest piyasanın arz etmede başarılı olamadığı mallar, kamusal mallar kapsamında değerlendirilmektedir. Bu nedenle mal ve hizmetlerin kamusal derecesinin kamu ekonomisinin oluşum nedenlerinden en önemlisi olduğu söylenebilir (Göker, 2008: 115-118).

Mal ve hizmetler esasen *pür mallar* ve *pür olmayan mallar* olmak üzere iki grupta değerlendirilebilir. Pür mallar da *pür kamusal mallar* ve *pür özel mallar* olmak üzere iki alt başlıkta incelenebilir.

Pür kamusal mallar ve pür özel mallar kapsamına girmeyen mallar da pür olmayan mallardır. Pür olmayan mallar;

- Yarı kamusal mallar,
- Ortak havuz malları,
- Merit ve demerit mallar,
- Kulüp mallar olarak sınıflandırılabilir.

i. Pür (Tam) Kamusal Ve Pür Özel Mallar

Devletin geleneksel işlevleri çerçevesinde ürettiği kamusal mal ve hizmetlerin faydası bölünemez ve pazarlanamaz nitelikte olduğu için pür kamusal mal ve hizmetlere olan talep piyasada açıklanamaz. Bununla birlikte pür kamusal mal ve hizmetlerin piyasa fiyatının oluşması da imkânsızdır.

Malın rakip olma/olmama özelliği ile dışlanma/dışlanmama özelliklerini ne kadar taşıdığı, pür mallar ve pür olmayan mallar ayrımındaki temel kıstası oluşturmaktadır (Kayıran, 1996: 25).

Pür kamusal mal ve hizmetlerin tüketiminde rakip olmama durumu mevcut olduğu için bu tür mal ve hizmetlerin herkes tarafından aynı oranda yararlanmasına

engel bulunmamaktadır (Akdoğan, 2005: 31). Burada, tüketimde rekabet, bireylerin mal veya hizmetleri tüketmesi (kullanması) sonucunda, diğer bireylerin aynı mal veya hizmetleri tüketmesinde bir azalışa sebep olmasıdır. Bu durumun tam tersi, yani ulusal güvenlik, sokak aydınlatması, hava kirliliğini önleme hizmetleri, hava tahmin yayınları ve şifresiz televizyon yayınları gibi bireylerin mal veya hizmetleri tüketmesi (kullanması) sonucunda, diğer bireylerin aynı mal veya hizmetleri tüketmesinde bir azalışa sebep olmaması ise tüketimde rekabet olmama olarak adlandırılmaktadır. Kullanımda dışlanamama ise, iç ve dış güvenlik gibi bireylerin mal veya hizmetleri kullanması sonucunda, diğer bireylerin aynı mal veya hizmetlerin kullanımından mahrum bırakılamamasıdır. İşte bu her iki özelliği (tüketimde rekabet olmama ve kullanımda dışlanamama) taşıyan mal ve hizmetler “pür kamusal mallar” dır (Case & Fair, akt. Özbilgi, 2011: 45).

Özel mallarda, bedava hizmetten yararlanmak olanaksız olduğu için mal ve hizmeti tüketmek için bedelinin ödenmesi şarttır. Oysa kamusal malların büyük bir kısmı için herhangi bir bedel ödenmemektedir. Bir tüketicinin arz edilen kamusal malları (örneğin, savunma hizmeti) tüketebilmesi için ödemede bulunmamış olmasının bir önemi yoktur. Kamu ekonomisinde bu durum *bedavacılık sorunu* olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamusal mallarda meydana gelen bu bedavacılık sorunu nedeniyle özel kesim bu mal ve hizmetleri üretmekten kaçınmaktadır. İşte bu noktada, devlet müdahalesi kaçınılmaz olmaktadır.

Aşağıdaki tabloda Musgrave, özel, yarı kamusal, kamusal mal ve hizmetleri tüketim ve dışlanabilirlik özellikleri kapsamında özetlemiştir:

Tablo 2. Malların Tüketim ve Dışlanabilirlik Özellikleri

Tüketim	Dışlama	
	Mümkün	mümkün değil
Rakip	1	2
Rakipsiz	3	4

Kaynak: Musgrave & Musgrave, 1984: 50.

Tabloyu incelediğimizde, Musgrave yaklaşımına göre, durum 1’de özel bir mal veya hizmet, durum 4’te tam kamusal bir mal veya hizmet, durum 2 ve 3’te ise yarı kamusal mal ve hizmetler söz konusudur. Durum 2, 3, 4’te ayrıca piyasa başarısızlığı mevcuttur.

Pür özel mallar ise faydasının bölünebilir ve pazarlanabilir nitelikte olduğu, tüketiminde rekabetin mevcut olduğu ve üretiminin piyasada sağlandığı mal ve hizmetlerdir. Bununla birlikte finansmanına katılmayanlar kolayca dışlanabilmektedirler (Şener, 2007: 63). Arsa, ev, araba, kalem, defter, giyim gibi bölünebilir ve pazarlanabilir mal ve hizmetler ise tam (pür) özel mal ve hizmetleri oluşturmaktadır.

ii. Yarı Kamusal Mal Ve Hizmetler

Ekonomide yarı kamusal mal ve hizmetler, tüketimden mahrum bırakılabilir özelliğine sahip oldukları için özel mallara benzetilmektedirler. Ancak yine de onlardan farklılıklar arz etmektedirler. Bu tür mal ve hizmetler özel malların da kamusal malların da özelliklerini taşımaktadırlar.

Eğitim, sağlık, ulaştırma, parklar ve dinlenme tesisleri gibi hizmetler yarı kamusal mal ve hizmetlere örnek teşkil etmektedir.

Kamusal malların ortak tüketim ve dışlanamama şeklindeki iki temel özelliğine karşın yarı kamusal mallarda bu iki özellikten birisi söz konusu olmamaktadır. Yani ya ortak tüketim özelliğinde ya da dışlanamama özelliğinde bir sapma ortaya çıkmaktadır.

Yarı kamusal mal ve hizmetler piyasada üretilebilir ve pazarlanabilir. Ancak bu tür mal ve hizmetlerin üretiminde dışsal faydalar veya dışsal maliyetler meydana gelmektedir. Bu sebeptendir ki yarı kamusal mal ve hizmetlerin tamamen piyasa sürecinde üretilmesi kaynak dağılımının optimal seviyede gerçekleşmemesine neden olur. Dolayısıyla bu tür mal ve hizmetler ya devlet tekelinde üretilmekte veya devlet özel sektörle beraber üretime dâhil olmaktadır. Böylece kaynakların optimal dağılımı sağlanmaya çalışılmaktadır.

iii. Erdemli Ve Erdemli Olmayan Mallar

Erdemli mal kavramını ilk defa kullanan Musgrave olmuştur (Kirmanoğlu, 2009: 122). Erdemli mallar, toplumsal ve bireysel açıdan; öncelikli veya üstünlüğü

olan mal ve hizmetlerdir (Akdoğan, 2005: 48). Bunun aksine negatif dışsal ekonomiler yayan mallar ise erdemli olmayan mallardır (Aktan, 2003: 23).

Piyasa mekanizması tarafından üretilebilen, dağıtılabilen; yani bölünebilen, eklenebilen ve fiyatlandırılabilen mallar olarak ifade edilen erdemli ve erdemli olmayan malların tüketimleri açısından *dışarıda tutulabilme* ve *rakip olma* özellikleri söz konusudur (Akalin, 1980: 17).

Erdemli mallara kimsesiz çocuk bakım ve yetiştirme merkezleri, parklar, devlet hastaneleri, belediye kütüphaneleri, akıl hastaneleri, tenis kortları, golf sahaları ve müzeler, huzurevleri gibi yerler, çocukların aşılmasının zorunlu kılınması, ilkökul eğitimi ya da okullarda bedava süt dağıtılması örnek gösterilebilir.

Erdemli olmayan mallar için ise sigara, alkol ve uyuşturucu kullanımı örnek olarak gösterilebilir.

Piyasa ekonomisinde temel hedef kar elde etmektir. Bu yüzden bu alanlarda özel kesim yeterli değildir. Dolayısıyla her toplumda erdemli ve erdemli olmayan malların üretimine devlet müdahale etmektedir.

Erdemli malların üretimini devlet bizzat kendisi üstlenebiliyor. Ayrıca vergilendirme aşamasında özel kişi ve kuruluşlar tarafından erdemli mallar kapsamında yapılan harcamaları gider olarak kabul etmektedir. Bu doğrultuda özel kişi ve kuruluşları teşvik etme yoluna gitmektedir.

Erdemli olmayan malların üretiminde devletin görevi düzenleyici nitelikte olabilir. Devlet, belirli yasal kurallar kapsamında çeşitli faaliyetlerin denetimini üstlenir. Bu faaliyetleri sürekli kontrol altında tutar. Örneğin, AIDS hastalığının önüne geçebilmek için genelevlerde çalışan kadınların belirli zaman aralıklarıyla sağlık kontrolüne tabi tutulması ve vesika ile çalışmaları şartlarını öne sürebilir. Ayrıca devlet, erdemli olmayan malların üretimini bizzat kendisi de gerçekleştirebilir. Örneğin, devlet alkollü içkilerin üretimini kendi tekeline alabilir. Bu doğrultuda bunların satış fiyatını maliyet fiyatının çok üzerinde belirleyebilir. Sonuçta bu malların tüketimi dolaylı olarak engellenmiş veya azaltılmış olur (Aktan, Dileyici ve Vural: 2005: 25).

iv. Kulüp Mallar

Kulüp mallar, tüketimden mahrum bırakılma özelliğine sahiptir ve belirli bir kapasite noktasına kadar faydada rekabet olmayan mallardır. Bu kategoriye giren hizmetlerde tüketimden mahrum bırakılma özelliği mevcut olduğu sürece taleplerin açıklanması için yeterli dürtü olacağı için bu hizmetleri devletin üretmesi zorunluluğu söz konusu olmayacaktır. Bu bağlamda, aynı hizmeti talep eden kişiler bir araya gelerek bir kulüp oluşturacak ve söz konusu hizmete daha düşük maliyetlerle sahip olacaklardır. Kulübe üye olmayanlar bu hizmetten yararlanamayacaklar ve kapasite noktasından sonra kulübe üye kabulü mümkün olmayacaktır. Öte yandan hizmetin optimal düzeyde sunumu hizmetin sunum ölçeği ve hizmeti kullanan birey sayısı olmak üzere iki değişkene bağlıdır (Kirmanoğlu, 2009: 125).

v. Ortak Havuz Malları

Ortak havuz mallarının kullanımı asıl olarak serbesttir, ancak tüketimine ulaşmak oldukça zor ve maliyetlidir. Okyanusta bulunan petrol, balıklar vb. ortak havuz mallarına örnek olarak verilebilir.

vi. Küresel Kamusal Mallar

Küresel kamusal mallar kavramı ilk kez “*Küresel Kamusal Mallar: 21’inci yy’da Uluslar arası İşbirliği*” adlı çalışma ile gündeme gelmiştir. Bu çalışma Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından hazırlanan bir çalışmadır. Bu bağlamda küresel kamusal mallar; faydası insanlar, nesiller ve ülkeler açısından evrensel nitelik taşıyan mallar olarak tanımlanabilir (Yalçın, 2009: 291).

Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası küresel kamusal malların arzında önemli bir yere sahiplerdir. Dolayısıyla bu birimlerin yaptıkları küresel kamusal mallar hakkındaki tanımlar ayrı bir önem arz etmektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı’nın *küresel kamusal mal* tanımında göze çarpan iki durum söz konusudur. Birincisi, kamusal malların temel özellikleri gibi bu mallar toplumsal niteliklidir, tüketiminde rekabet söz konusu değildir ve faydasından kimse mahrum bırakılamamaktadır. İkinci ölçüt ise faydaları tüm insanlar, nesiller ve ülkeleri etkileyen evrensel nitelik göstermektedir (Başaran, akt. Özbilgi, 2011: 52).

Dünya Bankasına göre küresel kamusal mallar, “*kalkınma ve yoksulluğun azaltılması için önemli olan ve yeterli miktarda üretimi ancak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ortak hareket etmesiyle işbirliği çerçevesinde mümkün olan, büyük ölçüde sınır ötesi dışsallıklara sahip mallar, kaynaklar, hizmetler ve politik sistemler*” olarak ifade edilmektedir (Özbilgi, 2011: 53).

Küresel kamusal mal ve hizmetler, bugünkü ve gelecek nesilleri ilgilendirdiğinden, nesiller arası dışsallıkları da kapsayan bir özellik arz etmektedir.

Ancak küresel kamusal malların önemli bir kısmı küresel ısınma, salgın hastalıklar, iklim değişiklikleri, asit yağmurları, uluslar arası terörizm, mali istikrarsızlıklar ve küresel yoksulluk gibi *küresel kamusal zararlar* şeklinde meydana gelmektedir (Kirmanoğlu, 2009: 133).

6.2. ASİMETRİK BİLGİ

Asimetrik bilgi, özellikle bir sözleşme aşamasında taraflardan yalnızca birinin belli bir bilgiye sahip olduğu durumdur. Diğer bir ifadeyle, asimetrik bilgide taraflar, işleme konu olan hizmetin niteliği hususunda aynı bilgiye sahip değildirler. Bu durum sonucunda bilgiye sahip olan tarafın kişisel çıkarı sosyal yararın önüne geçer. Sonuçta piyasa başarısızlığı durumu ortaya çıkar.

Asimetrik bilginin piyasa başarısızlığına sebebiyet vermesi şu şekilde de yorumlanabilir: Yeterli bilgiye sahip olmayan taraf, işleme konu olan mal ve hizmetten sağlayacağı faydayı net bir şekilde tahmin edemez. Dolayısıyla yapılan mübadele sonucunda sadece bilgiye sahip olan taraf fayda elde edecektir (Çakal, 1996: 9).

Akerlof’un limon piyasası ile ilgili klasik analizi, asimetrik bilgi konusundaki araştırmalara öncülük etmektedir. Limon piyasasına göre alıcı taraf söz konusu mal ve hizmetin kalitesini net bir şekilde tahmin edemediği zaman piyasaların işleyişi aksamaktadır (Ünsal, 2001: 543-546). Bilgi ekonomisi alanının kurucusu olarak bilinen George Akerlof, 1970 yılında yayınlanan “*The Market For Lemons*” adlı makaleyle asimetrik bilgi kavramını ortaya atmıştır. Akerlof, iktisat teorisinde tam rekabet, çok sayıda firma, homojen ürün gibi varsayımların basitleştirici nitelikte olduğunu ve yaşanan hayatla bağlantılı olmadığını öne sürmüştür. Yapılan sözleşmelerde taraflardan birinin bilgisi varken, diğerinin bilgisinin olmaması

neticesinde asimetrik bilgi durumunun meydana geleceğini savunmuştur. Sonuçta piyasada istenen sonucun ortaya çıkmayacağını, ters seçim ve ahlaki tehlike olarak ifade edilen durumların söz konusu olacağını dile getirmiştir (Şen, akt. Turna: 13).

Model, asimetrik bilgiyle ilgili olarak satıcıların satacakları arabaları hakkında tam bilgiye sahip olduklarını; fakat alıcıların bu konuda bir bilgiye sahip olmadıklarını ifade etmektedir. Dolayısıyla kötü arabaları daha yüksek fiyattan satmak isteyenler, iyi araba satıcılarını piyasadan çıkararak, sadece kötü kaliteli araba, *limon* satıcıları piyasada hüküm sürecektir. Bu durum bir tür piyasa başarısızlığı durumunu göstermektedir (Petek, bt: 7).

Ayrıca, bireylerin bilgi toplamının maliyetlerine katlanmaksızın başka bireyler tarafından toplanan bilgileri kullanmasından kaynaklanan *bedavacılık sorunu* burada da söz konusu olmaktadır. Örneğin, bazı yatırımcılar gerçek değerinin altında olan hisse senetlerini araştırarak bilgi sahibi olabilirler. Ancak, bu bilgiye sahip olmak için hiçbir maliyet ödemeyen başka yatırımcılar da bu bilgiden faydalanarak hisse senedi satın alabilirler. Bu hisse senedini yeterli sayıda bedavacının satın alması, gerçek değerinin altındaki hisse senedinin fiyatının artmasına neden olur ve bedavacılık sorunu nedeniyle, bilgiyi satın alan yatırımcı hisse senedinin değer artışından yeteri kadar fayda elde edemez (Özer, 1999: 154).

Bugünün gelişmiş piyasalarında, tüketicilerin bütün mallar hakkında tam ve mükemmel bilgiye sahip olmaları olanaksızdır. Piyasalar çoğu zaman bu bilgiyi yeterli düzeyde arz etmez. Bilgi eksikliğine bağlı sorunların çözümünde devlet, regülasyonlar ve yasal birtakım prosedürler uygulamaya koyarak üretici ve tüketicilerin ya da herhangi bir işleme taraf olan kimselerin eşit bilgiye sahip olmalarını ve sonuçta doğru kararların alınmasını, piyasanın etkin işleyişini sağlayabilir.

Asimetrik bilgi; ters seçim, ahlaki tehlike ve çoklu denge olmak üzere mali sistemde üç temel soruna sebebiyet vermektedir:

6.2.1. Ters Seçim

Asimetrik bilgiden kaynaklanan ters seçim problemi, karşılıklı bir işlemle ilgili olarak taraflardan birinin bilgi sahibi olması karşısında öteki tarafın herhangi bilgiye sahip olmaması veya eksik bilgiye sahip olması sonucunda ortaya

çıkmaktadır. Ters seçim sorununda eksik bilgiye sahip olan taraf zararlar karşılıklı karşıya kalmaktadır. Ters seçim sözleşme öncesinde karşılaşılan bir sorun olduğu için bu problem, işlem gerçekleşmeden fark edildiği takdirde sorun yok edilebilmektedir.

Örneğin; piyasada kredi veren ve kredi talep eden olmak üzere iki taraf söz konusu olabilmektedir. Bu bağlamda piyasada borcuna sadık olmayan kredi talep edenler, kendileriyle ilgili olarak veya projelerinin riskliliği konusunda kredi verenlere tam bilgi vermeyebilirler. Ayrıca kredi verenler verilen bilginin eksik olduğunu fark edemeyebilirler. Bu durumlar sonucunda asimetrik bilgi kaynaklı ters seçim sorunu meydana gelecektir (Erdoğan, 2008: 3).

Ters seçim deyimi ilk defa sigortacılık alanında kullanılan bir kavram olmuştur. Bu bağlamda ters seçim, sigorta şirketlerinin zarar etmemek amacıyla primleri, en kötü durum öngörülerini göz önüne alarak tayin etmeleri anlamına gelir. Sigorta firmaları zarar etmemek için risk arttıkça poliçe fiyatını arttırmalıdır. Ancak risk arttıkça poliçe fiyatının arttırılması sonucunda bazen hiç poliçe satılmayabilir. Bu şekilde belirli kesimlerin sigorta yaptırmaması ile piyasa mekanizması kaynak tahsisinde etkinlikten uzaklaşmaktadır (Öztürk, 2007: 144).

6.2.2. Ahlaki Tehlike

Ahlaki tehlike, piyasadaki taraflardan birinin ürünün tipini ya da kalitesini gözlemleyemediği durumlarda meydana gelir. Ahlaki tehlike problemi, sözleşme yapıldıktan sonra, sözleşme taraflarından birinin fırsatçı davranışlarda bulunması sonucunda meydana gelerek karşı tarafa yani asimetrik bilgiye sahip tarafa külfet oluşturmaktadır (Mutluer, Öner ve Kesik, 2009: 118).

Öte yandan kredi veren bankalar, dürüst bireyleri ve risksiz projelere sahip firmaları diğerlerinden ayırarak bunlara kredi verebilir. Ancak bu durumda bile asimetrik bilgi sorunuyla karşılaşılabilir. Bu bağlamda bankanın kredi verdiği bireyler veya firmalar bu kredileri belirttikleri yerlerde kullanmayabilirler. Bu durum ise asimetrik bilgiden kaynaklanan ahlaki tehlike sorununa neden olur (Erdoğan, 2008: 4).

Arabasını sigorta yaptıran kişinin aşırı hız yapması veya arabasını dikkatsiz kullanması ile evini sigorta yaptıran kişinin evinin kapısını kilitlemeden evden ayrılması gibi davranışlar ahlaki tehlike problemine örnek verilebilir. Dolayısıyla,

bireyin otomobilini veya evini sigorta yaptırmadan önceki davranışıyla, sigorta yaptırdıktan sonraki davranışı farklılık arz etmektedir. Bu nedenle, rasyonel davranan bireylerin ahlak dışı davranışlara yönelmesine engel olmak piyasalara müdahale edilmesinin bir diğer nedenidir.

6.2.3. Çoklu Denge

Çoklu denge konusu uygulamada neredeyse sadece mali piyasalara özgü bir durum olarak meydana gelmektedir. Mali piyasalarda oluşan fiyatların bugünkü gelişmelerden etkilenen beklentilerle şekillendiği bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla gelecekteki getiri, bugünkü gelişmelerin etkisiyle ortaya çıkmaktadır. Örneğin bugün bir kriz yaşanacak olsa, bu durumda hisse senedi fiyatları ve ülke parası bundan hemen olumsuz yönde etkilenir ve sonuçta gelecekteki büyüme oranı da olumsuz etkilenecektir. Öte yandan, beklentilerde kötüleşmenin meydana gelmesi bir krize zemin hazırlar, krizin söz konusu olması ile kriz beklentisinin yerinde olduğu kanıtlanmış olur ve kötü bir denge oluşabilir. Piyasaların iyimser olduğu bir durumda ise, gelecekteki büyüme beklentileri olumlu etkilendiği için varlık fiyatlarının artmasıyla iyi bir denge meydana gelebilir. Çoklu dengenin varlığı ile belirsizlik bağlantı içerisinde. Bu durum, olağanüstü ekonomik sonuçlara sebebiyet veren mantıklı sürü davranışı sonucu kriz kaynağının mali piyasaların kendilerinin olabileceği anlamını da taşımaktadır (Erdoğan, 2007: 59).

6.3. ÖLÇEĞE GÖRE ARTAN GETİRİLER

Ölçeğe göre artan getiri, girdi fiyatları ve teknolojinin sabit olduğu bir durumda, üretim ölçeğinin belli bir oranda arttırılması neticesinde toplam üretim miktarında daha yüksek artışın söz konusu olduğu durumu ifade etmektedir. Bu durum sonucunda uzun dönem ortalama maliyetler azalmaktadır (Çakal, 1996: 16-22). Buna karşın, ölçeğe göre azalan getiri ise üretim ölçeğinin belli bir oranda arttırılması neticesinde, ceteris paribus, toplam üretim miktarında daha düşük bir artışın meydana geldiği durum olarak ifade edilebilir. Bu durum sonucunda da uzun dönem ortalama maliyetler artış eğilimi göstermektedir. Belli bir ölçekten sonra ortaya çıkan yönetim ve koordinasyon zorlukları, yaşanan artışın sebebini oluşturmaktadır. Son olarak ölçekte yapılan artış ile üretim artışının aynı oranda olması ise ölçeğe göre sabit getiri olarak ifade edilebilir (Çetin, 2007: 11).

Bir ekonomide ölçeğe göre artan getiri durumunda, çok fazla büyüyen firmaların küçük firmaları faaliyet bölgelerinden uzaklaştırabilme ve endüstriye girişlerine engel olabilme gibi üstünlükleri söz konusu olmaktadır. Diğer bir deyişle, artan getiride üretim miktarının yüksek bir şekilde artması neticesinde marjinal maliyetler azalmaktadır. Bu bağlamda en düşük maliyetle üretimi gerçekleştiren üretici, söz konusu üretimin tamamını üstlenebilir. Dolayısıyla, tekelcilik ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple devlet müdahalesi kaçınılmaz olmaktadır.

6.4. DOĞAL TEKELLER

Doğal tekeller, piyasa başarısızlıklarına neden olan ve kamusal üretimi gerekli kılan nedenlerden bir diğerini oluşturmaktadır.

Bu tür piyasalarda rekabetçi özellikler söz konusu olmamaktadır. Çünkü üretim arttıkça üretimin ortalama maliyeti azalmaktadır. Bu durumda iktisadi etkinlik nedeniyle sınırlı sayıda firma olması gerekmektedir. Bu doğrultuda artan randımanların önem taşıdığı ve bölgede yalnızca bir firmanın faaliyet göstermesi gerektiği sanayiler doğal tekeller olarak adlandırılırlar (Stiglitz, 1994: 227).

Doğal tekelleri diğer mal ve hizmet üreten endüstrilerden ayırt eden belirli özellikler mevcuttur. Doğal tekellerde hizmetlerin bir mal gibi stoklanması mümkün değildir. Bu sebeple talebin çok yüksek olduğu dönemlerde talebi karşılamak amacıyla kapasitenin üzerinde bir arza ihtiyaç duyulur. Bununla birlikte, doğal tekellerde hizmetler genellikle tüketiciye bir boru hattı ya da tel aracılığıyla ulaştırılmaktadır. Ayrıca tüketicinin söz konusu hizmeti (su, enerji ve gaz) birden fazla hattan alması ekonomik bir çözüm değildir. Dolayısıyla bu endüstrilerde birden fazla firmanın faaliyette bulunması kaynakların israfını doğurabilir. Bunun bir sonucu olarak kaynak israfı ve çok yüksek maliyetleri önlemek amacıyla bu hizmetler tekel olarak gerçekleştirilmektedir (Çakal, 1996: 18).

Doğal tekellerde, *dağılımda etkinlik* ile *üretimde etkinlik* arasında meydana gelen uyumsuzluk, ana problemi oluşturmaktadır. Dolayısıyla sadece bir firmanın üretim yapması sonucunda üretimde etkinlik sağlanır, ancak yalnızca bir firmanın üretimde bulunması firmanın karını maksimize etme eğiliminde bulunması sebebiyle dağılımda etkinliği olumsuz etkilemektedir. Dağılımda etkinliğin sağlanabilmesi için piyasada yeteri kadar firma olması gerekmektedir. Ancak, doğal tekel niteliğindeki

piyasalarda çok sayıda firmanın faaliyet göstermesi sonucunda üretimde etkinlik gerçekleştirilemediği için doğal tekel niteliği taşıyan piyasalara devletin müdahalesi şart olmaktadır.

Devletin, doğal tekel durumuyla ilgili olarak yapacağı düzenlemeler dağılımda ve üretimde etkinliği sağlamaya yönelik olarak gerçekleştirilecektir. Örneğin, piyasaya girişin izne bağlı olması ile üretimde etkinliği sağlamak için sadece bir firmanın faaliyetine imkân verilecek, fiyat düzenlemesi ile de tekelin sosyal olarak optimal fiyatı uygulaması sağlanarak dağılımda etkinlik gerçekleştirilecektir (Ardıyok, bt: 12).

Doğal tekellerde devlet mülkiyetinin ve/veya kontrolünün temel ekonomik gerekçeleri ise;

- Ekonomik etkinliğin sağlanması sorunu,
- Özel kesimin sermaye birikiminin yetersiz olması,
- Kalkınma için ihtiyaç duyulan alt yapı hizmetlerinin sürekli ve güvenilir bir biçimde sanayinin hizmetine sunulması,
- Diğer sektörlerle bu tür hizmetler arasında tamamlayıcı ilişkilerin bulunması şeklinde sıralanabilir (Çakal, 1996: 20).

6.5. DIŞSALLIKLAR

Bir ekonomide tam rekabet koşulları tamamen gerçekleşse bile dışsal ekonomiler nedeniyle tek başına piyasa ekonomisi kaynak dağılımını en uygun düzeyde gerçekleştiremez.

Dışsallıklar, bir ekonomik birimin gerçekleştirdiği ekonomik faaliyetler neticesinde, diğer ekonomik birimleri çeşitli açılardan etkilenmesi olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla dışsallık neticesinde üçüncü şahıslar fayda ve/veya maliyet açısından etkilenmektedir.

Dışsallıklar bir üretim ya da tüketim faaliyetinin diğerlerinin üretim ya da tüketim faaliyetlerini fiyat mekanizması dışında etkilemesi sonucunda ortaya çıkmaktadır ve bu etkiden kimse dışlanamamakta ve tüketiminde rekabet söz konusu olmamaktadır. Dolayısıyla aslında dışsallıklar kamusal malların özel bir halini teşkil etmektedir (Göker, 2008: 10).

Birimlerin tüketim veya üretim faaliyetleri neticesinde üçüncü şahıslara fayda sağlaması ve bu fayda nedeniyle üçüncü şahısların herhangi bir ödemede bulunmamaları sonucunda **pozitif dışsallık**tan söz edilir. Pozitif dışsallıkların en önemli örneğini eğitim hizmetleri oluşturmaktadır.

Negatif dışsallıklar ise, birimlerin üretim ve tüketim faaliyetleri neticesinde üçüncü şahıslara mal olan maliyetlerdir. Bu maliyetler üçüncü şahıslar üzerinde kalmakta ve piyasa fiyatına yansımamaktadır. Örneğin, akarsu kenarında bulunan bir firmanın atıklarını arıtmaya tabi tutmadan bu akarsuya akıtması neticesinde çevre kirlenmesinin yol açtığı maliyetlere katkısı söz konusu olmamaktadır. Dolayısıyla da maliyet toplumun üzerinde kalmaktadır.

6.6. AKSAK REKABET

Bir ekonomide çok çeşitli piyasa türleri mevcut olup, tam rekabet piyasası bunlardan sadece birisidir. Ancak gerçek dünyadaki piyasaların büyük çoğunluğu aksak rekabet piyasalarından oluşmaktadır.

Aksak piyasalar; tüketicilerin ödemeye hazır olduğu fiyat, maliyetleri karşıladığı halde, hizmetin arzının tüm talebi karşılamadığı durumda ortaya çıkmaktadır (Stiglitz, 2000: 81).

Stiglitz'e göre, bu piyasaların aksamasının üç nedeni bulunmaktadır (Kirmanoğlu, 2009: 111):

- Yeni buluşların hızla gelişmesi ve bunların yeni piyasalar yaratması,
- Muamele maliyetinin yüksekliği,
- Asimetrik bilgi

Aksak rekabet piyasaları, satıcıların türleri yönünden monopol ve oligopol piyasalar şeklinde iki alt başlıkta değerlendirilmektedir. Bununla birlikte alıcıların sayısı yönünden ise monopson ve oligopson şeklinde iki alt başlığa ayrılmaktadır. Ayrıca ürün farklılaştırma, reklam ve pazarlama aracılığıyla tekelleri özellikler gösteren monopolcü rekabet piyasası da söz konusu olabilmektedir.

Aksak rekabet piyasalarında devlet müdahalesi (Çakal, 1996: 16);

- Oligopolistik piyasalarda rekabet ya da anti-tekel kanunları ile bazı firmaların sahip oldukları pazar güçlerini yok ederek rekabeti teşvik etmek,
- Doğal tekel piyasalarında piyasaya girişi engelleyerek fiyatları düzenlemek biçiminde iki şekilde mevcut olmaktadır.

Aksak rekabetçi üretim biçimi, kaynak tahsisinde israfa ve toplumsal refahın azalmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda devlet, ortaya çıkan bu olumsuzlukları yok etmek için, ekonomiye müdahalede bulunur ve toplumsal refahı maksimize etmek için çaba sarf eder. Bu doğrultuda devlet, piyasadaki aksak monopolleri devletleştirmekte veya aksak rekabet koşullarını engelleyen önlemler almaktadır. Bu amaçla, tekel oluşan üretim alanlarına farklı firmaların katılmasını teşvik eden yasal düzenlemeler getirmektedir. Ayrıca aksak rekabet koşullarını düzeltmek maksadıyla aşırı kar elde edenleri yüksek düzeyde vergilendirmektedir. Bununla birlikte aksak rekabetten kaynaklanan maliyetler söz konusu olmaktadır. Devlet bunları en aza indirmek için müdahalelerde bulunmak zorunda kalmaktadır. Bu bağlamda rekabeti düzenleyici önlemler almaktadır (Öztürk ve Bayraktar, 2009: 91).

Aksak rekabet piyasalarında faaliyette bulunan firmalar, piyasada var olan güçlerini kullanarak karlarını maksimize etme çabası içerisinde olurlar. Bu bağlamda fiyatı marjinal maliyetin çok üstünde tayin edebilme imkânlarına sahiptirler. Dolayısıyla kaynak israfı ve refah kaybının doğması sonuçlarını yaratmaktadırlar.

Tam rekabet piyasasında piyasada oluşan fiyat veri iken firmalar karını maksimize edecek üretim hacmini belirlerler. Aksine, tekel piyasasında tek firma söz konusudur. Dolayısıyla tekel firmanın, piyasada oluşan fiyatı veri olarak kabul etme mecburiyeti yoktur.

Bir monopol rekabet sanayisi aşağıdaki yapısal özelliklere sahiptir:

(1) Geniş bir firma sayısı, (2) giriş engelleri yok ve (3) ürün farklılaştırması. Tekelci bir rakibin ürünleri için nispeten iyi olanın yerine kullanılabilir. Böylece tekelci rakipler ürünlerini farklılaştırarak bir derece piyasa gücü kazanmayı denerler (Case&Fair, 1994: 369).

Monopolc rekabet piyasalarında, farklılaştırılmış, ancak birbirlerinin yerine ikame edilebilen malların satışını gerçekleştiren çok sayıda firma söz konusudur. Bu tür piyasalarda hem alıcı hem de satıcı çok fazladır. Ancak piyasanın saydam ve malların homojen olmaması durumu bulunmaktadır. Ayrıca monopolcü rekabet firmaları ölçek ekonomilerini bütünüyle kullanamamakta ve kapasite fazlasının oluşması nedeniyle kaynak israfı söz konusu olmaktadır (Bayraktutan, 2003: 182).

Az sayıda satıcının bulunduğu piyasalar da oligopol piyasalar olarak adlandırılmaktadır (oban, 2002:170). Bu tür piyasalarda azami firma sayısı belirsizdir, ancak faaliyette bulunan firmaların piyasa payları önemli bir yer teşkil etmektedir. Bir firmanın davranışları sonucunda diğer firmaların kararları etkilenebilmektedir. Bununla birlikte firmaların satışa sunduğu mallar birbirlerinin aynı veya belli oranlarda birbirlerinde farklı olabilirler (etin, 2007: 10-11).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GELİR DAĞILIMI VE PİYASA EKONOMİSİ ÇÖZÜMLERİNE İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA

Bu bölümde öncelikle araştırmanın genel çerçevesi hakkında bilgi vermek amacıyla amacı, kapsamı, yöntemi, sınırlılıkları ve kullanılan betimsel analiz yöntemi açıklanmıştır. Daha sonra araştırmaya konu olan bölgelerin genel olarak tanıtımı ve araştırma konusunu oluşturan şerbetçiotu ve organik çilek ile ilgili genel açıklamalar yapılmıştır. İzleyen aşamada araştırmada başvurulan mülakat yöntemi neticesinde katılımcıların görüşleri analiz edilmiştir. Son olarak ise genel değerlendirme ve sonuç kısmı oluşturulmuştur.

1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmada Bilecik'in Pazaryeri ilçesinde şerbetçiotu yetiştiriciliği ile Konya'nın Hüyük ilçesinde organik çilek yetiştiriciliği örnek uygulamalar olarak ele alınmıştır. Amaç, piyasa ekonomisinin gelir dağılımı dengesizliğini azaltmada ne derece başarılı olduğunu ortaya koymaktır.

Gelir dağılımı tüm ülkelerin üzerinde durdukları önemli konulardan biridir. Çünkü gelir dağılımının dengesiz olması bir ülkede ekonomik, siyasi ve sosyal birçok açıdan sorun teşkil etmektedir. Dolayısıyla ülkenin gelişmesinde, büyümesinde, ülkede sosyal barışın sağlanmasında vs. gelir dağılımı önemli bir paya sahiptir. Bu açıdan bu araştırmada Türkiye'de şerbetçiotunun sadece Bilecik-Pazaryeri'nde tamamen piyasa ekonomisi kapsamında üretiliyor olması neticesinde burada piyasanın ne kadar başarılı olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte Konya-Hüyük'te kamu-özel sektör işbirliği ile gerçekleştirilen organik çilek üretiminin bölgeye ne denli ekonomik katkı sağladığı gösterilmeye çalışılmıştır.

Dolayısıyla bu araştırma ile piyasa ekonomisi kapsamında gerçekleştirilen şerbetçiotu ve kamu-özel sektör işbirliği kapsamında gerçekleştirilen organik çilek üretimlerinin gelir dağılımının iyileştirilmesine yönelik ne denli çözüm yarattıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Bu araştırmada Pazaryeri'nde şerbetçiotu yetiştiriciliği ve Hüyük'te organik çilek yetiştiriciliği olmak üzere iki örnek olay araştırması yapılmıştır.

Bu araştırmanın uygulama aşamasında Pazaryeri'nde şerbetçiotu üretimi yapan 5 çiftçi, Pazaryeri'nden 1 ziraat mühendisi, Pazaryeri Ot-gül Kooperatifi Başkanı, Pazaryeri İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürü; Hüyük'ten 2 ziraat mühendisi ve Hüyük'te organik çilek üretimi yapan 5 çiftçi ile görüşülmüştür. Toplamda 15 kişi ile derinlemesine mülakat yapılmıştır.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada nitel araştırma yöntemi olarak doküman incelemesi ve mülakat yöntemi kullanılmıştır.

İlk olarak doküman incelemesi için ihtiyaç duyulan dokümanlara nereden ulaşılabileceği ve ulaşılabileceği için kimlerle irtibata geçileceği belirlenmiştir. Konu ile ilgili ulaşılabilecek dokümanlar (yayınlanmış makale, dergi, kitap, rapor vs.) dikkatlice incelenmiş ve buradaki bilgiler ışığında çıkarımlar yapılmıştır.

Araştırmanın uygulama aşamasında mülakatlar gerçekleştirilmiştir.

Mülakat, iki veya daha fazla sayıdaki bireyin belli bir amaca yönelik olarak yaptıkları konuşmalardır. Yaygın olarak mülakat türleri üç sınıfa ayrılır (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2012: 93-94):

Biçimsel Mülakat: Bu tür mülakatlar, daha önceden belirlenmiş soru setinden oluşan mülakatlardır. Mülakat yapan kişi soruları okur ve cevapları hızlıca not eder.

Yarı-Biçimsel Mülakat: Bu mülakat biçiminde mülakatçı, genel hatlarıyla oluşturulmuş sorulara sahiptir. Ancak cevaplayıcının bilgisi kapsamında bu genel çerçeveye içerisinde farklı sorular da sorabilir.

Biçimsel Olmayan Mülakat: Bu tür mülakatlarda önceden belirlenmiş herhangi bir soru seti bulunmamaktadır. Mülakatçı, tartışılan konunun hangi boyutlarını ortaya çıkartmaya çalıştığını bilmek ve mülakatı o doğrultuda yürütmek mecburiyetindedir.

Bu araştırmada mülakat yöntemi olarak yarı biçimsel mülakat yöntemi kullanılmıştır. Genel hatlarıyla oluşturulan soruların yanında mülakatın gidişatına

göre farklı sorular da sorularak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Mülakatın yapılacağı yer ve zamanlar daha önceden belirlenmiştir. Mülakatlarda ilk olarak mülakatçı kısaca kendisini tanıtmıştır. Daha sonra araştırma hakkında kısaca bilgi vererek araştırmanın bilimsel amaçla yapıldığını açıklamıştır. Katılımcıların kişisel bilgilerinin gizliliği konusunda açıklama yapılarak katılımcılara güvence verilmiştir. Katılımcıları tanımak amacıyla birkaç soru sorulduktan sonra sohbet havası içerisinde araştırma konusu ile ilgili katılımcılara sorular yönlendirilmiştir. Soruların yanlış anlaşılmaya sebep olmayacak şekilde açık ve anlaşılır olmasına özen gösterilmiştir. Cevaplar ise mülakatçı tarafından konuşma anında hızlı bir şekilde not edilmiştir.

Uygulama aşamasında yapılan doküman incelemesi ve katılımcıların görüşleri doğrultusunda mülakatlardan elde edilen bulgular birleştirilerek genel bir değerlendirme ortaya konulmuştur.

4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Sosyal bilimlerin konusu insandır. Dolayısıyla kesin bulgulara değil, ihtimallere yer verilmektedir. Çünkü sosyal bilimler alanında yapılan araştırmalarda laboratuvarlarda deneyler yapmak olanaksızdır. Bu nedenle sosyal bilimlerde yapılan araştırmalar neticesinde diğer bilimlere oranla daha çok zorluklarla karşı karşıya kalınmaktadır (Böke, 2011: 56).

Araştırmada karşılaşılan sınırlılıklardan birisi, şerbetçiotu Türkiye’de sadece Bilecik-Pazaryeri’nde üretilen bir bitkidir. Bununla birlikte ziraat ve coğrafya alanlarında yayınlanmış birkaç akademik çalışma dışında şerbetçiotunun ekonomik yönü ile ilgili herhangi bir akademik çalışma bulunmamaktadır. Öte yandan şerbetçiotunun üretimiyle ilgili sağlıklı veriler mevcut değildir. Dolayısıyla yıllar arası karşılaştırmalı analiz yapmak mümkün değildir.

Araştırmada karşılaşılan diğer bir sınırlılık ise organik çilek Hüyük için oldukça yeni tarihlere dayanan bir üretimdir. Organik çilek üretiminin bölgeye katkılarının ne olacağı yönünde uzun vadeli yorum yapmak mümkün olmamaktadır.

5. BETİMSSEL ANALİZ

Betimsel analiz türüne göre, araştırma aşamasında sahip olunan veriler, belirlenen temel başlıklar altında özetlenir ve yorumlanır. Bu analiz türünde, veri

kaynaklarından bazı alıntılar yapmak çalışmanın güvenilirliği açısından önem taşımaktadır. Bu, çarpıcı görüşlerin yansıtılmasına da imkân sağlar. Bu analizde öncelikle elde edilen veriler mantıki bir sıraya konularak yapılan bu betimlemeler yorumlanır ve sonuçlara varılır. Son aşamada ise, araştırmacı yorumların ışığında gelecekle ilgili tahminler öne sürer (Altunışık vd., 2012: 324).

Araştırmada yapılan mülakatlar neticesinde elde edilen veriler ilk olarak detaylıca okunmuştur. Daha sonra katılımcıların sorulara verdikleri cevaplar tek tek incelenmiştir. İzleyen aşamada yapılan betimsel analiz kapsamında öncelikle elde edilen veriler sıraya konulmuştur ve daha sonra alt başlıklar oluşturularak özetlenmiştir. Ayrıca doğrudan alıntılar yapılarak araştırmanın güvenilirliği sağlanmaya çalışılmıştır.

Başlıklar oluşturularak mülakat verilerinin özetlenmesi; araştırma konusunun değerlendirilmesi, analizi ve bir sonucun elde edilmesi aşamasında kolaylıklar sağlamıştır.

6. ARAŞTIRMA KONULARI İLE İLGİLİ GENEL AÇIKLAMALAR

6.1. PAZARYERİ VE ŞERBETÇİOTU YETİŞTİRİCİLİĞİ

6.1.1. Araştırma Alanının Genel Olarak Tanıtımı

Pazaryeri, Bilecik ilinin 11.099 nüfuslu bir ilçesidir. Bu nüfusun 5.395'i erkek nüfusundan ve 5.704'ü kadın nüfusundan oluşmaktadır (TÜİK, ADNKS, 2014).

Pazaryeri, konum itibarıyla Marmara Bölgesi'nin doğusunda bulunmaktadır. İlçe, Marmara Bölgesi'nde yer almasına rağmen iklimi sert ve karasaldir. Ege, Batı Karadeniz ve İç Anadolu Bölgesi iklimlerinin zaman zaman etkilerini gösterdiği geçiş bölgesini oluşturur. İlçenin topografik yapısı engebeli ve dağlıktır. Yayla görünümünde vadiler içinde küçük düzlükler bulunur. İlçenin rakımı 810 m olup arazi yapısı doğuya doğru alçaktır. İlçe arazisinin tarım alanı olarak kullanılan bölümleri üç tarafı dağlarla çevrili bir ovardır. Ova içinde kuzey kısmını boydan boya geçen Sorgun Çayı, doğudan geçen Karasu Çayı ve bunları besleyen derelerden sulama olarak faydalanılmaktadır. Bu çaylar ve derelerin üzerine kurulan ve isimlerini kurdukları yerlerin adlarından alan Küçükelmalı, Bozcaarmut, Esere, Kamçı, Sorgun, Büyükelmalı, Sarnıç gibi göletlerin tarım arazilerinin sulanmasına ve

yöre iklimine olumlu etkileri olmaktadır (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Pazaryeri>, 25.06.2015).

Aşağıdaki tabloda Pazaryeri ilçesinin alan kullanım dağılımı verilmiştir. Tabloya göre Pazaryeri ilçesinin yüzölçümü 349.630 dekadır. İlçenin toplam alanının %34'ü (120.520 da) tarım alanı, % 51'i (179.730 da) orman alanı, %1'i (2.358 da) çayır-mera alanı ve %14'ü (47.122 da) tarım dışı alanlardan oluşmaktadır.

Tablo 3. Pazaryeri İlçesi Alan Kullanım Dağılımı

ARAZİ DAĞILIMI(da)		%
Tarım Arazisi	120.520	34
Orman	179.730	52
Çayır- Mera	2.358	1
Diğerleri	47.122	13
Toplam	349.630	100
Şerbetçiotu	3100	

Kaynak: Pazaryeri Gıda, Tarım ve Hayvancılık İlçe Müdürlüğü, 2015.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Pazaryeri ilçesinde 120.520 dekarlık tarım arazisinin 3.100 dekarı şerbetçiotu tarımında kullanılmaktadır. Aşağıdaki tabloda şerbetçiotu üretim alanlarının Pazaryeri merkez ve köylerine göre dağılımı gösterilmiştir:

Tablo 4. Pazaryeri Merkez Ve Köylerinde Şerbetçiotu Ekim Alanları

PAZARYERİ MERKEZ VE KÖYLERİ	ŞERBETÇİOTU EKİM ALANI (DA)
MERKEZ	1704
ARAPDEDE	300
BULDUK	28
BÜYÜK ELMALI	12
DEREKÖY	698
GÜDE	16
GÜMÜŞDERE	28
GÜNYURDU	32
KARADEDE	6
KINIK	96
KÜÇÜK ELMALI	170
SARNIÇ	10

Kaynak: Pazaryeri Gıda Tarım ve Hayvancılık İlçe Müdürlüğü, 2015.

Pazaryeri İlçesi'nde dünyanın en verimli şerbetçiotları yetiştirilmektedir. İlçe, şerbetçiotu yetiştiriciliğinde Türkiye'de tek olma özelliğine sahiptir. Bununla birlikte Aroma, Brewers Gold, Ege, Erciyes ve Pazaryeri çeşitlerinin üretimi bölgede ağırlık kazanmıştır.

6.1.2. Şerbetçi Otu Ve Önemi

Kenevirgiller familyasından çok yıllık tırmanıcı bir keyif bitkisi olan şerbetçiotu, “maya otu”, “ömer otu”, “bira çiçeği”, “bira otu”, “sarısarmaşık” olarak da bilinmektedir.

Şerbetçiotunun aynı familyaya ait olan bilinen doğal iki türünden birisi *Humulus Lupulus*, diğeri ise *Humulus Japonicus*'tur. *Humulus Lupulus*, şerbetçiotunun kültürü yapılan formu olmakla birlikte yabancı şekilleri de bulunmaktadır. Bira yapımı için son derece idealdir. *Humulus Japonicus* türünün ise çok az reçineli olmasından dolayı ziraatı gerçekleştirilmemektedir (Kneen, 2003: 4-5).

Şerbetçiotu isminin dilimize nasıl yerleştiği konusunda tam bir bilgi mevcut değildir. Ancak, Arapça kökenli olan şerbet kelimesi, eskiden beri içilecek şeyler için kullanılmaktadır. Dolayısıyla buradan şerbetçiotunun içilecek şeylerin yapımında kullanıldığı çıkarımı yapılabilir (Bağcı, 2005: 9).

Şerbetçiotu, ne tohumla ekilen bir bitkidir ne de her yıl yeniden dikilmektedir. 15-20 yıllık ekonomik ömre sahip dayanıklı bir bitkidir. Toprak altı kısmı 100 yıl kadar yaşayabilmesine rağmen ekonomik ömrü 15-25 yıl kadar olmaktadır. Hasadı toprak üzerinden yapıp canlı kısmı toprağın altında bırakılmaktadır. Dolayısıyla yaklaşık yirmi yıl tarlada kalmaktadır. Ayrıca şerbetçiotu, uzunlukları 8-10 metreye kadar ulaşan sarılgan dallar sürer. Kök sistemi ise 4 metre derinliğe kadar ulaşabilmektedir.

Şerbetçiotunun açtığı kozalakların içinde, acımtırak ve aromatik maddeler salgılayan bezler mevcuttur. Söz konusu oval biçimli kozalaklar (çiçekler), açılmak üzere iken toplanırlar ve kurutulurlar. İki evcikli bitkinin içerisinde erkek ve dişi çiçekler ayrı ayrı oluşmaktadır. Dişi çiçekler biracılıkta kullanılan kısımlarıdır. Erkek bitkilerin kullanımı ise yalnızca ıslah amaçlıdır (Bağcı, 2005: 15).

Olgunlaşmış kozalak yapraklarının diplerinde bulunan lupulin maddesi, sarı renkli tozlar şeklindedir. Aromatik olan bu madde biraya acılık, aroma kazandırmakla beraber biranın bozulmaması, küflenmemesi için oldukça önemlidir, yani biranın uzun dönem muhafaza edilebilmesine olanak sağlar. Kimyasal bakımdan reçine ve eterik yağlar olmak üzere iki kısımdan meydana gelmiştir.

Biranın acılık ve koruyuculuk özelliğini reçineler verirken, aroma özelliği ise eterik yağlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Alfa asitleri ise, reçineler içinde biracılık yönünden en değerli kimyasal maddeleri oluşturmaktadır (Bağcı, 2005: 17).

Şerbetçiotunun bulunuşu biranın tarihindeki dönüm noktası olmuştur. Dünyada ve Türkiye’de tamamına yakını bira sanayisinde kullanılmaktadır. Dolayısıyla bitkinin en önemli kullanım alanı bira sanayisidir ve yaklaşık 1300 yıldır biranın vazgeçilmez hammaddesidir. Ayrıca dünyada üretilen tüm biralarda kullanılan şerbetçiotunun başka herhangi bir maddeyle ikamesi mümkün değildir. Biranın çeşidine bağlı olarak acılık, aroma ve tat şerbetçiotuyla dengelenmektedir.

İçerdiği eterik yağlar nedeniyle sabun ve şampuan yapmak amacıyla ilaç ve kozmetik endüstrisinde de değerlendirilmektedir. Bununla birlikte şerbetçiotu bitkisinin tıbbi olarak çeşitli amaçlarla kullanımı da söz konusudur. Özellikle, uykusuzluk ve iştahsızlık gibi durumlar için kullanılabilen şerbetçiotu, sinirsel kaynaklı kalp düzensizliklerine ve hafif depresyonlara da iyi gelmektedir. Ayrıca şerbetçiotu kozalaklarının doldurulduğu yastıklar bölgede oldukça popüler durumdadır. Uyku problemi olanlar, yastıkları şerbetçiotu kozalaklarıyla doldurarak kozalıklardan salgılanan hoş kokular vasıtasıyla rahat ve dinlendirici bir şekilde uyumaktadırlar (Bağcı, 2005: 12).

Diğer taraftan genç sürgünleri sebze olarak kullanılan şerbetçiotu, Almanya, İsviçre, Macaristan gibi ülkelerde hem bira imalatında kullanılmakta hem de maya ve ekme yapımında değerlendirilmektedir (İncekara, 1964:114).

6.1.3. Şerbetçiotunun Tarihi Gelişimi ve Yayılışı

Yapılan araştırmalara göre Sümerler ve Eski Mısır döneminde biranın üretimi, şerbetçiotu olmaksızın gerçekleştiriliyordu. Dolayısıyla bu eski içecekler çabuk bozulduğu için kısa süre içinde tüketilmekteydi. Ayrıca, şerbetçiotu kullanılmadan önce biraların aroması, genellikle ardıç ve zencefile sağlanıyordu.

Şerbetçiotunun anavatanının neresi olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Buna karşın bugün yeryüzünün çeşitli bölgelerinde tarımı yapılmaktadır.

Araştırmalara göre şerbetçiotu ziraatı ilk olarak 736 yılında Hallertau (Almanya) bölgesinde başlamıştır (Corran, akt. Şahin ve Erbilin, 2012: 238).

İlk defa Hudegardis ve Alberthus Magnus tarafından 9. Yüzyılda tarif edilen şerbetçiotu, daha sonra da 14. Yüzyılda Kornard Von Megenberg tarafından dile getirilmiştir. Megenberg şerbetçiotunun Humulus olarak adlandırıldığını ve çiçeklerinin içki yapılacak şıraların içine konulmasının içkinin küflenmesini ve bozulmasını engellediğini açıklamıştır (Bağcı, 2005: 8).

XIV. yüzyılda Bohemya'da (Çekoslovakya) Bohemya Kralı IV. Charles tarafından şerbetçiotu fidelerinin dış ülkelere ihraç edilmesine ölüm cezası tehdidi ile yasak konulmuştur. Ancak, Bohemya'da geçim sıkıntısına düşerek göç eden köylüler, şerbetçiotu fidelerini Polonya, Ukrayna, Yugoslavya, ABD ve diğer ülkelere gizlice götürmüşlerdir, böylece göçmenlerce ziraatı geliştirilmiştir (Başkaya, 2011: 211). Bu doğrultuda şerbetçiotu ziraatı, 16. Yüzyılda başta İngiltere olmak üzere bütün Avrupa ülkelerine ve dünyanın belli başlı bölgelerine yayılmıştır.

1516 yılında Almanya'da biranın saflık yasası çıkarılmasıyla birlikte şerbetçiotu, bira üretiminde vazgeçilmez hammadde olarak yerini almıştır.

Şerbetçiotu, çoğunlukla kuzey ve güney yarım kürede 30-50° enlemleri arasında yayılış göstermiştir. Günümüzde dünya çapında çok geniş bir alanda şerbetçiotu yetiştiriciliği yapılmaktadır. Şerbetçiotunun ekimi Avrupa'da 16 ülkede yapılırken Asya'da sadece 4 ülkede (Çin, Japonya, Kuzey Kore, Rusya Federasyonu) yapılmaktadır. Ortadoğu ülkelerinden ise üretimi yalnızca Türkiye'de mevcuttur (Şahin ve Erbilin, 2012: 245).

6.1.4. Şerbetçiotunun Ekolojik İstekleri

İklim: Özellikle serin, yağışlı ve kapalı iklimin hüküm sürdüğü bölgeleri seven şerbetçiotu bitkisi, kış evresinde donmaya karşı dayanıklıdır. Ayrıca şerbetçiotu için, mart sonu ve nisan başında kuru ve sıcak hava önemlidir. Bununla birlikte mayısta ise serin ve yağmurlu hava şerbetçiotu bitkisinin gelişmesi için oldukça önem arz etmektedir.

Şerbetçiotu bitkisinin ideal gelişimi için en uygun alanlar yıllık ortalama sıcaklığın 7,5-8,5 °C civarında olduğu alanlardır. Haziran ayı ortasından sonra sıcak hava şerbetçiotu için ideal şartları oluşturmaktadır. Fakat şerbetçiotu, 30 °C'nin üstündeki sıcaklıklardan olumsuz etkilenmektedir. Dolayısıyla şerbetçiotu için en uygun iklim, ılıman iklimdir.

Şerbetçiotu bitkisi için yağışlar oldukça önem arz etmektedir. Hasattan önceki aylarda gerçekleşen yağış, alfa asit oranı dolayısıyla kalitenin artmasına katkı sağlamaktadır. Bitkinin toplam su ihtiyacı yıllık yaklaşık 700-750 mm civarındadır.

İklim açısından şerbetçiotu için rüzgâr ve dolu diğer iki önemli unsurdur. Hafif rüzgâr ve esinti, bitkinin iyi havalanması açısından bitki için oldukça önemlidir. Ancak bölgede zaman zaman ortaya çıkan fırtınalar sonucunda tesisler yıkılmakta ve şerbetçiotu veriminde önemli kayıplar doğmaktadır. Öte yandan gelişme ve çiçek açma sırasında dolu yağdığı takdirde mahsul, hasat kaybına maruz kalmaktadır.

Toprak İstekleri: Şerbetçiotu, toprakta uzun yıllar kalmaktadır. Bu bağlamda bitki besin elementleri açısından toprağın zengin olması önem arz eder. Yeterince besin maddesi içermeyen topraklar gübrenilmektedir. Şerbetçiotu ziraatı için toprağın; derin, iyi drenaja sahip, topografyası düzgün, taban ve aluvyal olması gerekmektedir. Aksine toprak fakir ve yüzlekse bu, şerbetçiotu için uygun olmamaktadır.

6.1.5. Türkiye’de Şerbetçiotu

Türkiye’de Bolu, Zonguldak, Adapazarı, Edirne, Kırklareli ve İstanbul’da şerbetçiotu bitkisinin yabancılara rastlamak mümkün olmakla birlikte üretimi sadece Bilecik iline bağlı üç köyde ve Pazaryeri merkez ve 11 köyünde gerçekleştirilmektedir.

Doğu Karadeniz Bölgesi’nde özellikle Samsun ve çevresinde yabancı şerbetçiotlarından çiçek mayası olarak adlandırılan bir ekstrakt elde edilmektedir ve bu ekstrakt bölgede aromatik olarak ekşi hamurların içine konulmaktadır.

Türkiye’de ilk şerbetçiotu denemesi 1935 yılında Avrupa’dan Çekoslovakya orijinli şerbetçiotlarının getirilmesiyle yapılmıştır; ancak bu ilk denemede herhangi bir başarı elde edilememiştir. İkinci deneme İkinci Dünya Savaşı yıllarında gerçekleştirilmiştir. Fakat savaş nedeniyle bu zamanlarda şerbetçiotu ithali zorlaştığı için Türkiye’de yetişen yabancı şerbetçiotlarıyla denemeler söz konusu olmuştur. İstanbul Tekel Enstitüleri tarafından bazı denemeler yapılmasına rağmen İkinci Dünya Savaşı sona erince bu denemelerden de vazgeçilmiş tekrar ithalata yönelme olmuştur (Bağcı, 2005: 9).

Daha sonra 1955 yılında Türkiye’de şerbetçiotu yetiştirmek üzere Tarım Bakanlığı (yeni ismiyle Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı), şerbetçiotu yetiştiriciliği için görev üstlenmiştir. Bu bağlamda dört yabancı ülkeden getirilen 24 çeşit, 22 ayrı bölgede denenmiştir.

Üretilen şerbetçiotu çeşitleri Belçika Milli Şerbetçiotu Enstitüsü’nde, Münih Teknik Üniversitesi Biracılık Fakültesi’nde test ettirilmiştir. Bu doğrultuda “iyiden çok iyiye kadar” sonuçlara ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, 1965 yılından itibaren Tarım Bakanlığı tarafından Bilecik ilinde şerbetçiotu yetiştiriciliğine başlanarak üretime geçilmesi sağlanmıştır (Bağcı, 2005: 9).

Türk çiftçisi, şerbetçiotuyla oldukça geç tanışmıştır. Türkiye’de bu bitkinin yetiştiriciliğine başlanmasının temel sebebi bira tüketimindeki artış olmuştur. Türkiye’de 1965 yılında bira tüketimi 34,4 milyon litre iken 2008 yılında bu rakam 980 milyon litre olmuştur. Bira fabrikaları sayısı 7’ye yükselmiştir (Efes Pilsen-Tuborg-Tekel Faaliyet Raporları, akt. Bağcı, 2005: 6). Fakat bira tüketimindeki bu hızlı artış karşısında Türkiye’de şerbetçiotu üretimi yetersiz kalmış olup günümüzde şerbetçiotu kozalağı ihtiyacımızın yarısından fazlası ithal edilmektedir.

Ancak Türkiye, hem coğrafi hem de zirai açıdan şerbetçiotu yetiştiriciliği konusunda oldukça uygun şartlara sahip bulunmaktadır. Nitekim şerbetçiotu üretiminde dünyadaki en yüksek verimin ülkemizden alınıyor olması ve çok iyi kalitede kozalakların elde ediliyor olması büyük bir avantajdır (Şahin ve Erbilin, 2012: 254). Fakat Türkiye’de şerbetçiotu geniş bir üretim alanına sahip değildir ve şerbetçiotunun ekim alanları yıldan yıla büyük değişiklikler arz etmemektedir. 2014 yılı itibariyle bu alanda 535 sözleşmeli çiftçi faaliyette bulunmakta olup ortalama her bir çiftçi ailesinin 4 kişiden oluştuğunu varsayarsak kabaca 2140 kişinin bu bitkisel üretimden geçimini sağladığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Yakın yıllara kadar Türkiye’de şerbetçiotu tarımının denetimi, 1973’de kurulan “Şerbetçiotu Ekicileri Kooperatifi” (yeni ismiyle Ot-Gül Kooperatifi) adlı kuruluş ile özel şirketlerce yapılıyordu. Günümüzde bu kooperatifle birlikte, 1971’de kurulan ANADOLU grubuna bağlı, EFES PİLSEN bünyesindeki Tarım Ürünleri ve Besicilik Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi (TARBES AŞ) üretim ve pazarlamadan

sorumludur. Bu iki kuruluş da şerbetçiotu üreticisine destek vererek ithal şerbetçiotu ihtiyacını azaltmaya yönelik çalışmalar yapmaktadırlar.

Bununla birlikte şerbetçiotunda üretim, denetim, eğitim, pazarlama gibi durumlar tamamen piyasa kapsamında gerçekleştirilmektedir. Ancak fiyat belirleme konusunda piyasa tek hakim değildir. Şerbetçiotu fiyatları her yıl fiyat belirleme komisyonu tarafından belirlenmektedir. Fiyat belirleme komisyonu; Vali Yardımcısı, Kaymakam Vekili, Pazaryeri Belediye Başkanı, Bilecik Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürü, Pazaryeri Gıda Tarım ve Hayvancılık İlçe Müdürü, Ot Gül Kooperatifi Başkanı, Ziraat Odası Başkanı, TARBES AŞ Operasyon Müdürü, Ziraat Mühendisleri ve üreticilerden oluşmaktadır. Dolayısıyla ne çok yüksek ne de çok düşük fiyat belirlenmemekte, komisyonun ortak kararıyla en uygun fiyat belirlenmektedir.

Tablo 5. Pazaryeri İlçesi Şerbetçiotu Dikim Alanı Ve Üretim Miktarları

Yıl	Çiftçi Sayısı	Dikim Alanı (Da)	Üretilen Yaş Şerbetçiotu (Ton)	Verim (Kg/Da)
2005	492	2250	1137	505
2006	532	2397	1243	514
2007	532	2410	1080	448
2008	540	2835	1476	520
2009	543	2900	1432	493
2010	532	2835	1749	616
2011	535	3050	1352	443
2012	535	3100	1581	510
2013	535	3100	1624	523
2014	535	3100	1643	530

Kaynak: Pazaryeri Gıda, Tarım Ve Hayvancılık İlçe Müdürlüğü, 2015.

Yukarıdaki tabloda şerbetçiotunun 2005-2014 yılları arasındaki dikim alanı, üretim miktarları, elde edilen verim ve bu bitkisel üretimi gerçekleştiren çiftçi sayıları gösterilmiştir. Tabloya göre çiftçi sayısında çok büyük düşüş ya da artış söz konusu olmamıştır. Üretim miktarı ve verimde ise bazı dönemlerde düşüşler olmuştur. Bu da şerbetçiotu bitkisinin iklim koşullarına (yağış, fırtına vs.) çok fazla duyarlı olmasıyla açıklanabilir.

Ülkemize has çeşitlerin geliştirilmesiyle verim de ciddi bir şekilde artmıştır. 1983 yılından itibaren yaptığı Ar-Ge çalışmaları çerçevesinde TARBES AŞ, aşağıdaki tabloda sıralanan çeşitleri Tarım Bakanlığı'na tescil ettirmiştir.

Tablo 6. TARBES AŞ'ye Ait Tescilli Şerbetçiotu Çeşitleri

ÇEŞİT ADI	TİPİ	TESCİL YILI
Efes Aroma	Aroma	1992
Ege	Acı	1997
Erciyas	Acı	1997
Güney	Acı	1997
TARBES 99	Aroma	1999
Anadolu 99	Aroma	1999
Pazaryeri 2001	Acı	2001

Kaynak: Anadolu Efes Biracılık ve Malt Sanayi AŞ, 2011: 45.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi TARBES AŞ, ilk olarak 1992 yılında Efes Aroma çeşidini Tarım Bakanlığı'na tescil ettirip çiftçiye dağıtmıştır. Daha sonra 1997 yılında Ege, Erciyas ve Güney çeşitlerinin tescilini yaptırmış ve çiftçiye dağıtmıştır. Bu çeşitleri yeni tescil edilen Pazaryeri, Tarbes, Anadolu çeşitleri izleyerek toplam 4 acı tipte ve 3 adet de aromalı tipte çeşit tescil ettirmiştir.

TARBES AŞ, özellikle alfa asidi yüksek ve verimli çeşitlerin üretilmesi için çaba sarf etmiştir. Verimli ve alfa asidi yüksek çeşitler sayesinde, hem şerbetçiotu üretiminde hem de alfa üretiminde kayda değer gelişmelere imza atılmıştır.

6.1.6. Türkiye'de Şerbetçiotu Üretiminde Çiftçiye Sağlanan İmkânlar

TARBES AŞ ve OT-GÜL Kooperatifi, şerbetçiotu üreticisine bazı imkânlar sağlamaktadır. Bu imkânlara aşağıda kısaca yer verilmiştir:

i. Tarbes AŞ ve Üreticiye Sağladığı İmkânlar

TARBES AŞ, Bilecik'in Pazaryeri ilçesinde 1971 yılında kurulmuştur. Kurulmasındaki temel amaç, şerbetçiotu yetiştiriciliği, şerbetçiotunun satın alınması, kurutulması, işlenerek bağlı olduğu Efes Pilsen bira fabrikalarına gönderilmesidir.

Şerbetçiotunun ülkemizdeki tek alıcısı Efes adına TARBES Tarım Ürünleri ve Besicilik San. Ve Tic. AŞ'dir. Bugün TARBES AŞ, her yıl ağustos ayını kapsayan hasat döneminde üreticiden yaş şerbetçiotu alımı yapmaktadır. Yaş şerbetçiotu, önce kurutuluyor daha sonra pelet haline getirilerek bira üretiminde kullanıma hazır bir hal alıyor.

TARBES AŞ, daha kaliteli, daha düşük maliyetli ve ihracata elverişli şerbetçiotu çeşitleri elde etmek amacıyla Tarım Bakanlığı'nın 1960'lı yıllarda belirlediği iki çeşide ek olarak Almanya'dan 8 çeşit daha getirmiştir.

1983 yılında 10.500 da'lık dikim alanına ulaşılarak Türkiye'nin kendine yeterliliği sağlanmıştır. Daha sonra TARBES AŞ'nin sözleşmeli tarıma geçmesi ile birlikte dikim alanlarında hızlı bir artış gerçekleşmiştir. Ancak şerbetçiotu dikim alanları ve üretimindeki artış hızı, bira üretimindeki hızın gerisinde kalmıştır. Dolayısıyla şerbetçiotu ihtiyacının geri kalan kısmı ithalat ile karşılanmıştır (Bağcı, 2005: 9-10).

Öte yandan TARBES AŞ bünyesindeki ziraat mühendisleri, her yıl düzenli olarak gübreleme, ilaçlama, sulama konusunda üreticilere yönelik bilgilendirme çalışmaları gerçekleştirmektedirler. Bununla birlikte hem bitkinin gelişmesi ve hastalıklara karşı direnç kazandırılması amacıyla TARBES'le sözleşmeli üretim yapan çiftçilerin tarlaları ziraat mühendisleri tarafından gözlemlenerek gerekli bilgi ve yönlendirmeler yapılmakta hem de TARBES AŞ tarafından üreticilere eğitim ve danışmanlık hizmetleri sağlanmaktadır. Ayrıca sözleşmeli çiftçilere direk, tel, ip, ilaç, su motoru, çapa makinesi ve avans yardımı yapılarak bu yardımların geri ödemesi ise taksitle şerbetçiotu miktarı üzerinden gerçekleşmektedir.

ii. Ot-gül Kooperatifi Ve Üreticiye Sağladığı İmkânlar

1971 yılında kurulan TARBES AŞ, Pazaryeri halkının ürettiği şerbetçiotlarının kurutulması aşamasında sıkıntılar yaşamıştır. TARBES AŞ, üretilen şerbetçiotlarının tamamının kurutulmasına yetecek kurutma makinelerine sahip olmadığı için ve şerbetçiotu kurutulmadan uzun süre muhafaza edilemediği için Pazaryeri halkının ürünlerinin bir kısmı kurutulmadan ziyan olmaktaydı. Daha sonra Pazaryeri halkı Dereköy halkıyla beraber 1973 yılında birlik oluşturarak Ot-Gül Kooperatifini kurmuşlardır. Kurulan kooperatif günümüzde hala şerbetçiotlarının

kurutulup satışında Pazaryeri halkına destek vermektedir. Dolayısıyla üretilen şerbetçiotlarının bir kısmı Ot-Gül Kooperatifi tarafından kurutulup TARBES AŞ'ye satılmaktadır. Diğer kısmı ise çiftçi tarafından direk TARBES AŞ'ye satılmaktadır. Kooperatif ayrıca üyelerine demir direk, gübre, ip, ilaç vb. sağlayarak bunların maliyetlerinin hasattan sonra taksitli olarak ödenmesine imkân vermektedir.

6.1.7. Türkiye’de Şerbetçiotu Tarımının Sorunları

Ülkemizde şerbetçiotu önemli avantajlara sahip olmasına rağmen şerbetçiotu tarımında çeşitli problemlerle karşılaşmaktadır. Bunlar aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

i. Şerbetçiotu Tesis Maliyetinin Yüksek Olması

Tablo 7. Pazaryeri Ürün Maliyetleri

ÜRÜNLER	1 KG MALİYETİ (TL)
KİRAZ	1.43
TAZE BEZELYE	1.39
TAZE FASÜLYE	1.44
ŞERBETÇİOTU	4.50
VİŞNE	1.35
ARPA	0.61
BUĞDAY	0.62
ÇİLEK	1.17

Kaynak: Pazaryeri Gıda, Tarım Ve Hayvancılık İlçe Müdürlüğü, 2015.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi bölgede üretilen diğer ürünlere nazaran şerbetçiotunun kg başına maliyeti oldukça yüksektir.

ii. Çam Direk Tedarikinde Karşılaşılan Sorunlar

TARBES AŞ, şerbetçiotu tesisatında çiftçilerin kullandıkları çam direkleri TEDAŞ ve PTT'nin açmış olduğu ihaleler sonucunda firmalardan sağlayabilmektedir. TARBES AŞ'nin desteği dışında üreticinin bireysel olarak ucuz çam direk temin etmesi söz konusu olmamaktadır. Ayrıca Ot-gül Kooperatifi de ucuz boru direk kapsamında üyelerine destek sağlamaktadır.

iii. Tarımsal Alet Ekipman Eksikliği

Elle hasatta bir kişi günde 25-30 kg arasında şerbetçiotu kozalağı toplayabilir. Dolayısıyla yoğun işgücü ihtiyacı duyulan şerbetçiotu üretiminde mekanizasyon yetersizliği sonucunda işçilik maliyetleri oldukça yüksektir.

Özellikle Almanya'da şerbetçiotu üretiminin her safhasında yoğun bir makineleşme mevcuttur. Ülkemizde ise şerbetçiotu üretiminde ciddi bir mekanizasyon problemi bulunmaktadır.

iv. Bölgede Alternatif Ürünlerin Oluşması

Tablo 8. Şerbetçiotunun Gelir Bakımından Diğer Ürünlerle Karşılaştırılması

ÜRÜNLER	NET GELİR (TL/da)
KİRAZ	746.61
TAZE BEZELYE	363.45
TAZE FASÜLYE	882.82
ŞERBETÇİOTU	537.04
VİŞNE	301.16

Kaynak: Pazaryeri Gıda, Tarım Ve Hayvancılık İlçe Müdürlüğü, 2015.

Tabloda görüldüğü gibi fasulye, bezelye, kiraz ve vişnenin iyi gelir sağlaması, bu bitkilerin şerbetçiotuna alternatif olmasına neden olmaktadır.

v. Şerbetçiotunun Yan Gelir Olarak Görülmesi

TARBES AŞ'nin yaptığı anket sonuçlarına göre çiftçilik, şerbetçiotu yetiştiren üreticilerin büyük kısmının esas meslekleri değildir. Lokantacı, bankacı, kasap vb. çeşitli meslek gruplarından birçok vatandaşın 1-2 da arazi olarak şerbetçiotu yetiştiriciliği yaptığı gözlenmiştir. Dolayısıyla bunun sonucunda hem verim azalmakta hem de maliyet artmaktadır.

vi. Şerbetçiotunun Çok Yıllık Bir Bitki Olması

Ekonomik ömrü 15-20 yıl olan şerbetçiotu bitkisi, dikimini takiben ilk yıl veriminin %10-15, ikinci yıl % 40-45'ini vermekte ve üçüncü yıl gerçek verime ulaşılmaktadır. Çiftçilerin şerbetçiotundan gerçek kazançlarını üç yıl sonra elde edeceklerini düşünmeleri, şerbetçiotunu üretmekten vazgeçmelerine neden olmaktadır.

vii. İthal Şerbetçiotunun Maliyet Açısından Avantajlı Oluşu

Şerbetçiotu ithalatının serbest oluşu ve dahası bu ürünün ülkemize hem kolay hem de ucuz girişi Pazaryeri çiftçilerinin rekabet edememelerine neden olmaktadır. Bu doğrultuda Türkiye'de şerbetçiotu üretimi istenilen düzeye ulaşamamaktadır. Ayrıca Türkiye'de gelişen bira sanayi ile birlikte artan şerbetçiotu ihtiyacı için gerçekleşen üretim yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla ihtiyacın üretim dışındaki kalan kısmının ithalat ile sağlanması zorunlu bir hal almıştır (Şahin ve Erbilin, 2012: 251).

Aşağıdaki tabloda 2005-2012 yılları arasında üretilen kuru şerbetçiotu ve ithal edilen şerbetçiotu miktarları verilmiştir. Bazı yıllarda üretilen kuru şerbetçiotu miktarının artmasıyla birlikte ithal edilen miktar azalmıştır. Ancak izleyen yıllarda üretilen kuru şerbetçiotu miktarı artmasına rağmen ithal edilen şerbetçiotu miktarı da artmıştır. Bu durum artan bira tüketimi nedeniyle şerbetçiotu ihtiyacının artış göstermesi ve üretimin yetersiz olması nedeniyle ithal edilen miktarın arttırılması ile açıklanabilir.

Tablo 9. 2005-2012 Yılları Arasında Üretilen Kuru Şerbetçiotu Ve İthal Edilen Şerbetçiotu Miktarları

YIL	ÜRETİLEN KURU ŞERBETÇİOTU (KG)	İTHAL EDİLEN ŞERBETÇİOTU (KG)
2005	238.420	198.545
2006	253.500	156.705
2007	200.320	163.055
2008	264.540	220.345
2009	274.560	195.975
2010	259.000	159.120
2011	197.240	217.840
2012	234.540	258.320

Kaynak: Bilecik Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü

6.2. HÜYÜK VE ORGANİK ÇİLEK YETİŞTİRİCİLİĞİ

6.2.1. Araştırma Alanının Genel Olarak Tanıtımı

Hüyük, Konya iline bağlı bir ilçedir. İl merkezine uzaklığı 96 km'dir. 9 beldesi ve 10 köyü bulunan ilçenin kuzeyinde Doğanhisar, güneyinde Beyşehir, batısında Beyşehir Gölü ve doğusunda Isparta ilinin Şarkikaraağaç ilçesi yer almaktadır.

Konum itibariyle Akdeniz Bölgesi'nin kuzeyinde ve Göller Bölgesi'nde bulunan ilçenin kuzey ve doğusu dağlar ile çevrilidir. Batısında Beyşehir Gölü ve güneyinde ise engebeli ve yayvan sırtlarla çevrili kuru ziraatın yapıldığı tarım arazileri bulunmaktadır. Hüyük akarsu açısından oldukça zengindir ve Yenice, Eflatun Pınarı, Ozan, Pınarbaşı ve İlmen dereleri sularını Beyşehir'e boşaltmaktadır (Hüyük İlçe Raporu, 2014).

Hüyük'ün yüzölçümü 408,41 da olup alan kullanım dağılımı aşağıdaki gibidir:

Tablo 10. Hüyük Alan Kullanım Dağılımı

	YÜZÖLÇÜMÜ(da)
ORGANİK ÇİLEK	2,950
MEYVELİK	5,996
VASIFLI TARLA (da)	189,356
ÇAYIR MERA ARAZİSİ (da)	29,740
ORMAN ALANI(da)	118,443
KULLANILMAYAN (da) BAĞ BAHÇE DÂHİL	70,871
ARAZİ TOPLAMI (da)	408,410

Kaynak: Hüyük Gıda, Tarım Ve Hayvancılık İlçe Müdürlüğü, 2015.

Yukarıdaki tabloda Hüyük İlçesinin alan kullanım dağılımı gösterilmiştir. Tabloya göre ilçede 189,356 dekar alanı vasıflı tarla, 29,740 dekar alanı çayır mera arazisi, 118,443 dekar alanı ise orman alanı oluşturmaktadır. Vasıflı tarla toplamının 5,996 dekar alanı meyvelik alan olup bunun 2,950 dekarlık kısmında çilek üretimi gerçekleştirilmektedir. İlçede arazi toplamı 408,410 dekardan oluşmaktadır ve bunun 70,871 dekarlık alanı kullanılmayan alan olarak değerlendirilmektedir.

Toplam nüfusu 16.769 olan ilçede bu nüfusun 8.199'u erkek ve 8. 570 i kadın nüfusedir (TÜİK ADKNS, 2014). İlçe nüfusunun yaş aralıklarına göre dağılımı ise aşağıdaki gibidir:

Tablo 11. Hüyük'te Bulunan Nüfusun Yaş Aralıklarına Göre Dağılımı

YIL	Hüyük İlçe Nüfusu Yaşa Göre (%)		
2014	0-14	15-64	65 üstü
	17	62	20

Kaynak: TÜİK ADNKS, 2014.

Yukarıdaki tabloda 2014 yılı Hüyük ilçe nüfusunun yaş aralıklarına göre dağılımı yüzde olarak verilmiştir. Tabloya göre yaş aralıkları 0-14, 15-64 ve 65 üstü olmak üzere 3 grupta değerlendirilmiştir. Buna göre 2014 yılında ilçe nüfusunun % 17 si 0-14 yaş aralığında, nüfusun %20 'si ise yaşlı nüfus denilen 65 yaş üstü grupta bulunmaktadır. Aktif nüfus olarak nitelendirilen 15-64 yaş aralığındaki grup ise toplam nüfusun %62'sini oluşturmaktadır. Dolayısıyla tabloyu değerlendirdiğimizde ilçe nüfusunun yarısından fazlasını aktif nüfus oluşturmaktadır.

6.2.2. Organik Tarımın Tanımı ve Amaçları

i. Organik Tarımın Tanımı

İnsanlar için en önemli unsur sağlıktır. Tüketilen gıdalar ile insan sağlığı arasında ise önemli bir bağ mevcuttur. Bugün tüm dünyada daha bilinçli bir tüketim anlayışı giderek yaygınlaşmaktadır. Bireyler daha sağlıklı bir yaşam için organik ürünleri tercih etmektedirler. Dolayısıyla organik ürünlere olan talebin artması üreticilerin organik ürün tarımına geçmesine etki etmektedir.

Bir ürünün organik ürün olarak değerlendirilebilmesi için o ürün, tüm üretim aşamalarında hiçbir kimyasal girdi, katkı maddesi ve yöntem kullanılmadan sadece organik tarım yönetmeliğinin izin verdiği girdiler kullanılarak üretilmelidir. Bununla birlikte organik ürünlerin üretimden tüketime her aşaması sertifikalı ve kontrollüdür. Ürün, üretildiği birinci yıl geçiş ürünü, ikinci yıl organik ürün olarak değerlendirilmektedir. Üretilen organik bitkisel ve hayvansal tüm ürünler yetkilendirilmiş kuruluşlar tarafından Organik Tarım Kanunu ve Yönetmelik esaslarına göre sertifikalandırılır. Organik olarak adlandırılan bu ürünler, Yönetmelikte ayrıntıları verilen etiket ve özel organik tarım logosu ile pazarlanır (Hüyük İlçe Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2014).

ii. Organik Tarımın Amaçları

Organik tarımın gerçekleştirilmesinde toprak, doğa, sosyo-ekonomik ve insan sağlığına yönelik olmak üzere çeşitli amaçlar mevcuttur:

– Toprak Kalitesi

Toprağın doğal yaşam gücünün korunup sürdürülebilmesi için fiziksel, kimyasal ve biyolojik yapısını korumak, organik madde içeriğini zenginleştirmek, doğal kaynakları uygun kullanmak ve doğal yapı ile uyumlu sürdürülebilir üretim yapmak organik tarımın amaçlarından birini oluşturmaktadır (Koyuncu ve Demirci, 2012: 6).

– Doğa Koruma ve Sürdürülebilir Kaynak Kullanımı

Kirliliğe maruz kalmamış tabii kaynakları korumak, bio çeşitliliği korumak ve arttırmak, toprak, insan, hayvan ve bitki sağlığı açısından sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla organik tarım oldukça önemlidir (Koyuncu ve Demirci, 2012: 6).

– Çevre ve İnsan Sağlığı

Çevrenin ve insan sağlığının korunması amacıyla sentetik kimyasal tarımsal girdilerin, insan, hayvan ve bitki sağlığı üzerinde yarattığı tehditleri ortadan kaldırmak, yüksek kaliteli, sağlıklı ve risksiz ürünler üretmek, çevre üzerinde olumsuz etki yapmayacak tarımsal tekniklere yönelmek, organik tarımın bir diğer amacını oluşturmaktadır (Koyuncu ve Demirci, 2012: 6).

– Sosyo-Ekonomik

Organik tarımın sosyo- ekonomik amaçlarını ise organik tarımsal üretimde mümkün olduğu kadar yerel girdileri ve bölgesel kaynakları kullanırmak, kırsal kesimde istihdam olanaklarını arttırmak, organik tarımsal faaliyette bulunan müteşebbisin gelir seviyesini ve yaşam kalitesini yükseltmek, bitkisel üretimi mevcut çevresel ilgili koşullara uygun ve hayvansal üretimle uyumlu bir biçimde planlamak ve yürütmek, organik tarımın geliştiği ülkelerde olduğu gibi üretici örgütlenmesini güçlendirmek şeklinde sıralayabiliriz (Koyuncu ve Demirci, 2012: 6-7).

6.2.3. Hüyük'te Organik Çilek Yetiştiriciliği

Hüyük'ün Akdeniz Bölgesi'ne yakın bir konumda olması, Göller Bölgesi ve Akdeniz geçiş güzergâhında yer alması, Beyşehir Gölü'ne sınırı olması ve su kaynaklarına kolay ulaşılabilir olması gibi doğal yapısından kaynaklanan güçlü yanları bulunmaktadır (Hüyük İlçe Raporu, 2014). Akdeniz Bölgesi'nin kuzeyinde ve Göller Bölgesi'nde yer aldığından iklim olarak Akdeniz ile İç Anadolu iklimi arasında bir özelliğe sahiptir. Göller Bölgesi'nin tipik özelliği olarak yazlar sıcak kışlar soğuk ve yağışlı geçer. Dolayısıyla doğal yapısı ve iklimi ile organik tarımın yapılabilmesine uygun bir zemine sahiptir.

Hüyük ilçesinde çilek yetiştiriciliği 1990'lı yıllarda gelişmeye başlamış; ancak 2007 yılına kadar hem tava usulü denilen klasik usullerle yapılmıştır hem de hasat yılın sadece 20 günü yapılabilmektedir.

İlçedeki organik çilek üretimi ve organik tarıma yönelik faaliyetlerin temeli, 1999 yılında Hüyük Kaymakamlığının çalışmaları ile ilçede Organik Tarım Mahalli İdareler Birliği kurulmasına dayanmaktadır (Hüyük Gıda, Tarım ve Hayvancılık İlçe Müdürlüğü, 2014).

Organik Tarım Mahalli İdareler Birliği:

“Merkezi Konya İli, Hüyük İlçesinde bulunan “Mahalli İdareler Tarımsal Organik Kalkınma Birliği”nin adının “Hüyük İlçesi Köylere Hizmet Götürme Birliği” olarak değiştirilmesi; İçişleri Bakanlığı'nın 13/4/2004 tarihli ve 62069 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulu'nca 16/4/2004 tarihinde kararlaştırılmıştır” (<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/05/20040508.htm>, 05.02.2015).

İlk malçlı (modern) çilek üretimi deneme olarak 2007 yılında Hüyük Kaymakamlığı'nın katkıları ile Değirmenaltı Köyü'nde gerçekleştirilmiştir. 2008 yılında Konya İl Özel İdaresi tarafından Değirmenaltı Köyü'ne 63 dekarlık çilek fidesi desteklemesi yapılmıştır. Bu destekle malçlı (modern) sistem yetiştiriciliğe geçiş sağlanmıştır. 2008 yılından sonra da Konya İl Özel İdaresi desteklemeleri diğer köy ve kasabalarda artarak devam etmiştir. Bölgeye yapılan yeni göletlerin ve sulama sistemlerinin devreye sokulmasıyla üretim alanları genişlemiş ve organik çilek üretimi bölgedeki üreticilerin umudu olmuştur (Doğan, 2014: 29).

2008 yılından itibaren başlanılan ve günümüzde de devam eden Konya İl Özel İdaresi'nin maddi desteği ve Hüyük Gıda Tarım ve Hayvancılık İlçe Müdürlüğü'nün teknik destekleri, Konya İl Özel İdaresi'nce verilen çilek fidesi ve malç destekleriyle aynı zamanda yürütülen sulama göletleri ve damlama sulama altyapı projelerinin hayata geçmesi, 2009 yılında özel idare destekli 10 köyde 298 çiftçiye 223 da alanda çilek bahçesi kurulması ve çilek üretiminin bölgede ekonomik olarak değerlendirilmesi ilçedeki çilek üretim alanlarının oldukça artmasına imkân sağlamıştır. Öte yandan eğitim yayım çalışmalarının etkileri ve mikro alandan yüksek kazanç gibi sebeplerle çilek üretim miktarında önemli artışlar gerçekleşmiştir (Hüyük İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü Brifing Raporu, 2013).

Tablo 12. Konya İl Özel İdaresi Tarafından Dağıtılan Çilek Fidesi Sayısı

YIL	Kişi	Dağıtılan Fide Sayısı
2008	42	313.800
2009	280	1.117.500
2010	176	682.000
2011	106	424.000
2012	240	959.000
2013	273	1.092.000
2014	285	1.122.000
TOPLAM	1068	5.709.800

Kaynak: Hüyük Gıda, Tarım Ve Hayvancılık İlçe Müdürlüğü, 2014.

Yukarıdaki tabloda Konya İl Özel İdaresi tarafından 2008-2014 yılları arasında Hüyük ilçesinde dağıtılan çilek fidesi sayıları gösterilmiştir. Tabloya göre Konya İl Özel İdaresi tarafından 7 yılda toplam 5.709.800 çilek fidesi dağıtılmıştır.

Dağıtılan fide sayısında bazen artış bazen azalışlar görülmektedir. Bu artış ve azalışlar il özel idaresi bütçesine bağlı olarak değişiklik göstermektedir.

Hüyük İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü'nün eğitim çalışmaları ile her geçen gün organik çilek ekim alanları artmaktadır. Tarım İlçe Müdürlüğü'nün organizesiyle 2011, 2012, 2013 yıllarında Hüyük'te organik tarımın geliştirilmesine yönelik eğitim ve araştırma projeleri hayata geçirilmiştir (Hüyük Gıda Tarım ve Hayvancılık İlçe Müdürlüğü, Organik Hüyük Çileği Üretiminin Geliştirilmesinde İhracat Kanalları ve Lojistik Çalıştayı Sonuç Özeti, 2014: 30-31):

Çamlıca Kasabası Yer altı Sulama Projesi: 2011 yılında Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi programı kapsamında desteklenmeye değer bulunan proje, Çamlıca Kasabası'nda 800 dekar alan için uygulanmış ve bu alanda arazisi bulunan 200 adet çiftçi ailesinin projeden faydalanması sağlanmıştır.

Pınarbaşı Köyü Yer Üstü Sulama Projesi: 2011 yılında Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi programı kapsamında desteklenmeye değer bulunan proje, 250 dekar alan için uygulanmış ve bu alanda arazisi bulunan 44 çiftçi ailesinin projeden faydalanması sağlanmıştır.

Hüyük'te Organik Çilek Üretiminin Markalaşması, Pazarlanması ve İhracat kanallarının Araştırılması Projesi: 2012 yılında Mevlana Kalkınma Ajansı Teknik Destek Projeleri kapsamında uygulanan proje ile konu ile ilgili araştırma çalışması yaptırılmış ve 500 adet proje kitapçığı bastırılarak kamu kurumları, tarımsal örgütler, özel sektör ile paylaşılmıştır.

Hüyük'ün Mevcut Su Kaynaklarının Kapasitesinin Araştırılması ve Su Kaynaklarına Uygun Bitki Deseninin Oluşturulması: 2012 yılında Mevlana Kalkınma Ajansı Teknik Destek Projeleri kapsamında uygulanan proje ile konu ile ilgili araştırma çalışması yaptırılmış ve 500 adet proje kitapçığı bastırılarak özellikle sulama konusunda faaliyet gösteren kamu kurumları (Konya İl Özel İdaresi, KOP Bölge Kalkınma İdaresi, Orman ve Su İşleri Müdürlüğü, Devlet Su İşleri Bölge Müdürlüğü) tarımsal örgütler, özel sektör ile paylaşılmıştır.

Hüyük'te Organik Çilek Yetiştiriciliğinin Geliştirilmesi ve Organik Çilekte Hastalık Ve Zararlılarla Mücadele Eğitimi: 2011 yılında Mevlana Kalkınma Ajansı

Teknik Destek Projeleri kapsamında uygulanan proje ile Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi öğretim üyelerinin katkıları ile ilçenin İlmen Kasabası, Çavuş Kasabası, Değirmenaltı Köyleri'nde 59 çiftçiye eğitim çalışması düzenlenmiştir.

Aşağıdaki tabloda 2008-2014 yılları arasındaki çilek ekim alanları ve çilek üretim miktarları gösterilmektedir:

Tablo 13. 2008-2014 Organik Çilek Ekim Alanları Ve Üretim Miktarları

YIL	ÇİLEK	
	EKİM ALANI (DA)	ÜRETİM MİKTARI (Ton)
2008	1500	2.250
2009	1700	3.150
2010	1800	5.500
2011	2000	6.000
2012	2280	6.840
2013	2850	14.920
2014	2950	15.620

Kaynak: Hüyük Gıda Tarım Ve Hayvancılık İlçe Müdürlüğü, 2014.

Yukarıdaki tabloda 2008-2014 yılları arası Hüyük ilçesindeki çilek ekim alanı ve üretim miktarları verilmiştir. Tabloya göre hem ekim alanında hem de üretim miktarında sürekli artışlar söz konusu olmuştur. 2008 yılında 1500 dekar alanda ekimi yapılan çileğin 2014 yılında ekim alanı 2950 dekarlık alanda gerçekleştirilmiştir. Üretim miktarına bakıldığında ise 2008 yılında 2250 ton üretimi gerçekleştirilen çileğin 2014 yılında üretimi 15620 ton olarak gerçekleşmiştir. Rakamları incelediğimizde verimin de oldukça artmış olduğunu görmekteyiz.

Ayrıca Hüyük Kaymakamlığı'nca ilçenin çilekle bütünleşmesinin bir göstergesi olarak içerisinde çilek figürü bulunan bir logo çalışması yapılmıştır. Bu

çalışma sonrasında İç İşleri Bakanlığı'nın resmi onayı ile Hüyük organik çileği kaymakamlık logosundaki yerini almıştır.

Organik Hüyük Çileği Üretimine Geliştirilmesinde İhracat Kanalları ve Lojistik Çalıştayı'nda (2014: 5) Hüyük İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürü Yücel Doğan ilçedeki organik çilek üretimi ile ilgili şunları söylemiştir:

“Organik çilek üretimi bölgemizde insanların geçim kaynağını sağladığı ve hızlı gelişen bir sektör haline almasıyla birlikte üreticilerimize umut olmuştur. Bu özelliğiyle de yatırım imkanı olan özel sektör için potansiyeli yüksektir.

Organik çilek üretimiyle atıl alanlar değerlendirilmiş, işgücü yılın geniş zamanına yayılmış, köydeki her yaşta insan tarımsal üretime kazandırılmış, eldeki tarımsal kaynaklar değerlendirilmiş, sosyal gelişmişlik ve refah arttırılmıştır.”

Aynı çalışmada (2014: 3) Hüyük Kaymakamı Bayram Türker'in ise Hüyük organik çileğiyle ilgili değerlendirmeleri şu şekilde olmuştur:

“Hüyük ilçemizin son 7 yılda Kırmızı Altın'ı haline gelen doğal, lezzetli ve bağımlılık yapan cennet meyvesi... Hüyüklü vatandaşlarımızın sofradaki tuzu, giydiği kıyafeti, aracındaki mazotu; öğrencinin cebindeki harçlığı, elindeki kalemi, kâğıdı ya da kitabı...

Yıllık üretimimizin 15000 tonlara ulaştığı 6 aylık süre zarfında ilçemizi kırmızılı, yeşilli renk cümbüşüne dönüştüren organik çileğimiz. Hüyük ilçemiz ve vatandaşlarımız için gelecek vadeden bir araç haline gelmiş durumdadır.

Üreticilerimizin adeta hanelerinin öz çocuğu gibi ilgilenerek yetiştirdiği, alın terleri ile suladıkları meyvemiz bu çabanın karşılığını ekonomik refah olarak vermekte ve ilçemize sosyal bir canlılık katmaktadır”.

Aşağıdaki tabloda Hüyük merkez, köy ve beldelerinde üretilen çilek çeşitleri gösterilmiştir:

B: Belde

K: Köy

Tablo 14. Hüyük Merkez ve Köy ve Beldelerinde Üretilen Çilek Çeşitleri

KÖY VE BELDELER	Çilek çeşidi(%)			
	Cabarla	Albion	Sweetann	Fern ve diğer
BAŞLAMIŞ (K)	80	10	10	-
ÇAMLICA (B)	55	25	20	-
ÇAVUŞ (B)	85	5	5	5
DEĞİRMENALTI (K)	10	5	5	80
GÖÇERİ (B)	94	-	6	-
GÖRÜNMEZ (K)	60	20	20	-
İLMEN (B)	83	5	5	7
KIRELİ B)	80	10	10	-
MUTLU (B)	60	20	20	-
SELKİ (B)	88	6	6	-
SULUDERE (K)	80	10	10	-
PINARBAŞI (K)	25	5	5	65
MERKEZ	70	10	10	10
BUDAK (K)	50	25	25	-
İMRENLER (B)	80	10	10	-
DİĞER	80	10	10	-

Kaynak: Organik Hüyük Çileği Üretiminin Geliştirilmesinde İhracat

Kanalları Ve Lojistik Çalıştayı, 2014: 18.

Yukarıdaki tabloda Hüyük merkez, belde ve köylerinde üretilen çilek çeşidi oranları gösterilmiştir. Buna göre tabloda Hüyük merkez, belde ve köylerinde üretilen çilek çeşitleri dört grupta değerlendirilmiştir. Bunlar; Cabarla, Sweetann, Albion, Fern ve diğerleridir. Tabloya göre Cabarla çeşidi %67.5 oranla en çok üretilen çeşittir. Bunun yanında %11 Albion, %11 Sweetann ve %10.5 Fern ve diğerleri denilen gruptaki çeşitler yetiştirilmektedir. Tabloyu incelediğimizde diğer köylerden farklı olarak Pınarbaşı ve Değirmenaltı köylerinde Fern ve diğerleri denilen gruptaki çeşitler daha çok tercih edilmektedir.

Çilek yetiştiriciliğinde yetiştirilen çileğin çeşidi önemli bir husustur. Buna göre üretici, çilek yetiştireceği zaman bunun hangi çeşit olacağına karar verirken birbirinden farklı durumları dikkate alması gerekmektedir. Çeşidin bölgeye uygun olup olmadığı, verimliliği, hastalıklara dayanıklılığı, pazarın aradığı çeşit olup olmadığı, taşımaya dayanıklılığı, bitkisinin kuvvetli olup olmadığı dikkate alınacak bazı önemli faktörlerdir. Hüyük'te yetiştirilen çilek fidelerini dağıtan il özel idaresi bu kriterlere dikkat ederek bölge için uygun olanları dağıtıyor.

Hüyük merkez, köy ve beldelerinde üretilen çilek çeşitlerinin özelliklerine aşağıda kısaca değinilmiştir:

Cabarla, verimi yüksektir. İri, sert, tatlı ve parlak kırmızı meyveler vermektedir. Cabarla, uzun süre meyve vermeye devam eder. Ayrıca yayla bölgelerde yaz boyunca meyve veren bir çeşittir. Cabarla çilek fidesinin önemli bir özelliği de çabuk erimez ve çabuk bozulmaz nitelikte olmasıdır. Dolayısıyla da nakliye aşamasında dayanıklı bir çeşittir. Bununla birlikte hastalıklara ve zararlılara karşı dayanıklılığı da oldukça güçlüdür (Koyuncu ve Demirci, 2012: 17).

Albion, olağanüstü meyve kalitesine sahiptir. Meyve tadı açısından şimdiki çeşitler arasında en iyidir. Meyve büyüklüğü bütün sezon aynı olan Albion; Diamente ve Aromas'ın iyi özelliklerinden oluşan bir karışımdan oluşmaktadır. Meyve toplamaya çok elverişli bir bitki yapısı mevcuttur. Hasat sonrası bu çeşidin meyveleri uzun süre dayanıklıdır (Koyuncu ve Demirci, 2012: 17).

Sweet ann ve fern, her ikisi de daha çok yayla bölgelerinde iyi sonuç verir. Verimli bir çeşit olmakla birlikte hobi amaçlı yetiştiriciliğe uygun özellik gösterirler (Koyuncu ve Demirci, 2012: 17).

Tablo 15. Hüyük Merkez Köy ve Beldelerinde Organik Çilek Yetiştiriciliği

KÖY VE BELDE	MEYVELİK ALAN (da)	ORGANİK ÇİLEK EKİM ALANI (da)
MERKEZ	707.040	74
BAŞLAMIŞ (K)	246.546	56
BUDAK (K)	99.196	5
ÇAMLICA (B)	338.850	60
ÇAVUŞ (B)	2.985.741	655
DEĞİRMENALTI (K)	930.670	250
GÖÇERİ (B)	557.096	9
GÖRÜNMEZ (K)	204.023	10
İLMEN (B)	2.571.520	480
İMRENLER (B)	83.746	6
KIRELİ (B)	1.378.960	6
KÖŞK (B)	181.417	2
MUTLU (B)	264.821	18
PINARBAŞI (K)	524.888	150
SELKİ (B)	655.186	30
TOLCA (K)	364.620	50
SULUDERE (K)	440.010	100

Kaynak: Hüyük Gıda Tarım ve Hayvancılık İlçe Müdürlüğü, 2014.

Yukarıdaki tabloda Hüyük merkez, köy ve beldelerindeki meyvelik alan ve organik çilek ekim alanları karşılaştırılmıştır. Tabloya göre en çok meyvelik alana ve en çok organik çilek ekim alanına sahip bölge Çavuş beldesidir. Buna göre Çavuş Beldesi'nde 2. 985. 741 da'lık alan meyvelik alanı oluşturmaktadır. Bu meyvelik alanın 655 da'lık kısmında organik çilek üretimi gerçekleştirilmektedir. Öte yandan en az meyvelik alana sahip bölge İmrenler Beldesi'dir. Buna göre İmrenler Beldesi'nde 83. 746 da'lık meyvelik alan bulunmaktadır. Ancak İmrenler Beldesi'nin en az meyvelik alana sahip olmasına karşılık organik çilek ekim alanının en az olduğu belde burası değildir. En az organik çilek ekim alanına sahip belde Köşk Beldesi'dir. Burada 2 da'lık çilek ekim alanı mevcuttur. Bununla birlikte meyvelik alan ile organik çilek ekim alanı arasındaki en yüksek fark Kireli Beldesi'ndedir. Burada 1. 378.960 da'lık meyvelik alan olmasına karşılık bunun sadece 6 da'lık kısmında organik çilek ekim alanı bulunmaktadır. Dolayısıyla merkez belde ve köylerde bulunan meyvelik alan ile organik çilek ekim alanları arasında herhangi bir bağlantı bulunmamaktadır. Organik çilek ekim alanları bölgelerin durumlarına göre değişiklik arz etmektedir.

7. ARAŞTIRMA SONUCUNDA ELDE EDİLEN BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

7.1. KATILIMCILARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Araştırma, Bilecik-Pazaryeri ve Konya-Hüyük ilçelerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın mülakat aşamasında Pazaryeri’nde şerbetçiotu üretimi yapan 5 çiftçi, Pazaryeri’nden 1 ziraat mühendisi, Pazaryeri Ot-gül Kooperatifi Başkanı, Pazaryeri Gıda Tarım ve Hayvancılık İlçe Müdürü; Hüyük’ten 2 ziraat mühendisi, Hüyük’te organik çilek üretimi yapan 5 çiftçi ile birebir görüşülmüştür. Toplamda 15 kişi ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Katılımcılar 35-66 yaş aralığındadır. Hüyük’teki katılımcıların tamamı erkek, Pazaryeri’nde ise katılımcılardan 2’si kadın 6’sı erkektir. Katılımcılardan bir kısmı emekli olduktan sonra tarıma başlamış, bir kısmı çocukluğundan itibaren tarımla uğraşmakta, bir kısmı ise farklı meslek grubuna mensup olmakla birlikte şerbetçiotu/organik çilek üretiminin yüksek gelir sağlaması sebebiyle yan gelir olarak tarımla uğraşmaktadır. Katılımcıların 4’ü üniversite mezunu, 4’ü lise mezunu, 7’si ise ilkokul mezunudur. Hüyük’teki katılımcılar G, H, K, L, M, N, P harfleriyle, Pazaryeri’ndeki katılımcılar ise R, S, T, V, Q, W, Y, Z harfleriyle isimlendirilmişlerdir.

7.2. YAPILAN MÜLAKAT NETİCESİNDE KATILIMCILARIN GÖRÜŞLERİNİN ANALİZİ

Hüyük ve Pazaryeri temel geçim kaynakları tarım ve hayvancılık olan ilçelerdir. Ekonomik yönden geri planda kalmış olan bu iki ilçe için organik çilek/şerbetçiotu üretimleri dönüm noktası olmuştur. Hüyük’te kamu- özel sektör işbirliği çerçevesinde organik çilek üretimi önem kazanmıştır. Pazaryeri’nde ise şerbetçiotu üretimi tamamen piyasanın elindedir.

Bu çalışmada gelir dağılımında ortaya çıkan dengesizliklerin azaltılmasında örnek bölgelerdeki bu uygulamaların (şerbetçiotu ve organik çilek yetiştiriciliği) ne derece çözüm yarattıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Pazaryeri’nde tamamen piyasa ekonomisi kapsamında gerçekleştirilen şerbetçiotu yetiştiriciliğinin ve Hüyük’te kamu-özel sektör işbirliği çerçevesinde gerçekleştirilen organik çilek yetiştiriciliğinin bölge gelir ve gelir dağılımlarına ne ölçüde katkı sağladıkları yapılan mülakatlar neticesinde analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda betimsel analiz çerçevesinde başlıklar belirlenerek yapılan mülakatlar değerlendirilmiştir.

Başlıklar aşağıdaki gibi tayin edilmiştir;

- Üretime Geçiş Kararı
- Maliyet
- Teşvik
- Fiyat ve Pazarlama
- Gelir

7.2.1. Üretime Geçiş Kararı

Hüyük'teki katılımcı görüşleri çiftçilerin çoğunluğunun organik çilek üretmeye kamu birimleri vasıtasıyla yöneldiği yönünde olmuştur.

Katılımcı K: “...il özel idaresinin telkinleriyle ve Konya İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü'nden duyarak organik çilek üretmeye başladım...”;

Katılımcı L: “...organik çilek üretmeye kamu kurumları ve bölge halkı tarafından Değirmenaltı Köyü'nde düzenlenen çilek festivaline katıldıktan sonra karar verdim...”;

Katılımcı M: “...Organik tarımı ilk olarak Hüyük İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü'nden duydum ve yüksek gelir getirmesi sebebiyle organik çilek üretmeye karar verdim..”

Üretime geçiş kararı için Pazaryeri'ndeki katılımcı görüşleri ise; Katılımcı R: “... Şerbetçiotu üretimine aile büyüklerimden sonra 4 dönüm daha ekleyerek devam ettim...” ;

Katılımcı S: “... ailemle beraberken şerbetçiotu ürettiyorduk. İyi gelir elde ediyoruz. Bu yüzden evlendikten sonra yine üretmeye devam ettim...” şeklinde.

Dolayısıyla yapılan mülakatlara göre şerbetçiotu/organik çilek üretimine çiftçileri yönlendiren ortak ve temel etken yüksek gelir sağlamalarıdır. Bununla birlikte kamunun organik çilek üretimi için üreticiyi desteklemesi ve organik çilek üretimine yönlendirme gayreti çiftçinin üretime geçiş kararı aşamasında etkili olmaktadır. Öte yandan Pazaryeri için şerbetçiotu üretimi aileden gelen bir meslek halini almıştır. Özel kuruluşların destekleriyle beraber yüksek kazanç getirmesi çiftçilerin şerbetçiotunu üretmeye devam etmesi yönündeki kararlarına büyük ölçüde etki etmektedir. Bu doğrultuda üretime geçiş kararı aşamasında pür piyasa ekonomisi veya kamu-özel sektör işbirliğinin olması bölgedeki mevcut olanaklara bağlıdır. Eğer üreticiye şerbetçiotu üretiminde olduğu gibi sistematik bir şekilde işleyen maddi ve teknik destekler sağlayan özel kuruluşlar mevcutsa kamunun müdahalesine gerek

olmadan üreticiler söz konusu üretime geçebilirler. Pazaryeri'nde şerbetçiotu üretimi için maddi ve teknik destekler sağlayan özel kuruluşların (TARBES AŞ VE OT-GÜL Kooperatifi) bulunması bu aşamada kamuya ihtiyaç olmadığını göstermektedir. Buna karşın organik çilek üretiminde maddi ve teknik destekler sağlayacak özel kuruluşlar bulunmadığı için ve organik çileğin de tıpkı şerbetçiotu gibi en yüksek maliyetin birinci yıl, en yüksek verimin de üçüncü yıl alındığı bir ürün olması nedeniyle organik çilek üretiminde üretime geçiş kararı aşamasında kamunun desteklerine ihtiyaç duyulmaktadır.

7.2.2. Maliyet

Maliyet durumu için Pazaryeri'ndeki katılımcı görüşleri şu şekildedir: Katılımcı T: “ ...şerbetçiotu bölgede üretilen diğer ürünlerle karşılaştırıldığında en yüksek maliyete sahip olan üründür. Ancak elde edilen gelirin yüksek olması ve maliyetini fazlasıyla karşılaması nedeniyle tercih edilen bir üründür...” ; Katılımcı Y: “...şerbetçiotunun toplanması aşamasında bir kişi günde en fazla 30-35 kg şerbetçiotu toplayabilmektedir. Bu durumda işçilik maliyeti oldukça yüksektir. TARBES her yıl ürünün bir bölümünü makinelerle hasat ediyor. Kalan kısım el emeğiyle hasat ediliyor. Dolayısıyla yoğun işgücü ihtiyacı duyulan şerbetçiotu hasadında mekanizasyon yetersizliği sonucunda işçilik maliyetleri oldukça yüksektir...”. Katılımcı V: “... şerbetçiotu, gövdesi 7-8 metre direklere sarılan bir bitkidir. Bu yüzden maliyeti yüksek bir tesis ister. Kurulan tesis en az dekar başına yaklaşık 1.750-1.800 TL maliyet yaratır. Ancak gerek Ot-Gül Kooperatifi olsun gerek TARBES A.Ş. olsun bizlere bu maliyetleri taksitlendirerek ödeme imkanı sağlamaktadır...”

Maliyet durumu için Hüyük'teki katılımcı görüşleri şu şekildedir: Katılımcı P: “...organik çilek üretiminde en yüksek maliyet 1. yıl gerçekleşirken en düşük maliyet 3. yıl gerçekleşmektedir. Verim ise bu durumun tam tersidir. En yüksek verim 3. yıl alınırken en düşük verim birinci yıl alınmaktadır...”, Katılımcı G: “...organik çilek üretimi yüksek maliyete sahip olması yanında yüksek gelir getiren bir üretimdir. İl özel idaresinin teşvikleri ile Tarım İlçe Müdürlüğü'nün teknik destekleri çiftçinin yüksek gelir elde etmesine yardımcı olmaktadır...”

Bu bağlamda hem şerbetçiotu hem organik çilek gerçek verimini üçüncü yıl vermektedir. İki ürün için de en yüksek maliyet üretimin ilk yapıldığı yıl gerçekleşmektedir. Mekanizasyon problemi nedeniyle maliyetler yüksek seviyede gerçekleşmektedir. Makineleşmenin artması ile birlikte daha düşük maliyet ve daha yüksek gelir elde etme imkanı mevcuttur. Bununla birlikte şerbetçiotunun maliyeti yüksek olmasına rağmen TARBES AŞ ve Ot-Gül Kooperatifi'nin destekleri ve elde edilen kazancın maliyetlerden yüksek olması çiftçinin şerbetçiotu üretiminden vazgeçmesine engel olmaktadır. Yine organik çilek üretiminde de ilk yıl maliyetin daha yüksek olması ve gerçek verimin üçüncü yıl alınması gibi bir durum, kamunun destekleri ile karşılanmaktadır. Bu doğrultuda çiftçi organik çilek üretmekten vazgeçmemektedir.

Bu aşamada mekanizasyon yetersizliğinin olması neticesinde sistemin pür piyasa ekonomisi veya kamu-özel sektör işbirliği kapsamında işleminin çok fazla bir önemi yoktur. Mekanizasyon yetersizliği nedeniyle makineleşme oranı düşük ve el emeği oranı yüksek olduğu için her iki sistemde de maliyetler oldukça yüksek gerçekleşir. Maliyetleri düşürmenin yolu mekanizasyon yetersizliğini ortadan kaldırmaktır.

Öte yandan Pazaryeri'nde mevcut özel kuruluşların maliyetleri taksitlendirmesi şerbetçiotu üreticileri açısından oldukça avantajlı bir durumdur. Hüyük'te ise maliyetlerin azaltılması aşamasında kamu ön plandadır. Dolayısıyla Hüyük'te Pazaryeri'ndeki gibi sistematik bir şekilde hareket eden özel kuruluşların mevcut olmaması maliyetlerin yükünün hafifletilmesi aşamasında kamuya bağımlılığı arttırmaktadır. Pazaryeri'ndeki sisteme bakıldığında kamunun müdahalesi olmadan da üretici üzerindeki maliyetlerin yükü azaltılabiliyor ve başarılı bir üretim süreci gerçekleştirilebiliyor. Dolayısıyla Hüyük'te kurulacak özel kuruluşlar tarafından maliyetler kapsamında üreticiye destek verilmesi neticesinde kamunun müdahalesine gerek kalmadan üreticilerin maliyet yükleri hafifletilebilir.

7.2.3. Teşvik

Sağlanan teşviklerle ilgili olarak Hüyük'teki katılımcı görüşleri şu şekilde olmuştur: Katılımcı N: *"...il özel idaresinin maddi ve Tarım İlçe Müdürlüğü'nün teknik desteklerinin ilçemize önemli katkıları olmuştur. Yapılan bu maddi ve teknik*

desteklerle organik çilek üretim miktarlarında ve buna bağlı olarak çiftçilerin gelirlerinde artışlar sağlanmıştır...” ; Katılımcı H: “...Üretim tekniklerini Hüyük Tarım İlçe Müdürlüğü’nün, Konya İl Özel İdaresinin, Konya İl Gıda, Tarım Ve Hayvancılık Müdürlüğü’nün broşürlerinden öğrendim...İl özel idaresinin Cabarla, Albion, Sweetann ve yerli çilek çeşitlerinin fidelerini dağıtıyor olmasından dolayı bu çilek çeşitlerini üretiyorum...”

Sağlanan teşviklerle ilgili olarak Pazaryeri’ndeki katılımcı görüşleri şu şekildedir: Katılımcı W: “...*TARBES ziraat mühendisleri aracılığıyla her yıl şerbetçiotunun yetiştirilmesi konusunda bizlere yardımcı olmaktadır. Ayrıca TARBES ile sözleşmeli üretim yaptığımız zaman tarlalarımız TARBES’in yönlendirdiği bilirkişiler tarafından ziyaret edilmekte ve TARBES gerekli olan direk, tel, ilaç vs. yardımı da yapmaktadır. Bu yardımların geri ödemesini hasattan sonra taksitle yapıyoruz. Ayrıca TARBES bizlere hem avans yardımı yapıyor hem de ürünlerimiz için alım garantisi veriyor...*”; Katılımcı S: “... *TARBES’in destekleri yanında 1973 yılında bölge halkıyla bir olarak oluşturduğumuz Ot-Gül Kooperatifi de üyelerine desteklerde bulunmaktadır...*” ; Katılımcı Q: “...*TARBES hem ürünün fiyatını baştan belirliyor hem alım garantisi var. Hatta ürünü teslim etmeden bile avans alabiliyoruz. Bugün hiçbir üründe böyle bir alım garantisi olduğu söylenemez...*” ; Katılımcı R: “...*TARBES’in bölgemizde olmasından oldukça memnunuz. Bizlere her türlü kolaylığı ve desteği sağlıyor. Tarladaki ürünümüz hastalığa yakalandığında ziraat mühendisleri tarlamıza gelip ilgileniyor, kullanmamız gereken ilaçlar hakkında bilgi veriyorlar...*”

Bu doğrultuda organik çilek üretiminin kamu-özel sektör işbirliği çerçevesinde yapılıyor olması neticesinde organik çilek üreticilerine kamunun sağladığı maddi ve teknik destekler söz konusu olmaktadır. Ayrıca en yüksek verimin alınacağı çilek fideleri dağıtılarak daha fazla kazanç elde edilmesi sağlanmaya çalışılıyor. Öte yandan şerbetçiotu tamamen özel sektör kapsamında gerçekleştirilen bir üretimdir. Bu açıdan TARBES AŞ ve bölge halkının 1973’te örgütlenerek kurdukları Ot-Gül Kooperatifi şerbetçiotu üreticilerine maddi ve teknik destekleri olabildiğince sağlıyor. Avans, ilaç, eğitim vs. çeşitli açılardan şerbetçiotu üreticilerini yalnız bırakmayarak en yüksek verimin sağlanması için her türlü destek bu iki kuruluş tarafından sağlanıyor.

Bu açıdan bakıldığında Pazaryeri'nde bulunan özel kuruluşların (TARBES AŞ VE OT-GÜL Kooperatifi) verdikleri teşviklerle şerbetçiotu üreticilerine önemli katkılar sağladıkları görülmektedir. Bölgedeki üreticilerin bir kısmı TARBES AŞ ile sözleşmeli üretim yapmakta ve doğrudan TARBES AŞ'nin maddi ve teknik desteklerinden faydalanmaktadır. Şerbetçiotu üreticilerinin diğer kısmı ise Ot-Gül Kooperatifi'ne üye ve bu kooperatifin sağladığı maddi ve teknik desteklerden faydalanmaktadır. Dolayısıyla bu iki kuruluş vasıtasıyla tüm şerbetçiotu üreticileri verilen teşvikler kapsamında üretimlerini gerçekleştirerek yüksek kazanç elde etmektedirler. Bu iki kuruluşun üreticilere sağladıkları maddi ve teknik destekler sayesinde devlet müdahalesine gerek kalmamaktadır. Pür piyasa ekonomisi kapsamında başarılı bir üretim gerçekleştirilmektedir. Öte yandan Hüyük'te bu tür teşvikler sağlayacak özel kuruluşların bulunmaması nedeniyle kamu tarafından sağlanan maddi ve teknik destekler bulunmaktadır. Dolayısıyla Pazaryeri'ndeki sistemin işleyişine bakıldığında kamunun müdahalesi olmadan sadece özel kuruluşların sağladığı maddi ve teknik desteklerle de başarılı bir üretim süreci gerçekleşebildiği görülmektedir. Bu kapsamda Hüyük'te özel kuruluşlar kurularak üreticilere maddi ve teknik destekler bu kuruluşlar vasıtasıyla sağlanabilir ve kamunun yükü hafifletilebilir.

7.2.4. Fiyat ve Pazarlama

Fiyat belirleme konusunda diğer durumlara göre farklılıklar bulunmaktadır. Şerbetçiotunda üretim, teşvik, denetim, eğitim, pazarlama gibi durumlar tamamen piyasa ekonomisi kapsamında gerçekleşmektedir. Ancak fiyat belirleme noktasında kamu da işin içine girmektedir. Her sene şerbetçiotu alım fiyatları fiyat belirleme komisyonu tarafından alınan ortak karar neticesinde tayin ediliyor. Fiyat belirleme komisyonu; Vali Yardımcısı, Kaymakam Vekili, Pazaryeri Belediye Başkanı, Bilecik Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürü, Pazaryeri Gıda Tarım ve Hayvancılık İlçe Müdürü, Ot Gül Kooperatifi Başkanı, Ziraat Odası Başkanı, TARBES AŞ Operasyon Müdürü, Ziraat Mühendisleri ve üreticilerden oluşmaktadır. Dolayısıyla ne çok yüksek ne de çok düşük fiyat belirlenmemekte, komisyonun ortak kararıyla en uygun fiyat belirlenmektedir.

Fiyat belirleme noktasında Hüyük'te ise tam tersi durum söz konusudur. Üretim, teşvik, eğitim gibi noktalarda kamu ön plandayken fiyat belirleme

noktasında kamu geri plana çekilmektedir. Fiyat, üreticilerin aktardığına göre köylere gelen kantarlar (aracılar) tarafından tayin edilmektedir. Kantarlar daha sonra alıcı firmalara daha yüksek fiyattan satmaktadırlar. Bu durumda üreticinin kazancı daha düşük gerçekleşmektedir. Ancak organik üretim olması nedeniyle organik çileğin pazar fiyatının diğer ürünlere göre yüksek olması üreticiler açısından bir avantajdır.

Bu doğrultuda Pazaryeri'nde üretimin fiyat belirleme dışındaki tüm aşamaları pür piyasa ekonomisi kapsamında yapıp fiyat belirleme aşamasına kamu dahil olmakta ve kamu-özel sektör ortak kararı neticesinde üreticinin emeği göz ardı edilmeyerek yüksek gelir elde etmelerine imkan sağlanmaktadır. Aksi taktirde özel sektörde kar amacı ön planda ve şerbetçiotu alımında TARBES AŞ tek kurum olduğu için, diğer aşamalarda olduğu gibi fiyat belirleme aşaması da özel sektöre bırakıldığı zaman tek alıcı kurum olan TARBES AŞ bu durumu karını maksimum yapmak için kullanacaktır ve üretici bu durumdan memnun kalmayacaktır. Öte yandan Hüyük'te ise üretimin tüm aşamalarında kamu ön plandadır; fakat fiyat belirleme noktasında kamu geri planda kalmaktadır. Dolayısıyla organik pazarın henüz tam olarak oturtulamadığı bu alanda pazarlama aşamasında üretici olumsuz etkilenmektedir.

Sonuçta monopson piyasanın söz konusu olduğu şerbetçiotu yetiştiriciliğinde fiyat belirleme konusunun tek alıcı konumunda olan TARBES AŞ'ye bırakılmayarak kamu-özel sektör ortak kararıyla oluşturulması neticesinde oldukça başarılı sonuçlar elde edilmektedir. Öte yandan organik tarımda yeni olan ve organik pazarın henüz gelişmediği Hüyük'te ise fiyat belirleme konusunda piyasa başarılı olmamakta ve fiyat belirleme noktası piyasaya bırakıldığı taktirde üretici olumsuz etkilenmektedir. Bu bağlamda üretici diğer aşamalarda olduğu gibi fiyat ve pazarlama konusunda da şuan için kamunun desteklerine ihtiyaç duymaktadır.

Pazarlama konusunda Hüyük'teki katılımcı görüşleri; Katılımcı P: *"...Türkiye'de organik pazarlar henüz yeterli değil, onlara daha geniş imkânlar tanınmalıdır. Ürettiğimiz organik çileği kendi imkânlarımızla satıyoruz..."* ; Katılımcı M: *"...Ürettiğim organik çileğin tamamını aracı firmalar olan köy kantarlarına satıyorum..."*.

Pazarlama konusunda Pazaryeri'ndeki katılımcı görüşleri; Katılımcı Z: *"...ürettiğim şerbetçiotunun tamamını 18 yıldır TARBES'e satıyorum. Pazarlama sorunumuz bulunmamaktadır. Bölgemizde üretilen şerbetçiotunun tamamını TARBES almaktadır..."* ; Katılımcı V: *"... bölgemizde üretilen şerbetçiotu ya direk TARBES'e satılıyor ya da kooperatife üye olanlar kooperatife veriyor kooperatif kurutup yine TARBES'e satıyor. Yani ürünün tamamını TARBES alıyor. Ancak ihtiyacımız olan şerbetçiotunun tamamını üretmekte yetersiziz. İhtiyacımız olan kalan kısım dışarıdan ithal edilmektedir..."*

Bu açıklamalardan yola çıkarak fiyat ve pazarlama konusunda Hüyük'teki çiftçilerin sıkıntılı olduğu sonucuna ulaşabiliriz. Hüyük'te fiyat belirleme aşamasının organik Pazar burada henüz gelişmediği için piyasaya bırakılması üreticiyi olumsuz etkilemektedir. Öte yandan şerbetçiotu ne kadar çok üretilirse ithalat oranı o kadar az olmaktadır. Dolayısıyla şerbetçiotunun pazarlama sorunu bulunmamaktadır. Üretim tamamını TARBES AŞ almakta ve üretim ne kadar olursa olsun çiftçi pazarlama konusunda sıkıntı yaşamamaktadır. Tek alıcı TARBES AŞ olmasına rağmen fiyat belirleme aşamasında tek hâkim özel sektör değildir, kamunun da katıldığı fiyat belirleme komisyonunda hem alıcı kuruluşu hem de üreticiyi memnun edecek en uygun fiyat ortak karar neticesinde belirlenmektedir.

7.2.5. Gelir

Organik çilek/şerbetçiotu üretimiyle gelirlerinde önemli artışlar olan çiftçiler bu durumlarını şu sözlerle dile getirmişlerdir: Katılımcı K: *"... 6 yıldır organik çilek üretiyorum. Yılda yaklaşık 10 ton civarı ürettiğim organik çilekten yaklaşık ortalama 30 bin TL gelir elde ediyorum..."*; Katılımcı L: *"...Emekli olduktan sonra tarımla uğraşmaya başladım. 10 yıldır tarımla uğraşıyorum. 4 dekarlık alanda yıllık ortalama 4 ton organik çilek üretiyorum. Organik çilek üretiminden ortalama yıllık 12 bin TL gelir elde ediyorum. organik çilek üretiminde dekar miktarını arttırmak istiyorum..."* diyerek organik çilek üretimiyle ilgili memnuniyetini dile getirmiştir. Katılımcı M: *"...3 yıldır organik çilek üretimi yapıyorum. 5 dekarlık alanda organik çilek üretiyorum. Organik çilek üretiminden ortalama yıllık 15 bin TL kazanıyorum. İşçilik ve masrafi çok olmasına rağmen organik çilek üretimi yüksek gelir sağlamaktadır. Bu yüzden organik çilek üretmeye devam edeceğim..."* ; Katılımcı N: *"...Maddi gelirinin yüksek olmasından dolayı organik çilek üretmeye karar verdim. 6*

yıldır organik çilek üretiyorum. Yıllık ortalama 3.5-4 ton organik çilek üretiyorum. 12 bin TL organik çilek üretiminden elde ediyorum...”; Katılımcı P: “...6 yıldır organik çilek üretiyorum. 7 dekarlık alanda organik çilek üretimi yapıyorum. Yıllık 8 ton civarında organik çilek üretiyorum. Organik çilek üretiminden ortalama 24 bin TL kazanıyorum...”

Katılımcı R: “... yaklaşık 27 yıldır şerbetçiotu üretiyorum. 6 dekar kendimin 6 dekar ailemin toplam 12 dekarda şerbetçiotu üretimi yapıyorum. Yılda ortalama 8-10 ton civarı şerbetçiotu üretiyorum. Şerbetçiotundan ortalama 40-50 bin TL gelir elde ediyorum. Şerbetçiotunun gelirime önemli katkısı bulunmaktadır...”; Katılımcı S: “... 20 yıldır şerbetçiotu üretiyorum. Daha çok hayvancılıkla uğraşıyorum. Yüksek gelir sağlaması nedeniyle şerbetçiotu üretimi de yapıyorum. 5 dekarlık bir alanım var ve bu alanın tamamında şerbetçiotu üretiyorum. Elde ettiğimiz verim yıldan yıla iklim ve hava koşullarına göre değişmektedir. Ortalama yılda 4.5-5 ton civarında ürün elde ediyorum. Bu da bana yılda 22-25 bin TL arasında kazanç sağlıyor...”; Katılımcı T: “... Şerbetçiotundan yüksek verim alabilmek için oldukça güzel bir şekilde her şeyiyle ilgilenmek gerekmektedir. Türkiye’de üretilmeye başladığından beri yani 1965-1970’li yıllardan beri şerbetçiotu üretiyorum. Yurtdışına gidip en iyi verimi sağlayabileceğim üretim tekniklerini bizzat öğrendim. Bu sebeple oldukça yüksek verim elde ediyorum. 13 dekarlık bir alanda şerbetçiotu üretimi yapıyorum. Bu 13 dekarda başka ürün yetiştirsem asla bu kadar gelir elde edemem. Yılda yaklaşık 10- 12 ton arası ürün alıyorum. Ortalama yılda şerbetçiotundan 50- 60 bin TL arası gelir elde ediyorum...”; Katılımcı V: “...emekli olduktan sonra şerbetçiotu üretmeye başladım. 4 dekarlık alanda şerbetçiotu üretimi yapıyorum. Yaklaşık 2.5- 3 ton verim aldığım şerbetçiotu tarımından yılda ortalama 12.5- 15 bin TL gelir elde ediyorum. Şerbetçiotundan başka ürünün tarımını yapmıyorum...”; Katılımcı Y: “... yaklaşık 24 yıldır şerbetçiotu yetiştiriyorum. Şerbetçiotu çok kazandırıyor ancak çok fazla emek istediği için çok uğraştırıcı. Bizim babadan oğla geçim kaynağımız bu iş. Toplamda 9 dekarlık bir alanda şerbetçiotu yetiştiriyorum. Şerbetçiotundan bizi memnun eden bir gelir elde ediyoruz. Bu yüzden şerbetçiotunu diğer ürünlere göre daha çok alanda yetiştirmeyi tercih ediyoruz. Arpa, buğday ektiğimiz zaman geçimimizi sağlamakta zorlanıyoruz. Şerbetçiotundan yaklaşık yılda 7-9 ton verim elde ediyoruz ve yılda ortalama 35- 45 bin TL arasında kazancımız oluyor...”

Katılımcı görüşlerinden hareketle şerbetçiotu/organik çilek ürünlerinin ekonomik açıdan geri olan söz konusu bölgelere önemli gelir sağladığı görülmektedir. Şerbetçiotu ne kadar çok uğraşılırsa o kadar çok verim alınan bir üründür. Dolayısıyla asıl mesleği çiftçi olan ve geniş bir alanda bu üretimi gerçekleştiren çiftçiler daha çok gelir elde etmektedirler. Şerbetçiotunun yalnızca Bilecik- Pazaryeri'nde üretilebiliyor olması da bu bölge için oldukça avantajlı bir durumdur. Öte yandan organik çileğin genellikle il özel idaresinin verdiği çilek çeşitleri kapsamında üretimi yapılıyor. Bu çilek çeşitleri en çok verim getiren ve bölgeye uyum sağlayan çilek çeşitleridir. Dolayısıyla üretim sonucunda elde edilen kazanç yüksek olmaktadır.

Aşağıda katılımcıların ürettikleri ürün, kaç yıldır ürettikleri ve bu üretimlerden yıllık ortalama ne kadar gelir elde ettikleri tablolastırılarak gösterilmiştir.

Tablo 16. Katılımcıların Yıllık Ortalama Gelir Miktarları

Katılımcı	Ürün	Üretim Yılı	Yıllık Ortalama Gelir (TL)
K	ORGANİK ÇİLEK	6 YIL	30.000
L	ORGANİK ÇİLEK	5 YIL	12.000
M	ORGANİK ÇİLEK	3 YIL	15.000
N	ORGANİK ÇİLEK	6 YIL	12.000
P	ORGANİK ÇİLEK	6 YIL	24.000
R	ŞERBETÇİOTU	27 YIL	40.000-50.000
S	ŞERBETÇİOTU	20 YIL	22.000-25.000
T	ŞERBETÇİOTU	45 YIL	50.000-60.000
V	ŞERBETÇİOTU	8 YIL	12.500-15.000
Y	ŞERBETÇİOTU	24 YIL	35.000-45.000

Yukarıdaki tabloyu incelediğimizde katılımcılar organik çileği 3-6 yıldır üretiyorlar. Bunun sebebi organik çilek bölge için oldukça yeni tarihlere dayanan bir üretimdir. Bu ürünün yetiştiriciliği yaklaşık 8 yıldır Hüyük ilçesinde gerçekleştirilmektedir. Organik çilek için katılımcıların yıllık ortalama gelirleri ise 12.000-30.000 TL arasında değişmektedir. Elde edilen gelirin farklılık arz etmesi katılımcıların organik çilek ürettikleri alanların farklı olmasından kaynaklanmaktadır.

Katılımcıların şerbetçiotu üretimi yaptıkları yıllar ise 8-45 yıl arasında değişmektedir. Şerbetçiotunu hem emekli olduktan sonra memleketine dönüp üretimini yapanlar bulunmaktadır hem de o bölgeye memur olarak gelmiş bazı kişiler burada 1-2 dekarlık alan satın alıp şerbetçiotu üretmektedirler. Dolayısıyla 8 yıl gibi veya daha düşük yakın tarihlere dayanan üretimler bulunmaktadır. Şerbetçiotu için katılımcıların yıllık ortalama gelirleri 12.500- 60.000 TL arasında değişmektedir. Bu durum hem şerbetçiotunun çok ilgilenildiğinde yüksek verim alınması nedeniyle daha çok kazanç sağlamasıyla hem de üreticilerin sahip oldukları alanların farklı olmasıyla açıklanabilir. Şerbetçiotu çok ilgilenildiği takdirde 1 dekardan 1 ton ürün alınabilen bir üründür. 1 dekardan en az ise 400-500 kg ürün elde edilmektedir.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Gelir, üretim süreci sonucunda üretim faktörlerinin üretimden elde ettikleri ekonomik değerler olarak ifade edilmektedir. Buna göre üretim faktörlerini emek, sermaye, doğal kaynaklar ve müteşebbis şeklinde sıralayabiliriz ve ücret emeğin gelirini, faiz sermayenin gelirini, kar müteşebbisin gelirini ve rant da doğal kaynakların gelirini ifade etmektedir. Bununla birlikte bireylerin üretim sürecine katılmadan (miras, milli piyango vs.) ekonomik güçlerinde meydana gelen artışlar da gelir olarak kabul edilmektedir.

Zamanla ekonominin genişlemesi ile beraber gelir dağılımı sorunu da ortaya çıkmıştır. Birincil gelir dağılımı olarak ifade edilen gelir dağılımında ekonomide kim ne kadar faktöre sahipse, üretim faktörlerinin üretim sürecine girmesi ile yaratılan gelirlerden o kadar pay alır. Bu şekilde ortaya çıkan gelir dağılımı, adil olarak gerçekleşmemektedir. Çünkü yaratılış itibariyle toplumdaki bireyler arasında farklılıkların söz konusu olması, elde edilen gelirin paylaşılmasında da farklılıkların olacağı hükmünü doğurmaktadır.

Çalışanlar-çalışmayanlar, yetenekler, farklı faaliyet kollarında çalışanlar, yaş ve cinsiyet, eğitim, miras gibi bireyler arasında mevcut olan farklılıklar sebebiyle gelir dağılımı adil bir şekilde gerçekleşmemektedir. Bunun yanı sıra bir ülkedeki bölgeler arasındaki ulaştırma, coğrafi konum, sağlık, iklim özellikleri, haberleşme, eğitim gibi farklılıklar bölgesel gelir dağılımı eşitsizliğinin temel sebeplerini oluşturmaktadır. Ayrıca piyasa başarısızlıkları olarak adlandırılan kamusal mallar, asimetrik bilgi, doğal tekeller, dışsallıklar, aksak rekabet, ölçeğe göre artan getiriler neticesinde piyasa bu alanlarda etkin bir şekilde faaliyet gösterememektedir. Bu bağlamda devlet ekonomiye müdahale ederek gelir dağılımındaki eşitsizlikleri azaltmaya çalışır.

Günümüzde her ekonomide gelir dağılımında adaletsizlikler mevcuttur; ancak her ekonomide farklı boyutlarda gerçekleşmektedir. Gelir dağılımının mümkün olduğunca nesnel yöntemlerle ölçülmesi gerekmektedir. Nesnel olmayan yöntemlerle ölçülen gelir dağılımı, durumun ne aşamada olduğuna dair gerçek boyutu vermez. Gelir dağılımı dengesizliklerinin yüksek boyutlarda olması ülkede ekonomik, sosyal ve siyasi sorunlar yaratmaktadır. Bu bağlamda ülke, toplumsal huzursuzluklar,

ekonomik büyüme ve gelişmenin sağlanamaması, demokrasinin iyi işletilememesi gibi birçok sorunla karşı karşıya kalır. Yapılan araştırmalar neticesinde çeşitli ölçüm yöntemleri geliştirilmiştir. Ancak Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), gelir eşitsizliğinin ölçümünde Gini Katsayısı, Lorenz Eğrisi ve Yüzde Paylar Analizi göstergesi olmak üzere üç ölçüm yöntemini kullanmaktadır.

Bir ülkede, belirli bir dönemde üretilen milli gelirin üretime katılan kişi, üretim faktörleri, bölge veya sektörler arasında dağılımını belirleyen ve etkileyen çok sayıda makro ekonomik ve makro ekonomik olmayan faktör bulunmaktadır. Dolayısıyla gelir dağılımı dengesizliklerinin sebeplerinin bilinmesi üretilen çözümlerin etkili sonuçlar vermesine yardımcı olur. Bu bağlamda genel olarak bir ülkedeki gelirin dağılımı çeşitli açılardan sınıflara ayrılarak analiz edilmektedir. Buna göre gelir dağılımı; kişisel gelir dağılımı, bölgesel gelir dağılımı, fonksiyonel gelir dağılımı sektörel gelir dağılımı eğitim durumuna göre gelir dağılımı, meslek gruplarına göre gelir dağılımı, sosyal gruplara göre gelir dağılımı olmak üzere çeşitli açılardan değerlendirilmektedir. Dolayısıyla gelir dağılımının hangi birimler arasında dengesiz olduğu ve gelir dağılımı dengesizliğinin sebepleri açıkça tespit edilebilmektedir. Sonuçta gelir dağılımı dengesizliğinin türüne göre çözüm yolları geliştirilmektedir.

Tüm bu açıklamalar neticesinde devlet ekonomiye ya doğrudan ya da dolaylı yollardan müdahale ederek piyasada oluşan gelir dağılımı dengesizliğini azaltmaya çalışır. Bu doğrultuda devlet, gelirin yeniden dağılımını özellikle vergiler ve kamu harcamaları vasıtasıyla sağlamaktadır. Devlet, gelirden nispeten yüksek pay almış olanların gelirlerini vergilerle (artan oranlı gelir vergisi uygulayarak vs.) azaltır. Bu şekilde elde ettiği fonlarla, toplam gelirden nispeten düşük pay almış olanların gelirlerini arttırıcı hizmetler sunar. Bu doğrultuda gelir dağılımını düzeltici fonksiyon gerçekleştirerek gelirin daha adil bölüşümünü sağlayabilir.

Bu araştırmada gelir dağılımı konusu ile ilgili olarak Türkiye’de şerbetçiotunun sadece Bilecik- Pazaryeri’nde, tamamen piyasa koşullarında üretiliyor olması ile birlikte devletin sadece fiyata müdahale etmesi neticesinde piyasanın ne kadar başarılı olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte Konya-Hüyük’te kamu-özel sektör işbirliği ile organik çilek üretiminin bölgeye ne denli ekonomik

katkı sağladığı gösterilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla pür piyasa ekonomisi ve kamu-özel sektör işbirliği kapsamında gelir dağılımının iyileştirilmesine yönelik araştırma bölgelerindeki uygulamalar ve bu uygulamaların ne kadar çözüm yarattıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın uygulama aşamasında Pazaryeri'nde şerbetçiotu üretimi yapan 5 çiftçi, Pazaryeri'nden 1 ziraat mühendisi, Pazaryeri Ot-gül Kooperatifi Başkanı, Pazaryeri İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürü; Hüyük'ten 2 ziraat mühendisi ve Hüyük'te organik çilek üretimi yapan 5 çiftçi ile birebir görüşülmüştür. Toplamda 15 kişi ile derinlemesine görüşme yapılmıştır.

Araştırmada yapılan mülakatlar neticesinde elde edilen veriler ilk olarak detaylıca incelenmiştir. Daha sonra katılımcıların sorulara verdikleri cevaplar kendi içinde değerlendirilmiştir. Bu işlemlerle birlikte betimsel analiz yapılmıştır. Betimsel analiz kapsamında öncelikle elde edilen veriler sıraya konulmuş ve alt başlıklar oluşturularak katılımcı görüşleri kapsamında şerbetçiotu/organik çilek üretimlerinin bölgelerin ekonomilerine sağladığı katkılar ortaya konulmuştur.

Araştırmanın soruları genel olarak aşağıdaki temel başlıklardan oluşmuştur.

- Üretime Geçiş Kararı
- Maliyet
- Teşvik
- Fiyat ve Pazarlama
- Gelir

Pazaryeri'nde şerbetçiotu yetiştiriciliği piyasa kapsamında gerçekleştirilmektedir. TARBES AŞ ve Ot-Gül Kooperatifi'nin sağladığı maddi ve teknik desteklerle çiftçiler üretimlerini gerçekleştirmektedir. TARBES AŞ bünyesindeki ziraat mühendisleri, her yıl düzenli olarak gübreleme, ilaçlama, sulama konusunda üreticileri bilgilendirmektedirler. Bununla birlikte bitkinin gelişmesi ve hastalıklara karşı direnç gösterebilmesi amacıyla TARBES AŞ ile sözleşmeli üretim yapan çiftçilerin tarlaları bilirkişiler tarafından gözlemlenerek ihtiyaç duyulan bilgi ve yönlendirmeler söz konusu olmaktadır. TARBES AŞ tarafından üreticilere eğitimlerin yanı sıra danışmanlık hizmeti de sağlanmaktadır. Ayrıca sözleşmeli çiftçilere direk, tel, ip, ilaç, su motoru, çapa makinesi ve avans yardımı yapılarak bu

yardımların geri ödemesi ise taksitle şerbetçiotu miktarı üzerinden gerçekleşmektedir. Kooperatif ise üretilen şerbetçiotlarının hem kurutulup satışında üyelerine destek vermekte hem de şerbetçiotu yetiştiriciliğinde dikkat edilmesi gereken hususlar kapsamında üyelerini bilgilendirmektedir. Kooperatif ayrıca üyelerine demir direk, gübre, ip, ilaç vb. sağlayarak bunların maliyetlerinin hasattan sonra taksitli olarak ödenmesine imkan vermektedir. Tüm bu piyasa ekonomisi kapsamında sağlanan imkânlar neticesinde Pazaryeri halkı şerbetçiotu üretimini başarılı bir şekilde gerçekleştirmektedir.

Şerbetçiotunda üretim, denetim, eğitim, pazarlama gibi durumlar tamamen piyasa kapsamında gerçekleştirilmesine rağmen fiyat belirleme konusunda piyasa tek hakim değildir. Şerbetçiotu fiyatları her yıl fiyat belirleme komisyonu tarafından belirlenmektedir. Fiyat belirleme komisyonu; Vali Yardımcısı, Kaymakam Vekili, Pazaryeri Belediye Başkanı, Bilecik Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürü, Pazaryeri Gıda Tarım ve Hayvancılık İlçe Müdürü, Ot Gül Kooperatifi Başkanı, Ziraat Odası Başkanı, TARBES AŞ Operasyon Müdürü, Ziraat Mühendisleri ve üreticilerden oluşmaktadır. Dolayısıyla ne çok yüksek ne de çok düşük fiyat belirlenmemekte, komisyonun ortak kararıyla en uygun fiyat belirlenmektedir.

Ayrıca Pazaryeri halkı için en avantajlı durumlar şerbetçiotu üretiminde pazarlama sorunlarının olmayışı ve şerbetçiotunun Türkiye’de bu bölge haricinde üretilmemesidir. Dolayısıyla şerbetçiotu üretim miktarının yüksek olması Pazaryeri halkına önemli gelir sağlayacak ve bölge ekonomisinin iyileşmesine katkıda bulunacaktır. Bunun yanında şerbetçiotunun üretildiği miktar kadar ithalattan vazgeçilmektedir. Dolayısıyla üretim miktarının yüksek olması dışa bağımlılığı da azaltmaktadır.

Öte yandan organik çilek üretiminin kamu-özel sektör işbirliği çerçevesinde yapılıyor olması neticesinde organik çilek üreticilerine kamunun sağladığı maddi ve teknik destekler söz konusu olmaktadır. Ayrıca en yüksek verimin alınacağı çilek fideleri dağıtılarak daha fazla kazanç elde edilmesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu destekler sonucunda Hüyük halkı organik çilek üretiminden yüksek gelir elde etmektedir. Kamu- özel sektör işbirliği kapsamında kamunun organik çilek üretimi

için halkı desteklemesi ve üretime yönlendirme gayreti çiftçinin üretim kararı aşamasında öncü olmaktadır.

Hüyük'te organik çilek yetiştiriciliği 2007'den sonra modern tarım teknikleriyle uygulanmaya başlanmıştır. Modern tarım tekniklerinin uygulanmasıyla birlikte üretimde artış yaşanmıştır. Bununla birlikte çilek yetiştiriciliğinin organik çilek yetiştiriciliği şeklinde olması elde edilen gelirin daha yüksek olmasına imkân vermektedir. Çünkü organik çileğin pazar değeri daha da yüksek olmaktadır. Buna bağlı olarak elde edilen kazanç da yüksek olmaktadır. Hüyük Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürü Yücel Doğan'ın Tarım Gündem'e yaptığı konuşmasına göre Çamlıca Kasabası'ndaki çiftçiler 2007 yılına kadar tarım işçisi olarak Konya'nın değişik ilçelerine hatta Konya dışındaki değişik yerlere tarım işçiliği yapmak üzere pancar çapasına göç ederlerdi. Ancak bu son yıllarda bu çiftçiler tarım işçiliğini bırakarak kendi arazilerinde organik çilek üretmeye başladılar. Burada kamu-özel sektör işbirliği kapsamında piyasa ekonomisinin önü açılarak çiftçilerin emek geliri elde ederken zirai kazanç elde etmelerine imkân tanınmıştır. Bu, çiftçiler açısından olumlu bir gelişme olmuştur. Çünkü emek geliri düşüktür, zahmetlidir ve risklidir.

Bununla birlikte Hüyük'te işleme ve değerlendirme tesislerinin kurulması hedeflenmektedir. Bölgede işleme ve değerlendirme tesislerinin kurulmasıyla şuan ki mevcut durumun on katına kadar çıkılabileceği düşünülmektedir. Dolayısıyla bu bölgede bu alanda özel kuruluşlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Yapılan araştırmada Hüyük ve Pazaryeri ilçelerinin temel geçim kaynaklarının tarım ve hayvancılık olduğu ve ekonomik yönden geri kalmış olan bu ilçelerde gerçekleştirilen organik çilek/şerbetçiotu üretimlerinin söz konusu ilçelere çeşitli açılardan katkı sağladıkları görülmüştür. Buna göre elde edilen bulgular organik çilek/şerbetçiotu yetiştiriciliğinin bu bölgelerin sosyal refahlarındaki artışta ve gelir dağılımı dengesizliklerini azaltmada önemli rol oynadığını göstermektedir. Katılımcı görüşlerinden hareketle bölgelerin ekonomik durumlarının şerbetçiotu/organik çilek üretmeden önce daha geri seviyede oldukları; ancak şerbetçiotu/organik çilek üretimlerinin ekonomik yönden geri kalmış bu bölgelere oldukça yüksek miktarlarda gelir sağladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda bu

iki bölgede bu ürünlerin (Pazaryeri-şerbetçiotu ve Hüyük- organik çilek) üretilmesiyle beraber kırsal alandan kente göç oranları da oldukça düşmüştür.

Bu doğrultuda Hüyük'te kamunun verdiği teşviklerle hız kazanan organik çilek yetiştiriciliği yüksek gelir imkânı sağlaması nedeniyle hem ilçeden göçü durdurmuştur hem de yöreye tersine göçün başlamasına neden olmuştur. Daha önceden büyük şehirlere göç eden yöre halkından iş durumu iyi olmayanlar memleketlerine geri dönerek organik çilek üretimine başlamışlardır.

Diğer taraftan Pigou optimumunda gelir dağılımı adaleti için bireylerin gelirleri tam olarak eşitlenene kadar gelirin yeniden dağılımı söz konusu olmaktadır. Pareto optimumunda ise önemli olan bir kimsenin durumunu kötüleştirmeksizin başka bir kimsenin refahının artmasıdır. Buna göre elde edilen gelirlere baktığımızda her iki ilçede de gelir artmıştır. Gelir dağılımı dengesizliğinin azaltılmasında önemli olan gelirin yükselmesidir. Gelirin mutlak eşit dağılımı gelir dağılımının adil olmadığını gösterir. Çünkü tezin literatür kısmında açıklandığı üzere bireylerin doğuştan sahip oldukları farklılıklar nedeniyle gelir dağılımı adaletinin sağlanmasında kastedilen gelirin mutlak eşit dağılımı değil, adil dağılımdır. Dolayısıyla burada katılımcı M'nin 5 dekarlık alanda organik çilek yetiştirerek 15.000 TL daha yüksek gelir sağlama imkânı bulması veya Katılımcı R'nin 12 dekarlık bir alanda şerbetçiotu yetiştirerek yılda ortalama 40-50.000 TL civarında bir gelir elde etme imkânı bulması gelir dağılımında adaletin gerçekleştirilmesine katkı sağlamaktadır. Öte yandan bölge halkının organik çilek/şerbetçiotu üreterek elde ettikleri toplam gelir tüm bölge halkına eşit miktarlarda paylaştırıldığında bu, gelir dağılımında adaletin sağlanması için bir çözüm değildir. Çünkü her birey farklı koşullara ve özelliklere sahip olduğu için her bir bireyin eşit pay alması adil olmamaktadır. Dolayısıyla burada pareto optimumu öne çıkmaktadır.

Diğer taraftan konuyu piyasa ekonomisi kapsamında değerlendirdiğimizde ise organik çilek kamu-özel sektör işbirliği çerçevesinde yapılmaktadır. Şerbetçiotu üretiminde ise tamamen piyasa ekonomisi hâkim bulunmaktadır. Ancak fiyat belirleme noktasında farklılık söz konusudur. Şerbetçiotu üretim, denetim, eğitim, pazarlama gibi tüm durumlarda piyasa ekonomisi hâkimken fiyat belirleme noktasında kamu da dâhil olmaktadır. Öte yandan organik çilek üretim, teşvik, eğitim

gibi durumlarda kamu-özel sektör ortak hareket ederken fiyat belirleme konusuna kamu dâhil olmamaktadır. Bu bağlamda değerlendirdiğimizde şerbetçiotunda kamu sadece fiyat belirleme noktasında müdahale etmekte ve oldukça başarılı üretim-pazarlama süreci söz konusu olmaktadır. Elbette burada pazarlamada sıkıntı yaşanmamasında bir etken de şerbetçiotu üretiminin ihtiyacı karşılayamaması nedeniyle üretilen ürünün tamamının alım garantisi bulunmasıdır. Burada asıl olarak şerbetçiotu yetiştiriciliğinde monopson piyasa sistemi mevcuttur. Alıcı tekeli olarak da nitelendirilebilen monopson piyasa, çok sayıda satıcıya karşılık bir tek alıcının bulunduğu piyasa türüdür. Böyle bir piyasada fiyatın ne olacağını alıcı belirler, satıcılar ise bunu kabullenmek zorundadır. Ancak şerbetçiotunun alım fiyatı fiyat belirleme komisyonu tarafından belirlendiğinden yani fiyatın belirlenmesi aşamasına kamu da dâhil olduğundan tek alıcı olan TARBES AŞ fiyatı kendisi belirleyememekte, karını maksimum yapma girişiminde bulunamamakta ve dolayısıyla fiyat belirleme komisyonunun toplanarak en uygun fiyatın belirlenmesiyle üreticilerin emeği göz ardı edilmemektedir.

Buna karşın organik çilek üretim, eğitim, teşvik gibi birçok konuda kamu-özel sektör işbirliği mevcutken fiyat belirleme aşamasına kamu karışmamaktadır. Aracılar ürünü üreticiden daha düşük fiyattan satın alıp alıcı firmalara daha yüksek fiyattan satmaktadırlar. Dolayısıyla üreticinin emeği göz ardı edilmektedir. Ancak organik ürün olması nedeniyle organik çileğin pazar fiyatının yüksek olması neticesinde aracılardan daha düşük fiyattan ürünü alıp daha yüksek fiyattan alıcı firmalara satması üreticiyi çok fazla olumsuz etkilememektedir. Yine de üretici daha çok gelir elde edebilecekken aracılardan daha düşük gelir elde etmektedirler.

Bu bağlamda şerbetçiotu yetiştiriciliğinde kamunun sadece fiyata müdahale etmesi, diğer aşamaları piyasa ekonomisine bırakması gelir dağılımı dengesizliğinin azaltılmasında başarılı bir çözüm yaratmıştır. Fakat piyasa ekonomisinin başarılı çözümler üretebilmesi için şerbetçiotu yetiştiriciliğinde olduğu gibi kamu müdahalesine ihtiyacı ortadan kaldıran sistematik bir şekilde işleyen özel kuruluşların mevcut olması gerekmektedir. Ayrıca burada piyasa ekonomisinin gelir dağılımı dengesizliğinin azaltılmasına katkı sağlayan bir yönü de monopson piyasa olmasına rağmen fiyatın kamu-özel sektör ortak kararı neticesinde belirleniyor olmasıdır. Fiyat belirleme tek alıcı kuruluş olan TARBES AŞ'ye bırakılmış olsaydı

TARBES AŞ karını maksimum etme çabası içinde olacaktı ve hem çiftçinin emeği göz ardı edilecekti hem de üreticinin kazancı daha düşük olacaktı.

Diğer taraftan organik çilek yetiştiriciliğinde üretimin pür piyasa ekonomisine bırakılmayıp kamu-özel sektör işbirliği kapsamında yapılmasının temel sebebi sistematik bir şekilde işleyen özel kuruluşların bölgede mevcut olmamasıdır.

Burada piyasa ekonomisi odaklı şerbetçiotu üretiminin mi yoksa kamu-özel sektör işbirliği odaklı organik çilek üretiminin mi gelir dağılımı dengesizliğinin azaltılmasında daha etkili olduğu sorusu akla gelmektedir. Şerbetçiotu yetiştiriciliğinde piyasa ekonomisi kapsamında gelir dağılımı dengesizliğinin azaltılmasında başarılı bir çözüm yöntemi oluşturulmuştur. Elbette tüm piyasa ekonomilerinde bu şekilde başarılı bir üretim sürecinin gerçekleştiği söylenemez. Şerbetçiotu yetiştiriciliğinde sistematik bir şekilde işleyen özel kuruluşlar mevcut, pazarlama sorunu yok, monopson piyasa söz konusuysen fiyat, bu tek alıcıya bırakılmayıp kamu, özel sektör ve üreticinin bulunduğu bir komisyonda tayin ediliyor. Dolayısıyla özel kuruluşların destekleri sayesinde üretim, pazarlama, maliyet kapsamında herhangi bir sıkıntı yaşanmamaktadır. Bununla birlikte fiyat belirleme konusunda da etkili bir süreç izlenmektedir. Bu çerçevede oldukça başarılı bir üretim süreci ve gelir dağılımı dengesizliğinin azaltılmasına yönelik çözüm söz konusu olmuştur. Öte yandan kamu-özel sektör işbirliği kapsamında gerçekleştirilen organik çilek yetiştiriciliğinde fiyat ve pazarlama dışında diğer tüm aşamalarda başarılı çözümler üretilmiştir. Şerbetçiotu yetiştiriciliğinde olduğu gibi sistematik bir biçimde işleyen bir piyasa sürecinin mevcut olması neticesinde devlet müdahalesi olmadan da başarılı bir süreç takip edilebilir. Ancak Hüyük'te organik çilek yetiştiriciliği kapsamında sistematik şekilde işleyen bir piyasa sistemi bulunmamaktadır. Bu yüzden organik çilek yetiştiriciliği kamu-özel sektör işbirliği çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Ayrıca burada henüz organik Pazar gelişmediği için üreticiler pazarlama ve fiyat aşamasında sıkıntılar yaşamaktadırlar. Bölge halkının aktardığına göre yöreye gelen kantarlar (aracılar) üreticiden malı daha düşük fiyata alıp alıcı firmalara daha yüksek fiyattan satmaktadırlar. Bu aşamada kamunun pazarlama ve fiyat aşamasında geri planda kalması henüz organik pazarın gelişmediği bu bölgedeki üreticiyi olumsuz etkilemektedir. Elbette bu haliyle de organik çilek yetiştiriciliğinde bölge ekonomisine katkı sağlanarak gelir dağılımı

dengelesizliğinin iyileştirilmesine yönelik bir çözüm söz konusudur. Ancak bu çözüm pür piyasa kapsamında gerçekleştirilen şerbetçiotu yetiştiriciliğindeki kadar etkili değildir. Hüyük'te organik pazarlar gelişene kadar fiyat ve pazarlama aşamasına kamunun destek vermesi gerekmektedir. Bölgede bu alanda özel kuruluşların sistematik bir şekilde işlemleriyle ve organik pazarların gelişmesiyle birlikte hem kamunun yükünün azalacağı hem de organik çilek yetiştiriciliğinin gelir dağılımı dengelesizliğinin azaltılması konusunda oldukça etkili olacağı söylenebilir.

Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen sistemin piyasa ekonomisi veya kamu-özel sektör işbirliği kapsamında işlemlerine bağlı olmaksızın şerbetçiotu/organik çilek yetiştiriciliğinde karşılaşılan olumsuzluklar da söz konusudur.

Şerbetçiotu yetiştiriciliğinde bol güneş isteyen bir bitki olan şerbetçiotunun değişen iklim koşulları neticesinde olumsuzluklarla karşı karşıya kaldığı tespit edilmiştir.

Ayrıca hem şerbetçiotu hem organik çilek yetiştiriciliğinde mekanizasyon problemi nedeniyle maliyetler yüksek seviyede gerçekleşmektedir. Makineleşmenin artması ile birlikte daha düşük maliyet ve daha yüksek gelir elde etme imkânı mevcuttur.

KAYNAKÇA

- Acar, S. (2004). *Uluslararası Reel Ticaret: Teori, Politika*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Akalın, G. (1980). *Yüksek Öğretim Karma Malına Maliyet Fayda Analizinin Uygulanması*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Nu. 444.
- Akalın, G. (2001). *Türkiye’de Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci ve Ekonomik Kriz*, TİSK, Ankara: Tşof Plaka Matbaa.
- Akalın, G. (2002). *Türkiye’de Ekonomi- Politik Kriz ve Piyasa Ekonomisine Geçiş*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Akdoğan, A. (2005). *Kamu Maliyesi*, 10. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akel, V. (BT.). *200 Soruda IMKB*. 22 Mayıs 2015, http://iibf.bozok.edu.tr/kisiselsiteler/veli_akil/200_Soruda_%C4%B0MKB.pdf.
- Aksu, Ö. A. (1993). *Gelir ve Servet Dağılımı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basımevi ve Film Merkezi.
- Aktan, C. C. (2002). *Piyasa Başarısızlığının Anatomisi ve Kamu Ekonomisi Rasyoneli*. 12 Mayıs 2015, http://www.canaktan.org/ekonomi/kamu_maliyesi/kamu-ekonomisi/kamu-ekon-rasyoneli.pdf.
- Aktan, C. C. ve Vural, İ. Y. (2002a). *Gelir Dağılımında Adalet(siz)lik ve Gelir Eşit(siz)liği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri, Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- Aktan, C. C. ve Vural, İ. Y. (2002b). *Makro-Ekonomik Politikalar, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- Aktan, C. C. ve Vural, İ. Y., (2002). *Makro-Ekonomik Politikalar, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, akt. A. E. Tayyar. (2011). *Türkiye’de Gelir Dağılımı ve Makro Ekonomik Faktörlerin Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi: Bir Ekonometrik Analiz*, İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- Aktan, C. C. ve Vural, İ. Y. (2002c). *Başlıca Fonksiyonel Gelir Dağılımı Teorileri ve Bölüşüm Adaleti, Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- Aktan, C. C. (2003). *Değişim Çağında Devlet*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Aktan, C. C., Dileyici, D. ve Vural, İ.Y. (2005). *Kamu Ekonomisi ve Kamu Politikaları*. Ankara: Seçkin Kitabevi.
- Akyüz, Y., (bt). *Sermaye, Büyüme, Bölüşüm*, Ankara: A.Ü. Yayınları, akt. Y. Kubar. (2009). *Bir İktisat Politikası Amacı Olarak Gelir Dağılımı: Türkiye Örneği (1994-2007) Analizi*, Konya: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Alkın, E. (1981). *Gelir ve Büyüme Teorisi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.
- Alkın, E. (1995). Türkiye’de Gelir Dağılımı. *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı 6, 141-145.
- Altuğ, Y. (1995). *Piyasa Ekonomisi ve Türkiye Uygulaması: TÜSİAD*, akt. Z. Gardaşov. (2004). *Piyasa Ekonomisi Açısından Azerbaycan Cumhuriyeti Finans Sisteminin Değerlendirilmesi*, İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Anadolu Efes Biracılık ve Malt Sanayi AŞ. (2011). *Tarımda Ortak Akıl*, İstanbul: S Print.
- Ardıyok, Ş. (bt.). *Doğal Tekeller ve Düzenleyici Kurumlar, Türkiye İçin Düzenleyici Kurum Modeli, Rekabet Kurumu*. 12 Ekim 2014,
<http://www.rekabet.gov.tr/File/?path=ROOT%2f1%2fDocuments%2fAkademik+%C3%87a1%C4%B1%C5%9Fmalar%2ftez92.pdf>.
- Armağan, R. (2003). Kamu Ekonomisinde Dışsallıklar ve Dışsallıkların İçselleştirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 9, 159-178.
- Aron, R. (1974). *Sanayi Toplumu*, İstanbul: Boğaziçi Yayınevi.
- ASOMEDYA. (2002a). *Piyasa Ekonomisi I*, Mayıs.
- ASOMEDYA. (2002b). *Piyasa Ekonomisi II*, Haziran.

- Axundov, Ş. & Axundov, M. (1996). *Bazar İqtisadiyyatının Esasları*, Azərbaycan: Elm, akt. Z. Gardaşov. (2004). *Piyasa Ekonomisi Açısından Azərbaycan Cumhuriyeti Finans Sisteminin Değerlendirilmesi*, İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Ataman, B. C. (1996). Neo-Keynesçi Bölüşüm Teorisi: Ücret-Fiyat Sarmalı ve Gelirler Politikası. *Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayınları*, 51 (1-4), 53-69.
- Bağcı, İ. (2005). *Şerbetçiotu Tarımı*, Bilecik: Tarım Ürünleri ve Besicilik San. Ve Tic. AŞ.
- Başaran, F. (2007). *Küresel Bir Kamu Olarak Çevrenin Artan Önemi ve Sayıştay Denetimi*, Sayıştay Dergisi, akt. F. Özbilgi. (2011). *Piyasa Başarısızlıkları ve Dışsallıklara İlişkin Bir Değerlendirme*, Tokat: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Başkaya, Z. (2011). Bilecik İlinde Şerbetçiotu Üretiminin Coğrafi Esasları. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 16 (25), 207-228.
- Bayraklı, H. H. (2000). *Gelir Vergisi Kanunu'nda Gelir Kavramı Ve Sapmalar*. 04 Ekim 2014, <http://www.mevzuatdergisi.com/2000/12a/02.htm>.
- Bayraktutan, Y. (2003). Bilgi ve Uluslar arası Ticaret Teorileri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4 (2), 175-186.
- Biçerli, M. K. (2000). *Çalışma Ekonomisi*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Boratav, K. (1980). *100 Soruda Gelir Dağılımı (Kapitalist Sistemde, Türkiye'de, Sosyalist Sistemde)*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Böke, K. (2011). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, İstanbul: Beta Yayınevi.
- Büyükdere, K. (bt.). *Türkiye'de Gelir Dağılımı*, Gümrük Dünyası Dergisi, Nu: 51, 02 Mart 2015, <http://www.gumrukkontrolor.org.tr/Yayinlar/Dergiler/51/2.html>, akt. A. E. Tayyar. (2011). *Türkiye'de Gelir Dağılımı ve Makro Ekonomik Faktörlerin Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi: Bir Ekonometrik Analiz*, İstanbul, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Case, K. E. & Fair, R. C. (1994). *Principles of Economics*, United States of America: Prentice-Hall Inc.
- Case, K. E. & Fair, R. C. (1989). *Principles of Economics*, United States of America: Prentice-Hall Inc., akt. F. Özbilgi. (2011). *Piyasa Başarısızlıkları ve Dışsallıklara İlişkin Bir Değerlendirme*, Tokat: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- Corran, H. S. (1975). *A History of Brewing*, Kanada: David and Charles Publication, akt. G. Şahin ve S. Erbilin. (2012). *Türkiye’de Yetiştirilen Keyf Bitkiler İçerisinde Özel Bir Tür: Şerbetçiotu*, Zeitschrift für die welt der Türken Journal of World of Turks.
- Cowell, F. A. (2007). *Income Distribution and Inequality*, London School of Economics, London.
- Çakal, R. (1996). *Doğal Tekellerde Özelleştirme ve Regülasyon*. (Devlet Planlama Teşkilatı Uzmanlık Tezi). Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları.
- Çetin, H. (2002). Liberalizmin Temel İlkeleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 2(1), 219-237.
- Çetin, V. R. (2007). *Posta Hizmetlerinin Serbestleştirilmesi Ve Regülasyonu: Türkiye Posta Sektörü Reformu İçin Bir Öneri*. (Devlet Planlama Teşkilatı Uzmanlık Tezi). Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları.
- Çımat, A. ve Erdal, A. (2007). *Bölüşüm Teorisi Çerçevesinde Asgari Gelir Hakkı ve Türkiye’de Uygulanabilirliği*, Ankara: Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- Çoban, O. (2002). Endüstri İktisadı: Kavramlar, Olgular ve Etkileşimler. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3 (1), 163-174.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (2001), *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Gelir Dağılımının İyileştirilmesi Ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara: DPT Yayınları DPT: 2599-ÖİK: 610.
- Dinler, Z. (1998). *İktisada Giriş*, Bursa: Ekin Kitabevi.
- Dişbudak, C. ve Süslü, B. (2007). Türkiye’de Kişisel Gelir Dağılımını Belirleyen Makroekonomik Faktörler. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 18 (65), 1-23.
- Dollery, B. E. & Wallis J. L. (2001). *The Political Economy of Local Government*, UK: Edward Elgar Press.
- Durmaz, E. (2010). *Afyonkarahisar İl Merkezinde 2008 Yılı Kişisel Gelir Dağılımı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Efes Pilsen-Tuborg-Tekel Faaliyet Raporları. (2003)., akt. İ. Bağcı. (2005). *Şerbetçiotu Tarımı*, Pazaryeri: TARBES AŞ.

- Erdoğan, M. (2008). Bankacılık Sektöründe Asimetrik Bilgi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 20, 1-20, 21 Şubat 2015, http://birimler.dpu.edu.tr/app/views/panel/ckfinder/userfiles/17/files/DERG_ /20/1-20.pdf.
- Erdoğan, M. (2007). Mali İstikrarın Kamusal Niteliği ve Mali Piyasa Başarısızlıkları. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (2), 45-72.
- Erkan, H. (1987). *Sosyal Piyasa Ekonomisi: Ekonomik Sistem ve Piyasa Ekonomisine İşlerlik Kazandırılması*, İzmir: Silm Ofset.
- Erol, Ü. (1997). *Eleştirel Bir Gözle Serbest Piyasa*, İstanbul: Eren Ofset.
- Ersezer, D. (2006). Gelir Dağılımı Politikası ve Araçları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (1), 255-268.
- Ersoy, A. (1990). *İktisadi Düşünceler Tarihi*, İzmir: Akyol Neşriyat ve Matbaacılık.
- Galli, R. & Van Der Hoven R. (2001). *Is Inflation Bad For Income Inequality: The Importance of The Initial Rate of Inflation*, ILO Employment Paper, akt. C. Dişbudak ve B. Süslü. (2007). *Türkiye’de Kişisel Gelir Dağılımını Belirleyen Makro Ekonomik Faktörler*, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 18 (65), 1-23.
- Gardaşov, Z. (2004). *Piyasa Ekonomisi Açısından Azerbaycan Cumhuriyeti Finans Sisteminin Değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Garegnani, P. (1984). Value and Distribution in the Classical Economists and Marx. *Oxford Economic Papers*, Vol 36, No 2, 291-325.
- Göker, Z. (2008). Kamusal Mallar Tanımında Farklı Görüşler. *Maliye Dergisi*, Sayı 155, 108-118.
- Gürler, G. (2001). *Maliye Politikası Aracı Olarak Borçlanma Politikasının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi (Türkiye Örneği)*, İzmir: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, akt. H. B. Kayrakçı. (2006). *Türkiye’de Kamu Borçlanma Politikası ve Fonksiyonel Gelir Dağılımı İlişkisi*, İzmir: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- Halaç, U. ve Kuştepe Y. (2004). Türkiye’de Genel Gelir Dağılımının Analizi ve İyileştirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (4), 143-160.
- Hiç, M. (1994). *Büyüme ve Gelişme Ekonomisi*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Holcombe, R. G. (1997). A Theory of the Theory of Public Goods. *Review of Austrian Economics*, 1-22.
- Hüyük Gıda Tarım ve Hayvancılık İlçe Müdürlüğü. (2014). *Organik Hüyük Çileği Üretimine Geliştirilmesinde İhracat Kanalları ve Lojistik Çalışmayı Sonuç Özeti*, Konya: Mevlana Kalkınma Ajansı.
- Hüyük Gıda Tarım ve Hayvancılık İlçe Müdürlüğü. (2013). Briefing [Kısa Toplantı] Raporu.
- Hüyük İlçe Raporu, (2014), 12 Eylül 2014,
file:///C:/Users/B%C3%9C%C5%9ERA/Downloads/IMG10000_1573_76-
%20%C4%B01%C3%A7e_%C3%96zel_Raporu(H%C3%BCy%C3%BCk).pdf.
- Hyman, D. N. (1992). *Economics*, United States of America: Richard D. Irwin Inc.
- Hyman, D.N. (1993). *Public Finance: A Contemporary Application of Theory to Policy*, United States of America: The Dryden Press.
- Işık, N. ve Acar M. (2003). Kayıt Dışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 21, 117-136.
- İncekara, F. (1964). *Endüstri Bitkileri ve Islahı*, Cilt 4, No 84, İzmir: Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları.
- Karakayalı, H. (1997). *Ekonomi Kuramı*, İzmir: Bilgehan Matbaası.
- Karakuş, B. (2013). *Türk Sosyal Güvenlik Sistemi*, 17 Aralık 2014, <http://www.csgeb.gov.tr/csgebPortal/ShowDoc/WLP+Repository/per/dosyalar/duyurulur/sgkkurum>.
- Karataş, V. (2004). *IMF Destekli İstikrar Programları ve Gelir Dağılımına Etkisi Türkiye Örneği*, Sakarya: Yayınlanmamış Doktora Tezi, akt. A. İ. Çelen. (2009). *Türkiye’de*

- 1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımı ve Bu Dağılımı Etkileyen Faktörler*, Trabzon: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Karlık, R. (2002). *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim*, İstanbul: Beta Yayınevi.
- Kayıran, M. Ş. (1996). *Piyasa, Devlet ve Özel Sektör*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kazgan, G. (1990). *Türkiye’de Gelir Bölüşümü: Dün ve Bugün*, İstanbul: Friedrich Ebert Vakfı.
- Kazgan, G. (2000). *İktisadi Düşünce ve Politik İktisadın Evrimi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kılıçbay, A. (1985). *Türkiye’de Piyasa Ekonomisi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını.
- Kibritçiöğlü, A. (1998). İktisadi Büyümenin Belirleyicileri Ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 53 (1-4), 207-230.
- Kirmanoglu, H. (2009). *Kamu Ekonomisi Analizi*, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Kneen, R. (2003). *Small Scale and Organik Hops Production*, British Colombia: Left Fields BC, 03 Eylül 2014, <http://www.crannogales.com/HopsManual.pdf>.
- Koyuncu, A. ve Demirci, N. (2012). *Hüyük’te Organik Çilek Üretiminin Markalaşması, Pazarlanması ve İhracat Kanallarının Araştırılması*. Konya: Mevlana Kalkınma Ajansı.
- Kozminski, A. (1992), *Transition From Planned to Market Economy*, Studies in Comparative Communism, akt. Z., Gardaşov, 2004, *Piyasa Ekonomisi Açısından Azerbaycan Cumhuriyeti Finans Sisteminin Değerlendirilmesi*, İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kök, R. (1999). *İktisadi Düşünce (Kavramların Analitik Evrimi)*, İzmir: Anadolu Matbaacılık.
- Kuzgun, S. (bt.). *Sorularla Borsa*, 12Kasım 2014, <http://selman.kuzgun.net/girisimciguc/dergi2/sorularlaborsa.htm>.

- Li, H., Xu, L. C. & Zou, H. (2000). Corruption, Income Distribution and Growth. *Economics and Politics*, 12 (2), 155-181.
- Lordoğlu, K., Özkaplan, N. ve Törüner, M. (1999). *Çalışma İktisadı*, İstanbul: Beta Yayınevi.
- Musgrave, R. A. (2004). *Kamu Maliyesi Teorisi- Kamu Ekonomisi Alanında Bir İnceleme*. (O. Şener ve Y. Methibay, Çev.). İstanbul: Asil Yayın Dağıtım.
- Musgrave, R. A. & Musgrave P.B. (1984). *Public Finance In Theory and Practice*, United States of America: McGraw-Hill Inc.
- Muter, N. B., Çelebi, A.K. ve Sakınç, S. (2008). *Kamu Maliyesi*, Manisa: Emek Matbaası.
- Mutluer, M. K., Öner, E. ve Kesik, A. (2009). *Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Oğuş, A. (2005). Türkiye’de Ekonomik Büyüme Ve Gelir Dağılımı. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 20 (236), 27-40.
- Oyvay, C. (2009). *Krizin Gelir Dağılımı Etkileri*, 03 Haziran 2015, <http://www.birikimdergisi.com/guncel/krizin-gelir-dagilimi-etkileri>, akt. A. E. Tayyar. (2011). *Türkiye’de Gelir Dağılımı ve Makro Ekonomik Faktörlerin Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi: Bir Ekonometrik Analiz*, İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Öçal, T. (1981). *Genel Ekonomi*, Ankara: Doruk Matbaacılık.
- Önder, T. (2005). *Para Politikası: Araçları, Amaçları ve Türkiye Uygulaması*. (Uzmanlık Yeterlilik Tezi). T.C. Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Özbilen, Ş. (1998). *Maliye Politikası*, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Özbilgi, F. (2011). *Piyasa Başarısızlıkları ve Dışsallıklara İlişkin Bir Değerlendirme*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.
- Özer, M. (1999). *Finansal Krizler, Piyasa Başarısızlıkları ve Finansal İstikrarı Sağlamaya Yönelik Politikalar*, Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Nu: 1096.
- Özsoy, İ. (2003). *Bir Faiz Soruşturması*. 03 Ekim 2014, <http://www.yeniumit.com.tr/konular/detay/bir-faiz-sorusturmasi>.

- Öztürk, N. ve Bayraktar, Y. (2009). Aksak Rekabetin Önlenmesinde Devletin Rolü. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 4 (2), 74-93.
- Öztürk, N. (2007). *Piyasa Başarısızlığından Kamu Ekonomisinin Başarısızlığına*, Ankara: Palme Yayıncılık.
- Parasız, İ. (2003). *İktisada Giriş*, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Parasız, İ. (2002). *Enflasyon-Kriz Ayarlamalar*, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Pazaryeri Vikipedi, (b.t). 25 Haziran 2015, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Pazaryeri>.
- Pehlivan, O. (2012). *Kamu Maliyesi*, Trabzon: Murathan Yayınevi.
- Pehlivan, S. M. (2009). *Gelir Dağılımı Eşitsizliğine Devletin Müdahale Araçları: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Örneği*. (Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi). Ankara.
- Petek, A. (bt.). *Regülasyon Politikaları Açısından Türkiye’de Bankacılık Sisteminin Analizi*, 25 Haziran 2015, <http://sbe.dpu.edu.tr/index/sayfa/2668/7sayi>.
- PETROL-İŞ. (1996). *Petrol-iş Yıllığı 95-96*, İstanbul, akt. F. Akyüz. (2002). *1980 Sonrası Dönemde Türkiye’deki Gelir Dağılımı Dengesizliği ve Yoksulluğun Boyutlarını Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi*, Muğla, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Rekabet Kurumu Kanununun Genel Gereğesi*, 27 Aralık 2014, <http://www.rekabet.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Kanunun-Genel-Geregesi>.
- Sağbaş, İ. (2010). *Vergi Teorisi*, Ankara: Ece Matbaası.
- Sarılı, M. A. (2010). *Türk Vergi Sistemi Ve Uygulaması*, Ankara: Ümit Matbaası.
- Savaş, V. F. (2000). *İktisadın Tarihi*, 4. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Saygılı, S. (2004). *Adil Bir Gelir Dağılımında Maliye Politikası Araçlarının Etkinliği: 1980 Sonrası Dönemde Türkiye’deki Durum*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Smith, A. (1997). *Ulusların Zenginliği*, (A. Yunus ve M. Bakırcı, Çev.). İstanbul: Alan Yayıncılık.

- Stiglitz, J. E. (1994). *Kamu Kesimi Ekonomisi*, (Ö. F. Batirel, Çev.). İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, Yayın Nu: 549.
- Stiglitz, J. E. (2000). *Economics of the Public Sector*, New York W.W. Norton & Company.
- Sönmez, M. (1998). *Bölgesel Eşitsizlik: Türkiye’de Doğu-Batı Uçurumu*, İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Şahin, G. ve Erbilen, S. (2012). Türkiye’de Yetiştirilen Keyf Bitkiler İçerisinde Özel Bir Tür: Şerbetçiotu. *Zeitschrift für die welt der Türken Journal of World of Turks*, 4 (3), 237-258.
- Şahin, H. (2002). *İktisada Giriş*, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Şahin, H. (2011). *Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişimi- Bugünkü Durumu*, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Şen, A. (bt.). *Asimetrik Bilgi- Finansal Kriz İlişkisi*, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü Dergisi, 14. Sayı, 20 Mayıs 2015, <http://sbe.dpu.edu.tr/index/sayfa/2676/14sayi>, akt. Z. Turna. (2011). *Piyasa Aksaklığından Kaynaklanan Banka Krizlerine Devlet Müdahalesi*, İstanbul, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Şener, O. (2007). *Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi*, İstanbul: Beta Basım Dağıtım.
- Şenkal, A. (2005). *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*, Ankara: Alfa Yayınları.
- Talas, C. (1965). Ücret Politikaları. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 17-38, 14 Aralık 2014, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/389/4162.pdf>.
- Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. (2007). TR4 Doğu Marmara Bölgesi Tarım Master Planı. 23 Ekim 2014, https://www.tarim.gov.tr/SGB/Belgeler/B%C3%B6lge%20Master%20Planlar%C4%B1/TR4_Dogu_MarmaraMP.pdf.
- T.C. Resmi Gazete, 05 Şubat 2015, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/05/20040508.htm>
- Tosun, M. U. (2003). Yolsuzluğun Nedenleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı 5, 125-146.
- Turhan, S. (1998). *Vergi Teorisi ve Politikası*, İstanbul: Filiz Kitabevi.

- Türk, İ. (2001). *Maliye Politikası*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Türk, İ. (2010). *Maliye Politikası*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2008). *Tüketim Harcamaları, Yoksulluk Ve Gelir Dağılımı: Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi-6*, Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2011). *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Haber Bülteni*. 25 Şubat 2015, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=10902>.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2011). *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Haber Bülteni*, Ankara: TÜİK Yayınları, akt. F. Yılmaz. (2013). *OECD Ülkeleri ve Türkiye’de Refah Devleti Bağlamında Kamu Sosyal Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri*, Bolu: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Türkiye İstatistik Kurumu Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, 07 Ocak 2015, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059.
- Türkiye Kamu-Sen. (2010). *Gelir Dağılımı Adaletine Yönelik Ekonomik Politikalar*, Ankara: Kamu-Sen AR-GE Merkezi, akt. A. E. Tayyar. (2011). *Türkiye’de Gelir Dağılımı ve Makro Ekonomik Faktörlerin Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi: Bir Ekonometrik Analiz*, İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği. (2000). *Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk AB ile Karşılaştırma*, İstanbul: Lebib Yalkım Yayınları ve Basım İşleri AŞ.
- Uçkan, B. (1999). Gelirler Politikası Ve Sosyal Diyalog. *Çimento İşveren Dergisi*, 13 (1), 16-21.
- Ulusoy, A. (2013). *Maliye Politikası*, Bursa: Derya Kitabevi.
- Uysal, D. (2004). *Türkiye’de Piyasa Ekonomisi ve Ekonomik Özgürlükler*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Uysal, Y. (1999). Bölüşüm İlişkileri ve Bu İlişkilerin Düzenlenmesinde Etkili Olabilecek İktisat Politikalarının Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (2), 21-42.
- Uysal, Y. (2007). Gelir Dağılımı Türleri Arasındaki İlişkiler Bağlamında Gelir Dağılımının Düzenlenmesine Yönelik Öneriler. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (2), 248-292.

- Ülgen, G. (1998). *Piyasa Ekonomisi ve Türkiye Açısından Analizi*, İstanbul: Yayınlanmamış Doçentlik Çalışması, akt. Z. Gardaşov. (2004). *Piyasa Ekonomisi Açısından Azerbaycan Cumhuriyeti Finans Sisteminin Değerlendirilmesi*, İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Ülgen, G. (2005). *Türkiye’de Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci ve Sürdürülebilirliği*, İstanbul: Derin Yayınları.
- Ünsal, E. M. (1999). *Makro İktisat*, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara: Kutsan Ofset Matbaacılık.
- Ünsal, E. M. (2004). *Mikro İktisada Giriş*, Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
- Ünsal, M. E. (2001). *Mikro İktisat*, Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Üstünel, B. (1988). *Ekonominin Temelleri*, Beşinci Baskı, İstanbul-Büyükdada: OFSET Yayınevi.
- Vergi Sirküleri, (2014). 21 Temmuz 2015, <http://www.verginet.net/dtt/11/Vergi-Sirkuleri-2014-1.aspx>.
- Yalçın, Z. (2009). Küresel Çevre Politikalarının Küresel Kamusal Mallar Perspektifinden Değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (21), 288-309.
- Yayla, A. (2001). *Devletçi Zihniyet ve Piyasa Ekonomisi*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Yayla, A. (2000). *Özgürlük Yolu: Hayek’in Sosyal Teorisi*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Yeldan, E. (2001). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Yıldırım, N. (2001). *Serbest Piyasa Ekonomisi Hakkında Genel Bilgiler*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Yılmaz, G. (2009). *Kamu Maliyesi*, İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Yujiro, H. (1997). *Development Economics*, Oxford: Clarendon Press.
- Zaim, S. (1974). *Türkiye’de Ücret ve Gelirler Siyaseti*, Ankara: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonları Yayınları.